

ISSN 2449-7320

CONSILIUM SPÓŁKA Z OGRANICZONĄ ODPOWIEDZIALNOŚCIĄ

Nº 2(21) 2017

European Cooperation

**Scientific Approaches and
Applied Technologies**

WSPÓŁPRACA EUROPEJSKA

**Podejście Naukowe &
Zastosowane Technologie**

Warszawa 2017

RADA NAUKOWA

Przewodniczący Rady Naukowej:
Dr. hab.-Econ. **OLEKSANDR MELNYCHENKO**, Warszawa, Polska

Członkowie Rady Naukowej:

Dr.-Ing. **BESTOUN S. AHMED**, Erbil, Kurdistan, Irak
Dr.-Ing. **SALAWU ABDULRAHMAN ASIPITA**, Minna, Niger State, Nigeria
Dr. hab.-Ing., Prof. **ARTUR BARTOSIK**, Kielce, Polska
Dr. hab.-Econ., Prof. **LINO BRIGUGLIO**, Msida, Malta
Dr. hab.-Law **OLEKSANDR DOWGAN**, Kijów, Ukraina
Dr. hab.-Pol.Sci., Prof. **FERNANDO FILGUEIRAS**, Belo Horizonte, Brazylia
Dr. hab. (nauki rolnicze), Prof. **VASYL FILON**, Charków, Ukraina
Dr.-Econ., Prof. **TSVETELINA ALEXANDROVA GANKOVA-IVANOVA**, Sofia, Bułgaria
Dr.-Econ., Prof. **SHALVA GOGIASHVILI**, Tbilisi, Gruzja
Dr. hab.-Econ., Prof. **TETYANA KALNA-DUBINYUK**, Kijów, Ukraina
Dr.-Ing. **ROMAN KUBRIN**, Dübendorf, Szwajcaria
Dr.-Econ. **OLEKSII KVILINSKYI**, Poznań, Polska
Prof. Dr. habil. Dr. h.c. mult. **FRANZ PETER LANG**, Braunschweig, Niemcy
Prof.dr hab.inż. **KAZIMIERZ LEJDA**, Rzeszów, Polska
Dr. hab.-Econ., Prof. **IRENA MAČERINSKIENĖ**, Wilno, Litwa
Dr.-Econ., prof. **ALEXANDER MASHARSKY**, Ryga, Łotwa
Dr. hab.-Econ., Prof. **BORYS SAMORODOV**, Charków, Ukraina
Dr. hab.-Ing, Prof. **VADYM SAMORODOV**, Charków, Ukraina
Dr.-Law **TOMASZ SCHEFFLER**, Wrocław, Polska
Dr.-Law **OLEKSANDR SHAMARA**, Kijów, Ukraina
Dr. **FRANKLIN SIMTOWE**, Nairobi, Kenia
Dr. hab.-Econ., Prof. **LAKHWINDER SINGH**, Patiala, Indie
Dr.-Ing. **ANDREY VOVK**, Magdeburg, Niemcy
Dr. hab.-Econ., uhonorowany Economist Ukrainy **NADIYA YURKIV**, Kijów, Ukraina
Dr. hab.-Ing., Prof. **DMYTRO ZUBOV**, Ohrid, Republika Macedonii

Wydawca:
CONSILIUM SPÓŁKA Z
OGRANICZONĄ
ODPOWIEDZIALNOŚCIĄ

WSPÓŁPRACA EUROPEJSKA
NR 2(21) 2017

Czasopismo jest zarejestrowane w Sądzie Okręgowym w Warszawie za numerem 19258

ISSN (PRINT) 2449-7320

Czasopismo naukowe WSPÓŁPRACA EUROPEJSKA jest umieszczone i indeksowane w bazach danych naukometrycznych:

- ERIH PLUS
- Biblioteka Narodowa w Polsce
- Polska Bibliografia Naukowa (PBN)
- Index Copernicus
- Citefactor
- International Institute of Organized Research (I2OR)
- Google Scholar (GS)

Adres strony internetowej:

www.we.clmconsulting.pl
www.clmconsulting.pl

www.facebook.com/clmcstg

Adres do korespondencji:

Redakcja Czasopisma naukowego
WSPÓŁPRACA EUROPEJSKA
Consilium Sp. z o.o.
ul. Marszałkowska 58
00-545 Warszawa, Polska

Redaktor naczelny –
Zbigniew Wąsik

redactor@clmconsulting.pl

Reklama w czasopiśmie:

office@clmconsulting.pl

SCIENTIFIC COUNCIL

Head of Scientific Council:

Dr. hab.-Econ. **OLEKSANDR MELNYCHENKO**, Warsaw, Poland

Members of the Scientific Council:

Dr.-Ing. **BESTOUN S. AHMED**, Erbil, Kurdistan, Iraq

Dr.-Ing. **SALAWU ABDULRAHMAN ASIPITA**, Minna, Niger State, Nigeria

Dr. hab.-Ing., Prof. **ARTUR BARTOSIK**, Kielce, Poland

Dr. hab.-Econ., Prof. **LINO BRIGUGLIO**, Msida, Malta

Dr. hab.-Law **OLEKSANDR DOWGAN**, Kyiv, Ukraine

Dr. hab.-Pol.Sci., Prof. **FERNANDO FILGUEIRAS**, Belo Horizonte, Brazil

Dr. hab. (Agricultural Sciences), Prof. **VASYL FILON**, Kharkiv, Ukraine

Dr.-Econ., Prof. **TSVETELINA ALEXANDROVA GANKOVA-IVANOVA**, Sofia, Bulgaria

Dr.-Econ., Prof. **SHALVA GOGIASHVILI**, Tbilisi, Georgia

Dr. hab.-Econ., Prof. **TETYANA KALNA-DUBINYUK**, Kyiv, Ukraine

Dr.-Ing. **ROMAN KUBRIN**, Dübendorf, Switzerland

Dr.-Econ. **OLEKSII KVILINSKYI**, Poznan, Poland

Prof. Dr. habil. Dr. h.c. mult. **FRANZ PETER LANG**, Braunschweig, Germany

Prof.dr hab.inż. **KAZIMIERZ LEJDA**, Rzeszow, Poland

Dr. hab.-Econ., Prof. **IRENA MAČERINSKIENĖ**, Vilnius, Lithuania

Dr.-Econ., prof. **ALEXANDER MASHARSKY**, Riga, Latvia

Dr. hab.-Econ., Prof. **BORYS SAMORODOV**, Kharkiv, Ukraine

Dr. hab.-Ing, Prof. **VADYM SAMORODOV**, Kharkiv, Ukraine

Dr.-Law **TOMASZ SCHEFFLER**, Wrocław, Poland

Dr.-Law **OLEKSANDR SHAMARA**, Kyiv, Ukraine

Dr. **FRANKLIN SIMTOWE**, Nairobi, Kenya

Dr. hab.-Econ., Prof. **LAKHWINDER SINGH**, Patiala, India

Dr.-Ing. **ANDREY VOVK**, Magdeburg, Germany

Dr. hab.-Econ., Honored Economist of Ukraine **NADIYA YURKIV**, Kyiv, Ukraine

Dr. hab.-Ing., Prof. **DMYTRO ZUBOV**, Ohrid, Republic of Macedonia

Publisher:
CONSILIUM LIMITED
LIABILITY COMPANY

EUROPEAN COOPERATION Vol. 2(21) 2017
Collection of scientific proceedings is registered in District Court in Warsaw for the number 19258

ISSN (PRINT) 2449-7320

Collection of scientific proceedings EUROPEAN COOPERATION is included and indexed in the international informational and scientometric data bases:

- ERIH PLUS
- National Library of Poland
- Polish Scholarly Bibliography (PBN)
- Index Copernicus
- Citefactor
- International Institute of Organized Research (I2OR)
- Google Scholar (GS)

Web on:

www.we.clmconsulting.pl

www.clmconsulting.pl

www.facebook.com/clmctstg

Address for correspondence:

Editorial team of Collection
EUROPEAN COOPERATION

Consilium LLC

Marszałkowska str. 58
00-545 Warsaw, Poland

Chief editor of the Collection –
Zbigniew Waśik

redactor@clmconsulting.pl

Advertising in the collection:

office@clmconsulting.pl

SPIS TREŚCI

Ekonomia, finanse, księgowość, audyt i analiza

NCLUSIVE AND EXTRACTIVE ECONOMIC INSTITUTIONS: CONFLICTING TRENDS IN "POST-ROSY" GEORGIA Inga Balarjishvili, Shalva Gogiashvili (ENG)	9
ECONOMIC SAFETY: SIGNIFICANCE AND ESSENTIAL DIMENSION Oleksandr Baranovskyi, Tetiana Girchenko, Olha Serdiukova (ENG)	20
TOOLS TO DETERMINE THE DEGREE OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT HARMONIZATION FOR INDUSTRIAL CITY Volodymyr Buriak (ENG)	34
INNOVATION ACTIVITY PRIORITY SELECTION SYSTEM OF ENTERPRISES Olga Grybinenko (ENG)	42
КАПІТАЛ ЯК ЕКОНОМІЧНА ТА ОБЛІКОВА КАТЕГОРІЯ Sofia Kafka (UKR)	52
ПЕРЕДУМОВИ ТА КРИТЕРІЇ ФОРМУВАННЯ НАГЛЯДОВИХ РАД ПРИ КОМУНАЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ В УКРАЇНІ Hanna Holovchak (UKR)	61
АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ СТРАХОВИХ КОМПАНІЙ НА ФІНАНСОВОМУ РИНКУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА ТЕНДЕНЦІЇ ЙОГО ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ Oleksandr Melnychenko (UKR)	71

Spoleczno-humanitarne studia

THE ANALYSIS OF SPECIFIC SCIENTIFIC APPROACHES TO THE INVESTIGATION OF CRISIS COMMUNICATION PHENOMENON Andriy Kyrychok (ENG)	79
СОЦІАЛЬНИЙ ХАРАКТЕР РОЗУМІННЯ У НЕКЛАСИЧНІЙ ПІЗНАВАЛЬНІЙ ПАРАДИГМІ Viktor Fitio (UKR)	86

TABLE OF CONTENTS

Economics, Finances, Accounting, Analysis and Audit

NCLUSIVE AND EXTRACTIVE ECONOMIC INSTITUTIONS: CONFLICTING TRENDS IN "POST-ROSY" GEORGIA Inga Balarjishvili, Shalva Gogiashvili (ENG)	9
ECONOMIC SAFETY: SIGNIFICANCE AND ESSENTIAL DIMENSION Oleksandr Baranovskyi, Tetiana Girchenko, Olha Serdiukova (ENG)	20
TOOLS TO DETERMINE THE DEGREE OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT HARMONIZATION FOR INDUSTRIAL CITY Volodymyr Buriak (ENG)	34
INNOVATION ACTIVITY PRIORITY SELECTION SYSTEM OF ENTERPRISES Olga Grybinenko (ENG)	42
THE CAPITAL AS ECONOMIC AND ACCOUNTING CATEGORY Sofia Kafka (UKR)	52
PRECONDITIONS AND CRITERIONS OF FORMING SUPERVISORY COUNSILS AT MUNICIPAL ENTERPRISES IN UKRAINE Hanna Holovchak (UKR)	61
INSURANCE COMPANIES' ACTIVITY ANALYSIS ON FINANCIAL MARKET OF THE EUROPEAN UNION AND THE TRENDS OF ITS DEVELOPMENT Oleksandr Melnychenko (UKR)	71

Humanities and Social Studies

THE ANALYSIS OF SPECIFIC SCIENTIFIC APPROACHES TO THE INVESTIGATION OF CRISIS COMMUNICATION PHENOMENON Andriy Kyrychok (ENG)	79
SOCIAL NATURE OF UNDERSTANDING IN NONCLASSICAL COGNITIVE PARADIGM Viktor Fitio (UKR)	86

Inga Balarjishvili

Doctor of Economics, Professor,
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University,
Tbilisi, Georgia
inga.balarjishvili@tsu.ge

Shalva Gogiashvili

Doctor of Economics, Professor,
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University,
Tbilisi, Georgia
shalva.gogiashvili@tsu.ge
sh.gogiashvili@rambler.ru

**INCLUSIVE AND EXTRACTIVE ECONOMIC INSTITUTIONS:
CONFLICTING TRENDS IN "POST-ROSY" GEORGIA**

Abstract. In 2004-2013 Georgia implemented a series of radical socio-economic reforms pursuing ambitious goals for the suppression of corruption and creation of the current economic model in one of the poorest transitive post-Soviet states. Despite obvious progress, in recent years the Georgian model has been facing a series of challenges. The author uses the approach of D. Acemoglu and J. Robinson ("inclusive" and "extractive" economic institutions) to cover theoretical and methodological foundations of Georgian reforms which are usually considered as part of the stereotype of the economic "neo-liberalism" policy. System decomposition of economic policy measures of the governments of the "Revolution of Roses" and "Georgian Dream" allows us to see in it a implementation of the course of institutional changes aimed at creating a modern inclusive economy. Institutional economic models of Georgia and countries with comparable levels of socio-economic development (Armenia, Belarus, Serbia, Ukraine) are compared; the results of comparison suggest a deep institutional transformation of the Georgian economy. The current state of the Georgian economy and the problems of its economic dynamics are considered. The author comes to a conclusion about the weakness of the internal drivers of economic growth in Georgia (low level of demand, savings, human capital) that creates a situation similar to the classic "vicious circle of underdevelopment" and the investment deficit according to Nurkse R., P. Rosenstein-Rodan. In this respect, the classical theories of the development economy complement and develop measures based on the methodology of the new institutionalism. The policy of creation of an inclusive institutional framework is a prerequisite for the formation of the modern economy, however, in the absence of formed internal drivers of growth it cannot by itself ensure high economic dynamics and cope fast enough with the problems of poverty and social inequality. To achieve such a goal, a transition towards economic policy of stimulating savings, investment and infrastructure development is required. The theory of D. Acemoglu and J. Robinson itself contains internal paradoxes, indicating that the authors' position aimed at the consistent denial of the cultural, economic and political factors of growth is unlikely to be confirmed by examination of specific examples of national economic policy and unconditionally supported.

Keywords: inclusive and extractive economic institutions, elites, economic reforms, Georgia

Formulas: 0, fig.: 2, tabl.: 1, bibl.: 32

JEL Classification: A10, E10, P41

Introduction. The problem of economic development is a key to modern economic science. Starting with the works of R. Nurkse [Nurkse 1953] and P. Rosenstein-Rodan [Rosenstein-Rodan 1944] a number of theories was put forward intended to create a methodological basis for sustainable economic growth policy. In different periods of time, these theories have shifted their focus from issues of investments in the social and cultural aspects of development [Myrdal 1968], the problem of external economic relations and dependence [Rosenstein-Rodan 1944], social inequality [Kuznets 1966], and so on. New trends in the development cause the need to create updated judgments that reflect the realities of today's economy. One such attempts was the work of MIT economist D. Acemoglu and Harvard political scientist J. Robinson Why Are Some Countries Rich and Some Countries Poor [Acemoglu 2015, Acemoglu, Robinson 2012].

The theory of Acemoglu and Robinson, and methodological approaches laid in it reflect the realities of a globalized economy of post-industrial societies, where a key driver of growth is social mobility and innovation. It is interesting to analyze effectiveness of this theory on the example of Georgia which implemented one of the most consistent models of economic reforms, the ideology of which is primarily based on the theory of inclusive and extractive institutions of Acemoglu - Robinson. Or, to be more exact, the theory of Acemoglu - Robinson successfully summarizes the provisions of modern neoinstitutional economic paradigm underlying Georgian reforms and Georgian economic policy of 2004-2016.

Literature review and the problem statement. Despite the obvious interest represented by the experience of radical reforms the governments of the President of M. Saakashvili ("the Revolution of Roses") and his political opponents from "the Georgian Dream", we cannot say that this experience has undergone a serious and deep economic analysis. Despite all the evidence, they were ignored in the work of D. Acemoglu and J. Robinson itself. The American science Georgian experience is mostly considered in the context of the geopolitical range of problems and social changes [Verch 2006, Gahrton 2010]. The lively discussion around the Georgian experience in Russian social and political journalism is complicated by excessive politicization of the issue and sketchiness of approaches demonstrated by both supporters and opponents of the Georgian reformers [Burakova 2011, Mendkovich 2012]. Some aspects of economic policy of the country are discussed in the articles of the Georgian researchers [Abesadze 2009, Mekantsishvili 2009, Natelauri 2009], in particular, in papers of V. Papava [Papava 2014, Papava 2015, Papava 2015], and others.

Research results.

Criteria of inclusiveness and extractiveness. According to the definition given by D. Acemoglu and J. Robinson, inclusive economic institutions are considered to be those that 'allow and, moreover, stimulate the participation of large groups of the population in the economic activity', that enables the best use of their skills and talents [Acemoglu 2015, p. 87]. Under this approach, the fundamental ideas of economic liberalism are combined with the concept of "creative destruction", of J. Schumpeter. Economic freedom is a precondition for the implementation of this process. In its atmosphere, innovation, which is the main driver of economic growth, is implemented in the most dynamic and productive way. Therefore, economic freedom requires the necessary guarantees - protection of the rights to private property, fair competition, shared access to social benefits. Without them, the atmosphere of "creative destruction" of

innovation social and economic development is impossible. Having been reached, the institutional environment of freedom and competition makes the growth to be inclusive; all sections of the population become involved in it and the entire society gets the opportunity of inclusive access the economic development benefits.

Conversely, extractive economic institutions provide for a situation of unequal access, monopolies, restrictions and privileges. The possibilities of people in the realization of their creative activity in such situations are limited. The mechanisms of "creative destruction" are artificially blocked, which results in inflexibility, loss of incentives and growth inhibition. D. Acemoglu and J. Robinson recognize that the societies of "extractive institutions" have a very limited development potential, which is dependent in nature and involves the catch-up implementation of achievements of more advanced innovative inclusive economies. In the historical perspective, the societies of "extractive institutions" could be relatively effective and viable, but they are not able to overcome the barrier of development when the innovations become the main driver of growth. As a rule, this barrier is associated with the Industrial Revolution. In the "service economy" (post-industrial economy) extractive institutions demonstrate their complete failure. In today's society, it would be correct to associate "extractive institutions" of Acemoglu-Robinson primarily with obtaining different forms of "administrative rent", including especially that one which is caused by the spread of corruption relations and shadow economy.

Practical application of the Acemoglu-Robinson methodology faces a number of theoretical and methodological difficulties. As M. Boldrin, D. Levine and S. Modica aptly remarked, the definition of inclusive and extractive institutions may have a problem of tautology: "extractive" institutions are those that block the growth and "inclusive" are those who contribute to it [Boldrin, p. 2]. Practical consideration of case studies cited by D. Acemoglu and J. Robinson also points to a number of paradoxes connected, in our opinion, especially with the attempts of formal using criteria of "extractiveness" and "inclusiveness" when comparing the complex political systems. For example, the political system of Germany of the frontier of the 19th-20th centuries is considered as "extractive" that raises the question of the nature of its innovation dynamics. Despite the desire of D. Acemoglu and J. Robinson to deny the influence of non-institutional, for example, cultural, economic development factors [Acemoglu 2015, p. 55-81], without taking them into account one can hardly give a satisfactory explanation to the features of socio-economic dynamics even of close regions located within the boundaries of one state (e.g., the North and South of Italy). The following dilemma arises in a similar way: "the institutional framework or economic policy" – which one is able to influence the pace and quality of economic growth more, at least in the medium term [Boldrin, Levine, and Modica, 2012]?

Institutional economic model of Georgia: comparative analysis.

Institutional economic model of modern Georgia was being formed in the course of the reforms "the Revolution of Roses" of 2004-2013. The logic of the reforms was based on the conditions of the Georgian society. For it, the problems of poverty, inefficiency and pervasive corruption of the state in which a particularly prominent role was played by criminals, remained acute. Poverty, inadequate income, non-competitive wages made considerably for inefficiency and corruption of the state institutions. Implementation of "the Revolution of Roses" opened up opportunities for the implementation of measures that have been discussed

within the coordination of cooperation programs between national authorities and the IMF at the end of the 1990's [Georgia: This Letter of Intent of the government of Georgia describes the policies that Georgia intends to implement in the context of its request for financial support from the IMF, 1998]. Cooperation programs included blocks of macroeconomic stabilization, legal and framework reforms; their common aim was to create favourable conditions for the revival of business activity in the country (Fig. 1).

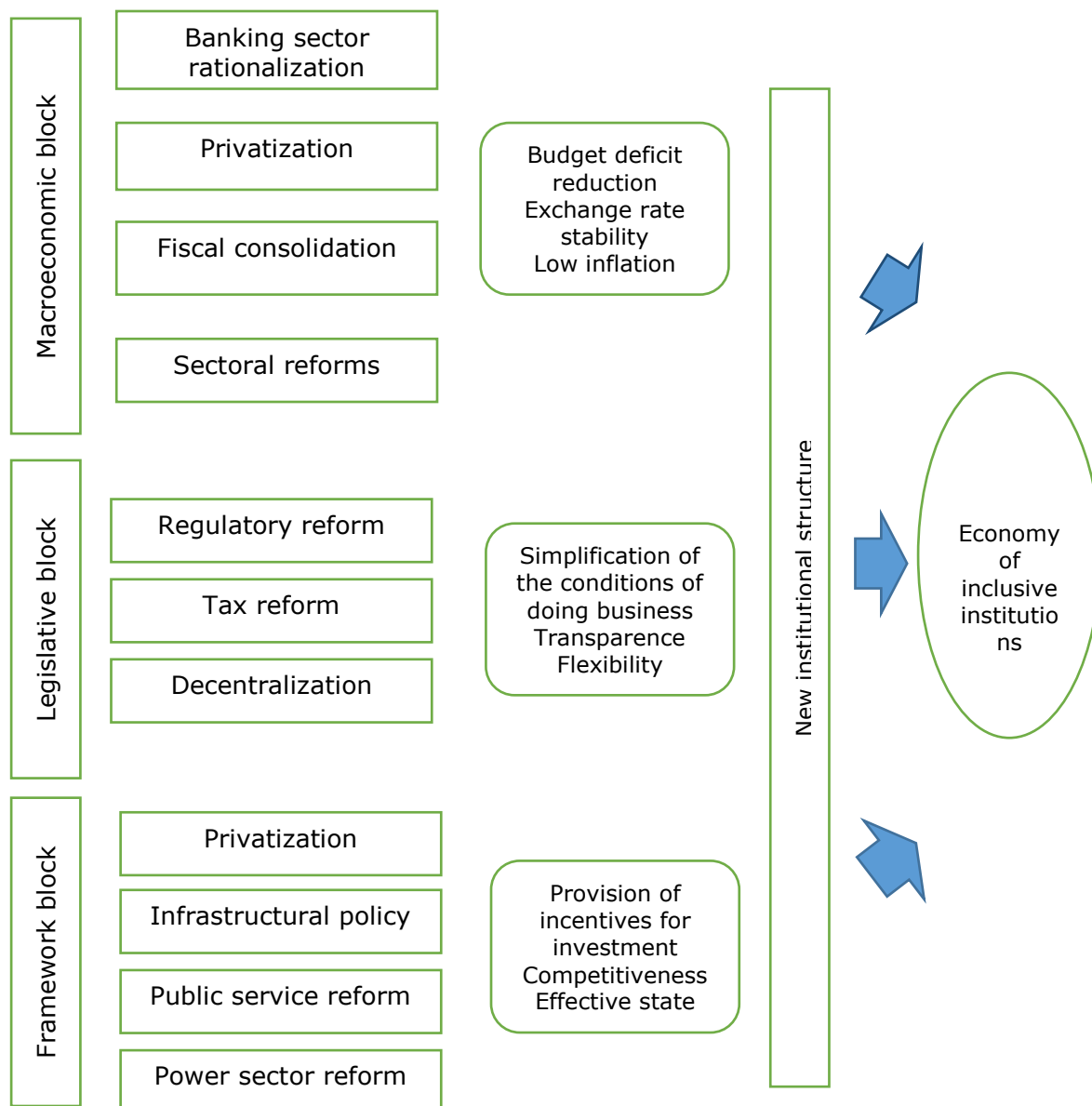

Figure 1 – Tree of objectives of the institutional reformation of Georgian economy, 2004-2016

Source: own development

In the course of reforms was created an institutional framework that provided a new quality of economic growth - its inclusive nature. In 2004-2007, key measures of reform policy were implemented. According to the Doing Business project, in 2008-2013 Georgia continued improve its institutional framework, implementing new projects to improve the regulatory environment and stimulating business activity. In 2008, 6 similar initiatives were implemented, in 2009 - 4, in 2010 - 2, in 2011 - 3, in 2012. - 4, in 2013 - 6.

They include the creation of electronic tax payment system convenient for payers, facilitating procedures of connecting businesses to power grids, extending access to credit resources, and so on. In 2014-2016, the implementation of such initiatives has continued; in 2014-2015 one similar initiative was implemented each year; in 2016 it is planned to implement two initiatives in the area of improving the procedures for obtaining permits for construction work and facilitating the conclusion of contracts by means of informatization of the courts' activity [Business Reforms in Georgia: Doing Business]. The governments of "Georgian Dream" have consistently reaffirmed their commitment to the generated model of institutional reforms [USIP Staff. Georgian Prime Minister: Reforms Will Continue. 2016]. During the last 9 years the Doing Business project has not noted any reform in Georgia which would have made it difficult to conduct business.

A systematic analysis and assessment of the institutional framework of national economies is carried out by the Worldwide Governance Indicators (WGI) project, which data are collected according to the rating assessment of development indicators in six areas: (1) public participation and accountability, (2) political stability and violence, (3) government efficiency, (4) regulatory policy, (5) legality, (6) suppression of corruption [The Worldwide Governance Indicators (WGI) project]. Fig. 2 shows the radar charts depicting the dynamics of indicators for the economies of Georgia and four Eastern European countries that are comparable in quality of the economic potential and conditions of development.

These ratings reflect both the specificity of national models of economic institutions and the dynamics of their development during the period of 1996 - 2014. WGI methodology used is compatible with the Acemoglu - Robinson methodology and can be considered from the point of view of progress of "inclusive" institutions. Thus, the Serbian model shows the distinct influence of balanced and comprehensive reforms aimed at achieving membership parameters in the EU structures. After "the Bulldozer Revolution" in 2000 a fairly rapid progress is noted especially noticeable in the area of the effectiveness of public administration, democratization and the fight against corruption, that by 2014 allowed creating a balanced institutional model. In Armenia, one can observe a stable model with a distinctive corporate or an authoritarian bias, but relatively efficient regulatory system. In Ukraine and Belarus there are expressed "extractive" institutional models characterized by a low level of the development of inclusive institutions and their curved structure. For Ukraine, the development of this system resulted in a sharp regression of the direction of stability and violence in society; for Belarus a characteristic feature is a combination of political authoritarianism and an unfavorable regulatory environment. The peculiarity of the Georgian model is the rapid progress in the areas of regulatory policy, suppression of massive corruption and the establishment of effective government. At the same time, an urgent problem is still a relatively lower level of development of political democracy, and security issue. The combination of effective state with unstable political system which instability has both internal and external dimensions, represents a significant obstacle to further institutional and economic development of the country. As a researcher of ISET Policy Institute E. Livny notes, the political weakness of the judicial and, in a broader sense, legal system of Georgia is one of the key risk factors for foreign investment [Livny 2015].

Figure 2 – Charts of the rating position of the states according to the project The Worldwide Governance Indicators (WGI)
 Source: The Worldwide Governance Indicators (WGI)

Beyond the facade of “top-rate illusion”: utilitarian approach of elites towards the institutions. In spite of the success in various rankings, inclusion of institutional structure of Georgia’s economy still remains as a problematic issue. This can be discussed in the context of the elites’ behavior. During almost all Post-Soviet period the process of institutional transformation in Georgia was characterized by excess “elitisation”. Fate of institutions as public goods had been determined by the approach of political and economic elite towards them. Narrow coalition controlling institutional choice and society represented as an object (not subject) of reforms contributed to the utilitarian approach of elites towards the institutions, including abusing them.

While 1990s were characterized by total corruption and “institutional inertness” (because of the absence of political will and necessary knowledge in ruling elite), “rose government” transferred most of the institutes created by it into the “club good”. Decrease of total corruption was followed by increase in

“elite” corruption. The result of “institutional utilitarianism” of “rose” elite was seizure and submission of political institutions (in order to increase political life) in the one hand and manipulating with these institutions [Balarjishvili 2016] for transferring political power into economic one, on the other hand. Examples of this include constitutional changes in 2004 and concentration of the power in president’s hands; submission of institute of justice and reducing its independence; transforming law of plea bargaining into “ransom” (according to official dates in 2009-20012 Georgia’s budget received more than 140 million Lari from plea bargaining agreements); creating completely non-transparent special “non-budget accounts” (2003), that actually was taxation (it is worth to mention that foreign business also appeared to be under such taxation); entry of National Statistics Office into the Ministry of Economic Development that gave political function (showing improvement in country’s economic development) to it; abolition of Antimonopoly Office in 2004 that gave an impetus to the strengthening of monopoly trends (Gogiashvili 2013) and etc. Such scenario of institutional developments caused lower trust in economic agents towards legitimate system of rules.

Institutional policy of “post rose” elite despite its less violent and obviously progressive character (new law regarding competition, improving regulatory law of plea bargaining, abolition of accumulation principle for aggregate of crime, healthcare reforms and etc.), couldn’t stipulate inclusive economic growth. Existing situation in Georgian economy still leaves questions regarding inclusivity of Georgian institutions. On the one hand lobbyzation of decision making and maintained informal tradition rejects considerations of D. Acemoglu and J. Robinson stating that “culture doesn’t matter”. On the other hand, delay of changes in electoral code and corrections in the constitution (including changing the rule of president’s election) announced by “Georgian Dream” confirms opinion of D. North stating that “Institutions are not necessarily efficient; rather they or at least the formal rules, are created to serve the interests of those with the bargaining power to create new rules [North 1994].

How much the institutional structure is inclusive in Georgia: Paradoxes of economic dynamics. Based on the concept of an inclusive economy with the prevailing institutional framework, it would be logical for it to expect stable and high economic growth rates, improvement of the quality of growth (predominance of its intensive factors), achievement of inclusive growth (revenue growth combined with low or declining level of social inequality). In practice, in 2010-2015 the economic situation in Georgia is determined by the following indicators of the dynamics (Table 1).

Table 1 - Economic dynamics indicators of Georgia, 2010-2015

Indicator	Year					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Real GDP growth rate, change rate %	6.2	7.2	6.4	3.4	4.6	2.8
Average monthly per capita income, change rate %	4.0	7.2	13.5	10.3	8.6	-0.7
Gini Index	0.43	0.42	0.41	0.40	0.40	0.40

Source: GeoStat, World Bank

According to estimates of the National Statistical Service and the Ministry of Finance of Georgia, in 2010-2012 in the structure of manufacture increase of

the national economy the share of total factor productivity grew most rapidly, despite the fact that the contribution of labor was negative as a rule, and capital contribution increased at a slower pace. Throughout the period of economic reforms of 2004-2015 average annual growth of total factor productivity in GDP growth was 2.8%, with an average real GDP growth of 5.67%. The growth of savings in the national credit and financial system and increase in the share of domestic investment in gross accumulation of fixed capital of Georgia should be considered a positive trend. In 2007, gross capital accumulation was 25.7% of GDP, including foreign investment which accounted for 18.5% and internal investment – for 7.2%. In 2012 this ratio changed: external sources of accumulation accounted for 5.0% of GDP, and internal – for 19.9% [Social-Economic Development Strategy of Georgia "GEORGIA 2020", p. 7-8].

At the same time, as the IMF experts note, in 2014-2016 the economic dynamics of Georgia was considerably influenced by the factors that cannot be attributed to institutional. Despite the renewal of trade with the Russian Federation in 2013, in 2014 Georgia's economy faced a lengthy external shock associated with downward fluctuations in commodity prices and US dollar strengthening. Despite the weakening of the Georgian lari committed by the National Bank, the foreign balance deficit balance of the country reached 12% of GDP; in 2015 this was followed by the growth of foreign debt which exceeded 100% of GDP, and the growth of the state budget deficit up to 3.8% of GDP [Georgia: Program Note, 2016]. The problem of poverty and social inequality remains unresolved. The proportion of people with an income of \$2 a day has virtually unchanged during a period of reforms [Social-Economic Development Strategy of Georgia "GEORGIA 2020", p. 10]. The value of financial resources (credit) remains high. In the country there is a situation of a poor country's consumer economy [Papava 2014, p. 87-88]; the listed features of the economic model in aggregate are very similar to the classic "vicious circle of underdevelopment" of R. Nurkse. Eventually, despite a much more effective institutional framework of the economy, comparison of basic economic indicators the Georgian model demonstrates minimum advantages over neighboring Armenia - corrupt country with strong patron-cliental relations in the society [Nasuti 2012, p. 2].

As we judge by the content of the strategy for socio-economic development "Georgia 2020" developed by specialists of the Ministry of Regional Development and Infrastructure of Georgia, the need to make corrections in the course of reforms is realized. The analysis of the country's development problems leads to building updated tree of objectives of promising economic policy. Low return of the economic activity in the country and the high cost of financial resources are identified as its main problems. It is noteworthy that the experts point to "market failures" as one of the causes of poor economic dynamics. The main objectives of the renewed economic policy may be the development of human capital, improvement in infrastructure (including the creation of innovative infrastructure of the economy sectors) and an increase in domestic savings [Social-Economic Development Strategy of Georgia "GEORGIA 2020", p. 68]. An alternative scenario is the expansion of the Georgian market due to the country's entry into a free trade area and customs unions, in particular with the EU, Russia and Turkey. Such steps should accelerate growth by attracting foreign investors who expect a more capacious market [Papava 2014, p. 91].

Conclusions and prospects for further research. Thus, Georgia can be

seen as an example of the implementation of consistent and effective set of reforms aimed at creating a modern structure of inclusive economic institutions. However, this example demonstrates the insufficiency of only the institutional component of reforms in terms of economy where domestic growth drivers are weak or are not formed. The weakness of domestic sources of accumulation, low levels of human capital even in terms of effective inclusive institutions do not allow achieving rapid breakthrough rates of economic development. Although inclusive institutional reforms can and should be seen as a necessary prerequisite for growth in today's innovation economy, they need to be complemented by measures of economic policy aimed at the creation and stimulation of internal drivers of growth.

References

- Abesadze, R., & Kakuliya, E. (2009). Formation of State Regulation of Small Business In Georgia. *Central Asia and Caucasus*, No. 6 (66), p. 59-74.
- Acemoglu, D., & Robinson, D. A. (2015). *Why Are Some Countries Rich and Some Countries Poor. Origin of Power, Prosperity and Poverty* [translation from English], ACT Publishing House, Moscow, 575 p. (in Russ.)
- Acemoglu, D., & Robinson, J. A. (2012). *Why Nations Fail: the Origins of Power, Prosperity and Poverty*, 1st, New York, Crown Publishers, 529 p.
- Balarjishvili, I. (2016). Contradictions of Development of Civil Society as Economic Actor in Georgia. Country Experiences in Economic Development, Management and Entrepreneurship. Eurasian Studies in Business and Economics. *Proceedings of the 17th Eurasia Business and Economics Society Conference. Editors: Bilgin, M.H., Danis, H., Demir, E., Can, U. (Eds.), Vol. 5*, p. 171-186. Retrieved from https://books.google.ge/books?id=TtJ5DQAAQBAJ&pg=PA170&lpg=PA170&dq=inga+balarjishvili&source=bl&ots=2lsLOcmpDE&sig=nbjxkJmKMDo4Myh7tk2Kms4IDiw&hl=en&sa=X&ved=0ahUKEwi7v6zc0_PQAhVH1xQKHTH3DW8Q6AEILjAF#v=onepage&q=inga%20balarjishvili&f=false.
- Boldrin, M. *Review of Acemoglu and Robinson's Why Nations Fail: Can we explain the world by extractive and inclusive political institutions?* Economic and Game Theory General Interest News by David K. Levine. Retrieved from <http://levine.sscnet.ucla.edu/general/aandrreview.pdf>
- Bourguignon, F., & Verdier, T. (2012). *The Simple Analysis of Elite Behavior under Limited State Capacity*. In: A. H. Amsden, A. DiCaprio, J. A. Robinson, eds. *The Role of Elites in Economic Development*. Oxford: Oxford University Press, p. 251-280.
- Business Reforms in Georgia: Doing Business*. Retrieved from <http://www.doingbusiness.org/reforms/overview/economy/georgia>.
- Burakova, L. A. (2011). *Why Georgia Managed to Do?* United Presss LLC, Moscow, 271 p. (in Russ.).
- Gahrton, P. (2010). *Georgia: Pawn in the New Great Game*. Pluto Books, XVI, 272 p.
- Georgia: This Letter of Intent of the government of Georgia describes the policies that Georgia intends to implement in the context of its request for financial support from the IMF*. IMF, 1998. Retrieved from <http://www.imf.org/external/np/loi/070998.htm>.
- Georgia: Program Note. International Monetary Fund, 2016*. Retrieved from <http://www.imf.org/external/np/country/notes/georgia.htm>.
- Gogiashvili, Sh. (2013). *The Chronology of Georgia's Competition Policy*

- Development. *The journal "The Economist"*, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, P. Gugushvili Institute of Economics, № 2, p. 17-29. (in Georg.).
- Kuznets, S. S. (1966). *Modern Economic Growth: Rate, Structure and Spread.*, New Haven, Yale University Press, XVII, 529 p. (Studies in comparative economics).
- Livny, E. (2015). *Lessons Learned From a Decade of Georgian Reforms. View From The Sky.* International School of Economics (ISET) of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University (TSU) Policy Institute - ISET Economist Blog, April 17, 2015. Retrieved from <http://www.iset-pi.ge/index.php/en/iset-economist-blog-2/entry/lessons-learned-from-a-decade-of-georgian-reforms-view-from-the-sky>.
- Mekantsishvili, E. (2009). *Macroanalysis of the Economic Development of Georgia Using Financial Flows Matrix (for 1999-2008).* *Caucasus and Globalization*, Vol. 3, № 4, p. 95-107. (in Russ.).
- Mendkovich, N. A. (2012). *Cost of Reforms, or Why Georgia Failed?* / N.A. Mendkovich and the Russian Institute of Strategic Research, RISI, Moscow, 122 p. (in Russ.).
- Myrdal, G. (1968). *Asian Drama; an Inquiry into the Poverty of Nations 3* / G. Myrdal and Twentieth Century Fund, New York, Pantheon.
- Nasuti, P. (2012). The Determinants of Anti-Corruption Reform in the Republic of Georgia / Nasuti P., *IREX Regional Policy Symposium*, 6 p.
- Natelaury, I. (2009). Microeconomic Environment in Post-Soviet Georgia: Reverses and Paradoxes. *Caucasus and Globalization*, Vol. 3, № 1, p. 101-106.
- North, D. (1994). Economic Performance through Time. *American Economic Review*, vol. 84, №3, June, p. 360-361.
- Nurkse, R. (1953). *Problems of Capital Formation in Underdeveloped Countries.* New York, Oxford University Press, 163 p.
- Papava, V. (2014). Georgia's Economy: The Search for a Development Model. *Problems of Economic Transition*, Vol. 57, Is. 3 (July 2014), p. 83-94.
- Papava, V. (2015). *Georgian Economy: Reforms and Pseudoreforms.* Tbilisi, published by "Intelligence", p. 135-136. (in Georg.).
- Papava, V. (2015). Pseudo-Libertarianism in Post-Revolutionary Georgia / V. Papava and T. Taphladze. *Bulletin of the Georgian National Academy of Sciences*, Vol. 9, Is. 2, p. 150-153.
- Prebisch, R. (1963). *Towards a Synamic Development Policy for Latin America.* New York, United Nations, VI, 103 p. (United Nations Document E/CN.12/680/rev 1).
- Rosenstein-Rodan, P. (1944). The International Development of Economically Backward Areas. *International Affairs*, Vol. 20, Is. 2, p. 157-165.
- Social-Economic Development Strategy of Georgia "GEORGIA 2020"* // Government of Georgia, 68 p. Retrieved from <http://www.adb.org/sites/default/files/linked-documents/cps-geo-2014-2018-sd-01.pdf>.
- The Worldwide Governance Indicators (WGI) project.* Retrieved from: <http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.aspx#home>.
- Transparency International Georgia. (2015). Governance System. In: *Two Years in Government: Georgian Dream's Performance Review*. p. 8-10. Retrieved from http://greenalt.org/wpcontent/uploads/2015/06/2_years_in_government_

Georgia_Dreams_performance_review.pdf.

USIP Staff. *Georgian Prime Minister: Reforms Will Continue*. Giorgi Kvirikashvili Vows to Pursue 'Pragmatic Approach' Against Russian Occupation // United State Institute of Peace, April 27, 2016. Retrieved from <http://www.usip.org/publications/2016/04/27/georgian-prime-minister-reforms-will-continue>.

Verch, D. (2006). Georgia after the Revolution of Roses. *Caucasus and Globalization*, Vol. 1, № 1, p. 62-77.

Data przesłania artykułu do Redakcji: 31.01.2017
Data akceptacji artykułu przez Redakcję: 31.01.2017

Oleksandr Baranovskyi

Doctor of Science (Economics), Professor,
State Higher Educational Institution University of Banking,
Vice-rector
Kyiv, Ukraine
bai@ubs.gov.ua

Tetiana Girchenko

PhD (Economics), Professor,
State Higher Educational Institution University of Banking,
Institute of banking technologies and business,
Professor at Banking department
Kyiv, Ukraine
td@ubs.edu.ua

Olha Serdiukova

State Higher Educational Institution University of Banking,
Kharkiv educational and scientific institute,
Associate Professor of Foreign Languages Department
Kharkiv, Ukraine
sawaser@meta.ua

ECONOMIC SAFETY: SIGNIFICANCE AND ESSENTIAL DIMENSION

Abstract. The article examines the scientists' views of the evolution on economic security and an approach to solve problems of the economic security in different countries of the world at different times. The essence of economic security based on the visions of scientists has been studied so that three groups of definitions of the economic security are defined and its impartiality with regard to the development of globalization processes is proved. The paper highlights the components of economic security and proves its structure in which there are three essential elements: economic independence, stability and sustainability of the national economy, the ability to self-development and progress.

Keywords: economic security, the economy, national interests, state

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 49

JEL Classification: H56, P43, E60

Research results.

The evolution of views towards the economic security

Positive experience in the field of national economic security can be seen in the countries with the developed market economies (primarily - in the US).

The term "economic security" was first recognized when searching the way out of the economic crisis in the USA in 1930-ies [Senchalova 2005]. In 1934, T. Roosevelt, the US President, created a special federal committee on economic security (CES), headed by the Minister of Labour, F. Perkins. The structure of the CES also included the ministers of justice, finance, trade and the service director of emergency assistance. Priority in the CES was paid to the normalization and stabilization of the social situation in the country, development of legislation on state pensions and social security of the unemployed. The "new course" of Theodore Roosevelt's policy on the country's crisis overcoming, the emphasis

was placed on "economic security of an individual as the basis of economic security of the state and the society in general" [Pokhorovskii 2002]. Thus, the economic security was defined as a set of conditions that reliably provide national sovereignty, protection of strategic interests and full development of society, life and health of all its citizens [Kutsenko, Udovychenko, Opalova 1998].

Overall, for the first 100 days of the presidency of Theodore Roosevelt, were adopted 15 laws, which became the basis for further activities development. They were designed to overcome the crisis and restore economic power of the state. T. Roosevelt abandoned the classical practices of the state interference in economic life and he called for optimal combination of market reasons and state participation in business processes. One reason for this was the need to impact on the social climate in the society, as the individual economic interests were realized through social policy. In 1935 were adopted the laws on economic security (The Economic Security Act of 1935) and social people's protection (The Social Security Act of 1935) [Iedynak 2009].

The experience of solving problems of national security in all its components, gained by the United States, pushing other nations of the world to develop and implement their own strategies and concepts like national security, focused on the protection of national economic interests. After World War II intensified international aspects of economic security. Limited resources globally, including the energy crisis of the 1970s forced many governments, especially Norway, USA, Canada, Germany, Japan, aimed to solve the problems of the international economic security, and then - national economic security. In particular, in Japan, the issue of economic security was first raised in the report of the Department of Energy forecasts of the Ministry of Foreign Trade and Industry of Japan in 1971 [Iedynak 2009].

The Japanese approach to solve the problems of economic security is based on two principles [Datskiv 2006]: preservation and development of the country's economic power; a favorable global environment which will maximize the realization of national interests. To the Japanese national characteristics that determine the formation of the country's views on the policy of national economic security, shall, first of all, belong the homogeneity and closure of the Japanese society due to the long, almost three hundred -year (until the mid XIX century.) period of its isolation. In the early 1970s, was formed the classical doctrine of national interests, consisting of inner social thing (social security), military thing (national security) and foreign thing (peace and stability in the world) components. At that time, the main purpose of the national security policy of Japan was bringing its foreign policy role in the world in line with its economic potential. Achieving this goal was planned to solve three objectives: promoting market democracies in the world; providing strategic balance between capitalism and socialism; contributing to stable economic and political relations between the North and South, especially in Asia.

In the evolution of concepts for the national security of Japan, there are two main trends. First, it is a "creeping" globalization of the role of Japan in the world, and secondly, – its gradual automatization within its alliance with the USA. In this case, the more Japan sees itself as a global power, the less conservative and realistic aspects there are in its doctrine of the national interests.

In 1970-ies the aforementioned term was rather quickly spread in developed countries. It was then advocating a realistic assessment of the

international situation that the representatives of the Western European countries happened to speak for using economic methods to ensure national security. According to this European model, one of the main tasks of economic security is to preserve and strengthen the country's positions in the global economic system.

Today, the classic western sense of economic security is a national set of measures aimed at sustainable development and continuous improvement of the economy, with the obligatory presence of the mechanism of counteraction to external and internal threats.

As for the United States after the end of the "cold war" economic security has become a priority in the policy of the country.

Officially this repeatedly said the US Secretary, W. Christopher. Thus, in February 1993, he declared that American foreign policy should be on the "three pillars": strengthening economic security, support for democracy and human rights. In turn, crucial one to achieving economic security, he said, is to increase the competitiveness of the US products in domestic and foreign markets, reducing dependence on foreign loans and strict adherence to international commitments in trade and economic spheres and others. In December, 1995, the US President George. W. Bush , among the measures to ensure economic security, approved the memorandum, where was outlined the main content of the national programme of the economic security. The result was the creation of the programme across the country unified and coherent in all its elements of the economic security system, aimed primarily at maintaining the US leadership in technological fields.

By the concept of economic security, along with the traditional provisions on the protection of secrets of foreign intelligence services, were introduced provisions on protection of national economic interests of the United States to compete with rivals in the global arena [Formuly uspekha].

Thus, it should be noted that the long process of finding effective ways to protect national economic interests made it possible create an efficient and effective regulatory framework to ensure economic security. The economic security of the US is seen as an integral and essential structural components of the national security strategy and national security laws implemented in respect of certain aspects of the security, including:

- general issues of economic security are concentrated in the law on economic security (The Economic Security Act of 1996);
- increasing the effectiveness of national education and science reflected in the Law on Education for Economic Security (The Education for Economic Security Act of 1999);
- tax regulation issues and priorities of economic development, customs protectionism - the law on economic security and recovery (The Economic Security & Recovery Act of 2001);
- the issue of the labor market, combating unemployment, economic protection of the people - the law on job creation and economic security (Job Creation and Economic Security Act of 2002), etc. [Iedynak 2009].

The scientific approach to the study of problems of economic security is largely limited to approximately the following scheme: a detailed analysis of all sectors of the economy → → threat classification task of improving virtually all parameters of socio-economic development. Today there are dozens of definitions that differ not only semantic meaning, but the semantics of the subject. Thus, a textbook definition is a complex state created the conditions,

requirements, regulations, economic regulations, instructions and guidelines, which ensure and guarantee the national economy, avoid causing irreparable damage to internal and external economic threats. Economic security is a mode, state, legal atmosphere that proactively and automatically provide reliability and guarantee the effective functioning of entities of the country. And the set of conditions created by the state, demands are those that provide such a regime, the state, the legal atmosphere of economic entities. In other words, the conditions and requirements in place are to avoid damage to the economy, a mechanism to ensure the necessary level of economic security of the country [Potrubach, Leiba, Borisevich 2004].

Thus, some researchers [Ivanov 2006] emphasize that the system of economic security is a complex cybernetic structure of multi task distribution and a complex of functions and available resources between subjects and objects of social and economic activity. The presence of such different indices due to the nature and essence of the factors and phenomena leads to the complex nature of the study, the success of which depends largely on the ability to solve a poorly structured multicriteria task. One of the most effective ways of formalizing decisions of the poorly structured problems in their composed cybernetic structures are program-target method of management.

Defining the essence of economic security

Abalkin L. believes that economic security is a set of conditions and factors that ensure the independence of the national economy, its stability and sustainability, capacity for constant renewal and self-development [Abalkin 1994].

Senchahov B. emphasizes that the essence of economic security can be defined as a state of the economy and government institutions, due to which are provided: the guaranteed protection of national interests, socially directed development of the country in general, sufficient defense capabilities even under the most unfavorable conditions of internal and external processes. Thus, economic security is not only the protection of national interests, but also the willingness and ability of government institutions to create mechanisms for the implementation and protection of national interests of the national economy, support of social and political stability of society [Senchagov 1995].

Mezhoh Z. emphasizes that the essence of economic security is defined as the state of the economy and government institutions, due to which are provided the guaranteed protection of national interests, social policy aimed at improving quality of life, financial stability, sufficient defense capabilities and legal conditions that preclude the society criminalization [Mezhokh 2006].

We can also cite the idea that economic security is the state of the economy, which, in terms of society, is desirable either to preserve or develop in a progressive scale [Belkov 1994]; the most important qualitative characteristics of the economic system that determines its ability to maintain normal living conditions of the population, ensuring sustainable resources, economic development and consistent implementation of national and state interests [Vladimirov, Pavlov 1994]; level of economic development that provides economic, social, political and military stability under the influence of unfavorable factors [Bukhvald, Glovatskaia, Lazurenko 1994].

According to A. Vlasjuk, economic security should be seen as a complex of multistructural science, which, by analogy with environmental safety, biological, technical systems, etc., is the science of safety (or rather - "viability") socio-economic systems at different levels of the hierarchy (person, household,

industry, region, sector, national economy, the world economy) [Vlasiuk 2008].

Pasternak-Taranushenko G. interprets the economic security of the state as a condition of its in which it consistently makes possible create conditions for a fruitful life, the economy and the future of the welfare of its inhabitants [Pasternak-Taranushko 2002].

The economic security of the state is considered as the ability of the state through a system of measures to ensure the independence (sovereignty) of the national economy, its stability, manageability and resistance to negative effects, the ability to continuously improve the structure of the national economic system to improve the competitiveness of products to the requirements of participation in international economic relations and geo-economic structure [Chesnokov 2006].

As the economic security of the state one can mention the following:

- economy and government institutions' state, due to which are provided: the guaranteed protection of national interests, social policy orientation, sufficient defense capabilities, even under adverse conditions of internal and external processes [Baranovskyi, Blashchuk 2004];

- the state of security at all levels of the country's economy from dangerous actions; ability to maintain consistent implementation of national interests, stable capability entities, normal living conditions of the people; a set of relations and related activities, providing economic sovereignty, economic growth and welfare in terms of the existing system of international economic interdependencies [Shevchenko, Hrytsenko, Makukha 2009];

- complex socio-economic and economic-political phenomenon [Kanaiev 2008].

The economic security is interpreted both a set of conditions and factors that ensure the independence of the national economy, its stability and sustainability, capacity for constant renewal and improvement; protection of economic, political, environmental, legal and other needs of society and its citizens; ensurance of conditions for survival in a crisis and future development; protection of the vital interests of the country and its territory, focusing on the resource potential, balance and dynamics of development; the internal and external immune protection against the destabilizing effects; competitiveness capacity in global markets, sites and areas in the domestic market and the stability of the financial situation; ensurance of adequate living conditions, sustainable human development, environmental conservation [Neiedina, Sukhina 2003; Melnychenko 2013a; Melnychenko 2013b; Melnychenko 2013c; Melnychenko 2013d; Melnychenko 2014].

Considering the review of the globalized economic safety development seen as a national security objective function that aims to ensure the safety of the individual, we can interpret the phenomenon, firstly, as a derivative of international security, because it is also being built; secondly, as being based not on the balance of power states - participants of international relations, but on the basis of software between the balance of interests: international environment => International Security => Security of the state <= state interest <= balance of interests of states - participants of the international relations' system. Discovered relationships reflect the place of the state economic security in today's globalized environment and can provide a systematic unity environment (terms of the activities), the driving forces of development (interests) and security based on eliminating the risks arising from the combination of conditions and interests. In the conditions of globalization shifts there is updating the category "national

economic security", which is identified by the necessary and sufficient conditions to ensure the independence of the national economy, its stability, durability, ability to continuous development and self-learning through providing by the state realization and protection of national economic interests, that appears in new semantic characteristics.

In this case the logical link of national economic interests and national economic security system is given as the realization of national economic interests as the unity of the nation-state, national and private interests => objective function of microeconomic subjects → max => efficiency of the national economic safety system [Tsevukh 2010].

Most definitions of economic security presented in the works of Russian economists can be divided into three groups:

- 1) determining that economic security is identified with its objectives;
- 2) determining that economic security is identified with the state of the economy, which leads to a number of favorable effects;
- 3) determining where economic security is understood as the stability of expanded reproduction.

According to S.P. Fedosova [Fedosova 2006], in the definitions of the first group, is observed the shift from the "what to do" to "what needs to be done", which entails the replacement of concrete by abstract.

Determination of the second group is more functional as a point to the economy. However, these definitions talk about "a" state of the economy, which leads to a number of favorable outcomes. Favorable effects that are listed below, something – what is comprehensive, and something - what is rather vague, making it difficult to understand, if economic security is provided or not.

Determination of the third group specifies the required state of the economy with the help of the notion of "sustainable extended reproduction", which can be considered quite reasonable. However, one should take into account that the economy as a dynamic system, is evolving in a direction dependent on its factors. Therefore, the correlation of the concept of "economic security" with extended reproduction of the issue of fundamental importance is that the stability of the congregation should not be spontaneous but protected by the presence of appropriate conditions.

The very same S.P. Fedosova offers a theoretical approach to determine the economic security, based on the logical arguments. They are as follows [Fedosova 2006]: First, she does not agree with the opinion of the majority of Russian economic security researchers who consider it the object of national interests, officially defined as an integrated expression of the vital interests of the individual, society and state. However, in her opinion, national interests are the subject of national security and, therefore, all its components, including economic security.

Secondly, according to S.P. Fedosova's theoretical approach, national security is not just a set of safety and security that are included in it, but those that are provided by the methods arising from the presence of certain types of security. Thus, each type of security, except common to all objects must have its own facility, saving and reliable operation of which would make it possible to implement appropriate methods to protect national interests.

Therefore, economic security foresees the protection of national interests by economic methods. Accordingly, the object of economic security should be the economy of the country, its maintenance it in the state (or getting such a state) that would allow national interests to defend economic methods. National

interests in the economy have a key character, as solving comprehensively the problem of the national security and implementing the basic national interests can only be based on a diversified high-tech production that consistently operates and can provide leading industries with quality raw materials and equipment, the army - weapons, people and social services - consumer goods and services and exports - competitive on the international market in goods [Ekonomika i organizatsiia bezopasnosti khoziaistvuiushchikh subiektov 2004].

But in any sphere of life the development and security are the two existing parallel phenomena. So S.P. Fedosova disagrees with the present statements developed by the Russian economists that development is a component of economic security. Of course, the higher the level of economic development is, the more opportunities can provide economic security, because the resource base of its support, in this case, extends. However, according to S.P. Fedosova, security is one of the components of development. Security ensures the development. Accordingly, economic security is a prerequisite for sustainable economic development. Considering the economic security of this angle, we can provide greater functionality to its software developments, carefully focusing on its strategy.

Accordingly, economic security is a prerequisite for sustainable economic development. Considering the economic security of this angle, we can provide greater functionality to its software developments, taking into account its strategy.

Thus, S.P. Fedosova understands the economic security as a set of conditions that protect the sustainability of the economy. But creating such conditions requires a change in the prevailing approach to the mechanism of economic security.

However, the Ukrainian scientists consider economic security as the ability of the national economy to ensure a free and independent development and maintain stability of civil society, sustainable defense capabilities of the country in any adverse conditions, and the ability of the state to protect national economic interests from external and internal threats [Kontsepsiia ekonomichnoi bespeky Ukrainy 1999].

It is worth noting the approach to define the essence of economic security developed by V. Horlynskii [Horlynskii 2005], who believes that economic security is like a mechanism that ensures sustenance and sovereignty of the nation in the developed society and which acquires the status of social benefits, for which society is eager to pay.

According to him, economic security, as a terminal value, is achieved through the implementation of a number of tools on its values. The first group of values is based on the values of the economic aspects of society that are priorities for industrial, business and commercial. These include material goods required to meet the needs of man and society, products of labor, capital goods, technology, infrastructure, resources and services. This group, as believed by culture scientists, is value-good. Immanent function of this subsystem is to ensure the stability of the economic system.

The second group includes value-regulations, which are regulators of organizational and economic nature, reflecting the ideal of social market-oriented economy. This subsystem serves as economic values of social and economic relations aimed at those or other priorities of economic life. They express ownership, nature of market relations and forms of government regulation, scientific and technological basis of production, principles of the financial system

functioning, the nature of industrial relations and so on. Integral indicator's value of this group is competitive and innovative economy in general.

To value indices of economic development belong: national wealth, GDP, national income indicators of the financial system and economic competitiveness. Socio-economic indicators are a standard of living, cost of living, income level, average wages, employment and so on.

The third group comprises the imperatives of economic and administrative and commercial activities that characterize the personal qualities of managerial staff and actualize the role of the human factor in economic security. These include legal and economic culture, honesty and integrity, competence and professionalism, accuracy and legal commercial excellence, responsibility, entrepreneurial activity, innovation, foresight, prudence, diligence, loyalty, confidentiality relations and so on. Formation of the group values is an urgent problem of the Ukrainian business elite.

In a separate group it is advisable to combine the imperatives of international economic security as ethical foundations of the security of foreign trade. These include the following priorities: rejection of the use of force and economic discrimination, indisputable recognition of the state sovereignty and international agreements, respect to the interests of partners and fulfillment of mutual obligations, equality.

So, as valuable foundations of economic security, V. Horlynskii distinguishes the economic system, stability, economic growth, economic competitiveness and economic sovereignty.

About the presence of dualism in the relationship between competitiveness and economic security says A. Kramarenko, arguing that: on the one hand, competitiveness, enabling to improve the rationality and efficiency of the state resources, it is an effective ent of economic security; On the other hand, as a result of external orientation, competitiveness is in the area of economic security interests, requiring constant protection and support from the state [Kramarenko 2009].

In turn, Vladimir Sergeev stresses that economic security is such as economy, where are such interrelated tasks solved as high and stable development and effective satisfaction of social needs and protection of economic interests at the national and international levels [Sergeev 2002].

It has been thought that economic security is separate, material, social, economic, organizational and functional elements in the structure of the state and society. And, thus, it is an independent institution, essential to ensure their integrated operation and development, including the achievement of economic independence and effectiveness, competitiveness, stability, durability, ability to self-development and progress of national economy [Problemy obespecheniia natsionalnoi bezopasnosti v sovremennykh usloviakh].

Huley A.I. notes that from the objective point of view, under the economic security one should understand the processes, events and trends that could potentially lead to worsening conditions for the functioning reproductive systems of life, reduce competitiveness, sustainability and a need to appropriate action in view of the existing system to protect vital interests. From a subjective point of view, economic security is a particular interpretation of the state and prospects to develop objects for protection of business entities (national economy as a whole, its individual regions, some sectors and industries, businesses and individuals) that leads the appropriate course of action, concrete steps to ensure it. With the first part of this definition, in our opinion, one can not agree because

it is illogical to consider economic security as a condition of danger.

Thus, the scientific literature regards economic security as:

- a complex socio-economic and economic-political phenomenon;
- a separate, physical, social - economic, organizational and functional element in the structure of state and society;
- the basis for all other areas, branches and manifestations of national security;
- the state of the economy; characteristic parameters of the economic system;
- maintaining economic independence of the country, its ability in their own interests to make decisions regarding economic development; of welfare; no threats to the economy;
- the processes, events, trends that could potentially lead to worsening conditions for the functioning reproductive systems, the systems of life; reducing competitiveness, sustainability and causing the need for appropriate action in view of the existing system to protect vital interests;
- a national set of measures; the ability of relevant political, legal and economic institutions of the state to protect the interests of key actors;
- system of economic relations, both horizontal and vertical, between the state, regions, companies, private individuals,
- integral indicator of the functioning of the socio-economic sphere of the country; unity of necessary conditions of social life;
- the state of law and the corresponding security institutions that would guarantee positive economic development, the ability to maintain or restore production to ensure stable functioning of credit and financial systems, etc.;
- a complex multisystem phenomenon genesis and development of which is caused by the objective necessity to carry out reproduction of the national economy in terms of internal and external threats and risks;
- the conditions created by the state to guarantee the preservation of the country's economic system causing irreparable damage in the internal and external economic threats; provided the safety of confidential economic information, trade secrets of the company, firm; the ability of the state through a system of measures to ensure the independence (sovereignty) of the national economy, its stability, manageability and resistance to negative effects, the ability to continuously improve the structure of the national economic system to improve the competitiveness of products subject to the requirements of participation in international economic relations and geo-economic structure; mechanism that ensures sustenance and sovereignty of the nation;
- the state of protection of important economic interests of the individual, society and state, the development of adequate defense capability that will contribute to the sustainable and effective functioning of the economy expanded reproduction mode;
- objectively conditioned by the economic relations, which is a member state, expressed this state of the economy, which is based on economic sovereignty and no threat to the national interests;
- terminal value;
- synthetic category disciplines of economics and political science; many structural complex science about the safety of social and economic systems of different levels of hierarchy; scientific and applied discipline.

Components of Economic Security

Economic security is a complex internal structure, which can highlight the

three most important elements.

1. Economic independence means having sufficient national resources and effective control over their use; ensuring the required level of production, product quality, economic competitiveness, to effectively participate in global trade, cooperative relations, exchange of scientific and technical achievements.

2. The stability and resilience of the national economy are a continuous economic development with ensuring its sustainability by creating a mechanism to protect property rights in all its forms, and guarantees safe conditions for business activity to control factors that can destabilize the situation.

3. The ability to self-development and progress is the ability of the system by creating a favorable climate for investment and innovation to ensure constant modernization of production, professional, educational and general cultural level.

With the system approach the economy of the country is a complex stochastic dynamic system, so security should reflect not so much the economy state in a given period of time, as the process of development. In this reference, the system of economic security is gradually achieving this level of key economic indicators that already have the most developed countries, and the nature of state response to external and internal threats orienting system security to protect the vital interests of the simultaneous shift to prevent future threats [Brishtev 2009].

At the same time it is useless to talk about the economic security of the state in general, if adequate protection is not provided for the rights of the individual, citizen, a producer of goods and their consumers [Dylnov 2005].

Iedynak V.Yu. delineates the concept of "economic security" and "economic security"; economic security is defined as a set of relations that arise in the process of identifying and countering threats to implement the economic interests of all members of society; economic security of the state - as a set of relations of detecting and countering threats playback state and the state's ability to perform its functions. In this regard, he noted that in the scientific literature "economic security" and "economic security" are used interchangeably, that is almost not differentiated. In his view, one must proceed from the fact that the very concept of "nation" and "state" are different in their semantic content, because the country, as a geographical area that has certain boundaries (limits) enjoys national sovereignty or is under the authority of another state in which people live, and the term "state", first of all, is understood as a political and economic system of government. Thus, the term "country" is more about the socio-cultural, economic, general geographic and other factors, than the state, which is the main subject of economic security [Iedynak 2010].

And here is considered the economic security of the national economy, which refers to integral factor of the socio-economic sphere country's functioning; unity of necessary conditions for the society in two related areas: social (as reflected in increasing living standards, full development of human capital, increasing the quality of habitat) and economic (which appears generally in the ability of the economy to ensure the process making it independently of external influences in the development of sectors and industries that determine the growth of national prosperity) [Beschastnyi 2010].

According to Mr. J. Jedynak, economic security has its own structure of interconnected sub-allocated for the purposes of scientific and theoretical knowledge and practical use in the implementation of economic policies. Given data for the numerous objectivity and subjectivity category of security that have resulted in the presence of an extensive horizontal and vertical structures of

security levels, modern economic science has the ability to classify her space-geographical, subject, functional and other criteria. Selecting individual levels of economic security allows you to expand information on economic security, but does not allow to obtain a comprehensive understanding of this phenomenon. Therefore, according to the researcher, the basic system of classifications for the separation of economic security is advisable to submit the following: type of economic system; level (entity); direction (field, type) economic activities; level of economic security; temporal dimension of economic security. It is obviously that economic security for the transformation of the economy and a sustainable market system will be different in some way - the degree of danger, response mechanisms, tools, software and more. Evaluation of economic security (achieved, say, safe) makes it possible to accurately determine the status of strategic approaches and others. Using the features of temporary space (static and dynamic economic security) makes it possible to assess the situation with reference to a specific period. Overall, the researcher isolates such elements of economic security: financial, foreign trade, investment, food, science and technology, energy, industrial, demographic, social. However, in our opinion, the financial security already includes the investment security.

Gulei A.I. insists that economic security be a basic and fundamental requirement, and its main areas – technological, demographic, ethno-cultural, food, military-strategic, environmental, etc. [Gulei 2010].

Some researchers believe that economic security is a complex of internal structure, including manufacturing, financial, social, food security etc. [Sidorova, Tatarkin 2012].

Borodushko V. notes that economic security includes the following components [Borodushko 2009]: security of the real economy, food security, security of regional economies, the threat to the expansion of the shadow economy, the threat of foreign economic activity, financial security, tax security, economic security business, security in the monetary, economic security of the family and the individual. However, in our view, firstly, this lists actually only eight "pure" kinds of security threats because due.

The current document does not include resources or itself is not safety. Second, fiscal security and safety are in a proper monetary components of financial security.

Among the components of economic security is also called investment, energy production, military, economic, scientific, technical, demographic security, safety, labor market, human resources, financial, commodity and resource, foreign, information, food, criminal and environmental safety [Martyniuk 2002]. However, in our opinion, the investment security is a form of financial security.

Given the fact that the theoretical basis of the study of economic security of Ukraine is the theory of economic systems and applied to them a systematic approach, it is noted that the economic security of Ukraine is a complex dynamic socio-economic system, major subsystems are: energy, financial, social innovatively technological, food, foreign economic, demographic and environmental safety [Bazhenova 2004].

Vasylytsiv T.G. among functional components of economic security isolates: financial, social, technological, food, foreign economic, demographic, and environmental energy [Vasiltsev 2008].

Kokovskii L.O. identifies the following components of economic security as innovation and investment, social, demographic, financial, energy and food ones

[Kokovskii 2008]. However, our view, this interpretation of innovation and investment component of economic security seems to be somewhat artificial.

Ventskovskii V.D. isolates five components of export-linked security (foreign trade, technology, food, raw, resource and energy) [Ventskovskii 2010].

The economic security of border regions distinguish the following components: raw, resource, food, energy, environmental, manmade, technological, financial, foreign [Naumenko 2007].

Given the content of the reproduction process (at the enterprise level – it is to ensure the production process; a person - consumption, socio-economic system - the redistribution of resources) J. Zhalilo identifies three key levels of national economic security, the state generally entity (company) and persons [Zhalilo 2003].

They distinguish such kinds of economic security: international (global and regional), national (state, industry, region and society) and private (business, household or individual).

Thus, the extraordinary importance of security any and all economic entities (person, household, business entity, industry, region, state) makes it necessary to clarify its approach to ensure sustainable and unconditional compliance. Elucidation of the areas of economic security agents requires a clear definition of the essential characteristics of the latter given the specificity and factors affecting the safety of all economic agents, through clarification of its basic nature and manifestations of the essence of economic security and its varieties.

References

- Abalkin, L. I. (1994). Ekonomicheskaja bezopasnost Rossii: ugrozy i ikh otrazheniie. *Voprosy ekonomiki*, № 12, p. 5.
- Bazhenova, O. V. (2004). *Ekonomiko-matematychne modeliuvannia ekonomichnoi bespeky Ukrainy*: avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk. Kyiv, 195 p.
- Baranovskiy, O. I., Blashchuk Yu. O. (2004). Proekt kontseptsii finansovoi bespeky Ukrainy. *Finansovyj rynek Ukrainy*, № 7, p. 40–78.
- Belkov, O. A. (1994). Poniatiino-kategorialnyi apparat kontsentsii natsionalnoi bezopasnosti. *Bezopasnost*, № 3, p. 91–94.
- Beschastnyi, A. V. (2010). *Mekhanizmy rehuliuвання ekonomichnoi bespeky natsionalnoi ekonomiky*: avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk. – Donetsk, 23 p.
- Borodushko, I. V. (2009). Metodicheskiie osnovy analiza faktorov ekonomicheskoi bezopasnosti. *Vestnik Sankt-Peterburgskogo univiersitieta MVD Rossii*, № 4, p. 64.
- Brishteleev, A. (2009). Teoretiko-metodologicheskie osnovy ekonomicheskoi bezopasnosti bankovskoi sistiemy. *Bankovskii vestnik*, № 4, p. 23–24.
- Bukhvald, E., Glovatskaia, N., Lazurenko, S. (1994). Makroaspekty ekonomicheskoi bezopasnosti: factory, kriterii i pokazateli. *Voprosy ekonomiki*, № 12, p. 25–44.
- Chesnokov, A. V. (2006). *Zovnishnioekonomichna bespeaka derzhavy v umovakh Ievropeiskoi integratsii Ukrainy*: avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk. Kyiv, 17 p.
- Datskiv, R. M. (2006). *Ekonomichna bespeak derzhavy v umovakh globalnoii konkurentsii*. Lyiv: Tsentri Ievropy, p. 38.
- Dylnov, D. G. (2005). Ekonomicheskaja bezopasnost – osnova tsyvilizovannogo

- rynochnogo khoziaistva. *Vestnik Saratovskogo gosudarstvennogo sotsialno-ekonomicheskogo univiersitieta*, № 10, p. 34.
- Ekonomika i organizatsiia bezopasnosti khoziaistvuiushchikh subiektov.* (2004). 2-e izd. St-P.: Piter, p. 50.
- Fedosova, S. P. (2006). *Ekonomicheskaiia bezopasnost Possiiskoi Federatsii v usloviakh globalizatsiia*: avtoref. dis. ... d-ra ekon. nauk. St-P., 40 p.
- Formuly uspekha.* Retrieved from <http://www.liter.kz>.
- Grunin, O. A., Grunin, S. O. (2002). *Ekonomicheskaiia bezopasnost organizatsiia*. St-P.: Piter, p. 8.
- Gulei, A. I. (2010). *Valiutno-finansovi stratehii v systemi ekonomichnoi bespeky subiektiv hospodariuvannia: mizhnarodny dosvid*: avtoref. dys. ... kand. ekon. Nauk, Kyiv, 21 p.
- Horlynskii, V. V. (2005). *Bespeka suspilstva: tsinnisnyi resurs*. Stratehichna panorama, № 3, p. 26 – 37.
- Iedynak, V. Yu. (2010). *Zabespechennia ekonomichnoi bespeky v umovakh hlobalizatsiia*: avtoref. dys. ...kand. ekon. nauk. Zaporizhzhia, 26 p.
- Iedynak, V. Yu. (2009). Svitovi dosvid rozviazannia problem zabespechennia ekonomichnoi. *Derzhava ta rehiony. Seriia: Ekonomika ta pidpruiemnytstvo*, № 3, p. 51–54.
- Ivanov, V. V. (2006). *Metody i sredstva obespecheniia postupatel'nogo i bezopasnogo razvitiia metapolisa*: avtoref. dis. kand.ekonom. nauk. Moscow, 25 p.
- Kanaiev, A. V. (2008). *Strategicheskoe upravlieniie kak instrument obespecheniia ekonomicheskoi bezopasnosti natsionalnoi bankovskoi sistemi* (teoretiko-ekonomicheskiiie osnovy): avtoref. dis. ... d-ra ekon. Nauk. St-P., 35 p.
- Kokovskii, L. O. (2008). *Geografichnyi vymir ekonomichnoi bespeky Ukrainy*: avtoref. dys. ... kand. geograf. nauk. Kyiv, 16 p.
- Kontseptsiiia ekonomichnoi bespeky Ukrainy.* (1999). Kyiv: Logos, p. 5.
- Kramarenko, A. O. (2009). *Mizhnarodna konkurentospromozhnist i economichna bespeak krain v umovakh hlobalizatsiia*:avtoref.dys. ... kand. ekon. nauk. Donetsk, 22 p.
- Kutsenko, V., Udovychenko, V., Opalova, I. (1998). *Osvita iak chynnyk stabilnosti i natsionalnoi bespeky Ukrainy*. Ekonomika Ukrainy, № 1, p. 12.
- Martyniuk, V. P. (2002). *Instytutsiini zminy u sferi hospodariuvannia ta ikh vplyv na pokaznyky ekonomichnoi bespeky*: avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk. Kyiv, 17 p.
- Melnychenko, O. V. (2013a). Analiz hroshovykh koshtiv ta otsinka likvidnosti bankiv Ukrainy. *Visnyk Universytetu bankivskoi spravy Natsionalnoho banku Ukrainy (m. Kyiv)*, 1, 179–184.
- Melnychenko, O. (2013b). Analiz stanu vykorystannia suchasnykh platizhnykh zasobiv u konteksti vyvedennia hotivkovykh koshtiv iz poza bankivskoho obihu v Ukraini. *Visnyk Natsionalnoho banku Ukrainy*, 1, 26 – 31.
- Melnychenko, O. (2013c). Audyt elektronnykh hroshei v bankakh Ukrainy. *Visnyk Natsionalnoho banku Ukrainy*, 3, 41–45.
- Melnychenko, O. V. (2014). Kontseptsiiia obliku elektronnykh hroshei v bankakh. *Problemy ekonomiky*, 2, 296–301.
- Melnychenko, O. V. (2013d). Teoretychni zasady elektronnykh hroshei. *Biznes Inform*, 8, 284–290.
- Mezhokh, Z. P. (2006). *Upravlieniie ekonomicheskoi bezopasnosti u zheleznodorozhnogo (teoriia, metodologiia, puti resheniia)*: avtoref. dis. d-

- ra ekon. nauk. Moscow, 48 p.
- Naumenko, S. V. (2007). *Rozvytok transkordonnogo spivrobitnytstva v systemi zabespechennia ekonomichnoi bespeky Ukrainy*: avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk. Kyiv, 20 p.
- Neiedina, I. V., Sukhina, E. I. (2003). *Aktualnyie problemi ustoichivogo razvitiia*: Kol. monografiia / V. A. Akimov, E. V. Bridun, M. Yu. Vatagin i dr.; Pod obshch. red. I.V. Neiedina, E.I. Sukhina. Kyiv: Znaniie Ukrainy, p. 26–29.
- Pasternak-Taranushko, G. A. (2002). *Ekonomichna bespeaka derzhavy. Statystyka prozesu zabespechennia* / Za red. B. Kravchenka. Kyiv: Kondor, p. 29.
- Pokhorovskii, A. A. (2002). *Vektor ekonomicheskogo razvitiia*. Moscow: Smena, p. 116.
- Potrubach, N., Leiba, S., Borisevich, A. (2004). *Problemy regulirovaniia energosfery*. Pravila igry, № 1, p. 26–35.
- Problemy obespecheniia natsionalnoi bezopasnosti v sovremennykh usloviakh* : Materialy Mezhdunarodnoi nauchno-prakticheskoi konferentsii (28–29 June 2001), Mn., T. 2, p. 196–197.
- Senchagov, V. O. (1995). *O sushchnosti i osnovakh strategii ekonomicheskoi bezopasnosti Rossii*. Voprosy ekonomiki, № 1, p. 99.
- Senchalova, V. K. (2005). *Ekonomicheskaiia bezopasnost Rossii. Obschii kurs*. – Moscow: Delo, p. 10.
- Sergeev, V. I. (2002). *Lubianka: obespecheniie ekonomicheskoi besopasnosti gosudarstva*. Moscow: MassInform-Media, p. 5.
- Sidorova, E. N., Tatarkin, D. A. (2012). *Optimizatsiia finansovykh potokov regionov kak factor povysheniia ikh bezopasnosti*. Ekonomika regiona, № 2, p. 94.
- Shevchenko, L. S., Hrytsenko, O. A., Makukha, S. M. (2009). *Ekonomichna bespeaka derzhavy : sutnist ta napriamy formuvannia*. Kharkiv: Pravo, p. 11.
- Tsevukh, S. M. (2010). *Zabespechennia ekonomichnoi bespeku subiektiv hospodariuvannia v protsesi rozvitku rehionalnoi ekonomichnoi intehtratsii*: avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk. Kyiv, 25 p.
- Vasiltsev, T. H. (2008). *Ekonomichna bespekapidpriemnytstva Ukrainy: stratehiata mekhanizmy zmitsnennia*: Monografiia. Lviv: Aral, p. 14.
- Ventskovskii, D. Yu. (2010). *Eksportna stratehiia Ukrainy v systemi zabespechennia ekonomichnoi bespeky*: avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk. Kyiv, 25 p.
- Vladimirov, Yu. I., Pavlov, A. S. (1994). Vneshnie-ekonomicheskii aspect ekonomicheskoi bezopasnosti Rossiiskoi Federatsii. *Bezopasnost*, № 3, p. 60–65.
- Vlasiuk, O. S. (2008). *Teoriia i praktika ekonomichnoi bespeky v systemi nauku pro ekonomiky* : Nauk. dop. Kyiv: Nats. in-t problem mizhnarodnoi bespeku, p. 45.
- Zhalilo, Ia. A. (2003). *Ekonomichna stratehiia derzhavy: teoriia, metodolohiia, praktyka*. Kyiv: NISD, 224 p.

Data przesłania artykułu do Redakcji: 02.02.2017
Data akceptacji artykułu przez Redakcję: 03.02.2017

Volodymyr Buriak

Zaporizhzhya National Technical University,
Graduate Student of Economics and Business
Zaporizhzhya, Ukraine
v_v2016@ukr.net

TOOLS TO DETERMINE THE DEGREE OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT HARMONIZATION FOR INDUSTRIAL CITY

Abstract. This article provides tools to determine the degree of harmonization of sustainable development, in particular economic, environmental and social aspect and realized its practical application to the industrial city. Great attention was paid to the analysis of models that determine the relationship between sustainable development constituents and the method evaluation of the degree of sustainable development harmonization was presented.

Keywords: harmonization, instrumentation, industrial city, sustainable development

Formulas: 5, fig.: 3, tabl.: 4, bibl.: 12

JEL Classification: O10, O18, R11

Introduction. The basis of development of the most world countries is the concept of "sustainable development", which also combines three components: economic, environmental and social. Such symbiosis contributes to the quality of life for present and future generations, keeping the environment and social progress, which determines the level of human needs. The realities of economic life clearly demonstrate the need to identify a harmonious relationship between the components of sustainable development, which is important for the development of state programs and strategies. The value of each component can vary depending on the level of the economy, state, region, city.

At present a significant role in combating global challenges is given the city itself. The European experience shows that this urban development can provide a strong impetus for the creation of regional centers that can provide social progress and accelerate economic growth in general. Particular attention is given to the research of our industrial city, which is characterized usually by insufficient level of environmental component, due to the large concentration of industrial production. Therefore, it is necessary to harmonize development tools of components of sustainable development of the industrial city, which can be the basis for economic growth in the future.

Research and Analysis of assignment. Considering the importance of sustainable development as global trends, much attention is always paid to its research. Among the foreign researchers, paid special attention to this issue, should be distinguish: D.L. Medouza, D.N. Medouza, Y. Randersona, V. Berensa, G. Deili [Medouz, Randerson, Berens 2012]. Among Ukrainian scientists fundamental tenets of sustainable development set out in the works O. Bilorusa, A. Halchynskoho, V. Heietsia, M. Dolishnoho, L. Melnyka, L. Rudenka, V. Trehobchuka, M. Khvesyk, O. Shubravskoi [Bilorus 2006; Dolishnii 2002; Khvesyk 2012] and others.

The problems of local development, in general, and industrial cities, in particular, were examined by such scholars as: O. Boiko-Boichuk, I. Vakhovych, B. Danylyshyn, Z. Herasymchuk, O. Karyi, M. Mezhevych [Boiko-Boichuk 2002; Herasymchuk 2012; Danylyshyn 1999; Karyi 2010] and others.

One of the problems of urban development is the lack of harmony between its components. Therefore, the priority task for cities is not only to attract as many resources and their rational usage, but also to achieve harmonized relations between them. It will simultaneously increase the standard of living and improve the efficiency of the city.

Research results. In our study, according to the sustainable development, the concept of "harmonization" is used in the analysis of correlation between its components: economic, social and environmental components.

We calculated the value of the basic component of sustainable development of the industrial city (Zaporizhzhya).

We use the analytical framework of indicators for the evaluation of component of sustainable development of industrial cities Zaporizhzhia (tabl. 1).

Table 1 – The analytical framework of indicators in Zaporizhzhia to determine the indicators and index of sustainable development

Names	Current value	Minimal value	Maximum value
1	2	3	4
Social indicators			
Density of population, per 1 км ²	2703	1073	3898
The number of unemployed, thousand. people	7,6	0,3	28,4
The number of employed persons	187611	1545	255422
The number of university students I and II levels of accreditation, person	4191	1780	7483
The number of students in higher educational institutions III-IV accreditation levels (state), person	37138	16436	53574
Number of reported crimes	6073	684	41804
The commissioning of housing area, m ²	58861	294	101516
The number of preschool institutions, units.	143	10	522
The number of schools, units.	124	7	600
The number of vocational schools, units	17	1	46
Sanitation health and wellness institutions, units	15	1	225
Children's facilities and rehabilitation centers, units	29	2	264
Economic indicators			
Volume of industrial production, UAH.	86914287,6	13185	118921170,6
Monthly average nominal wages, UAH.	4470	2675	7559
Arrears of wages thousand. UAH.	27026,1	92,7	67236,1
Sales of products (goods and services), UAH	142812176,2	305828	181365185
Retail turnover, UAH	13909,9	296,5	22161,5
The amount of capital investment at current prices, UAH	5139	10	7794
Foreign direct investment, USD, USA	976260,5	606,1	1039760,3
Environmental indicators			
Pollutants and carbon dioxide emissions into the atmosphere from stationary sources of pollution, etc.	83264	104,7	193683,1

End of Table 1

1	2	3	4
Emissions of carbon dioxide and air pollutants from mobile sources and production equipment, etc.	31386,2	972	76694,1
Emissions of pollutants (excluding carbon dioxide) and greenhouse gases into the atmosphere from stationary sources of pollution, ths. Tons	83,3	0,1	193,7
Emissions of air pollutants from stationary sources of pollution on average one company, t. ie	408,2	6,5	9447,6
The density of pollutant emissions from stationary sources of pollution per 1 km ² areas, etc.	299,5	3,3	1623,8
Pollutant emissions into the atmosphere from stationary sources of pollution, per capita, t	109,6	1,9	1910,2
Emissions of air pollutants from motor vehicles, tons	30,1	1,0	66,1
Waste I-IV classes of danger, t	3711299,8	6813,8	5463289,0

Source: developed by author Buriak V.

Table 1 as the actual values statistic relevant data is used for Zaporizhzhia, minimum values – the smallest value of regional towns. As a regional city, it is the largest industrial center in Zaporizhzhia region and it has a maximum value for the overwhelming majority of indicators. Statistics for the area, in a whole, are examined as the maximum qualitative indicators.

Valuation of sustainable indicators is performed as follows to determine the index (f.1):

$$I_z = \frac{Z_{fact} - Z_{min}}{Z_{max} - Z_{min}}, \quad (1)$$

where I_z - normalized indicator; Z_{fact} - The actual value of the index; Z_{max} - The maximum rate; Z_{min} - The minimum value of the index.

The results of the valuation of selected indicators are presented in Table 2.

Table 2 – The standardization of indicators of Zaporizhzhia to determine the index indicators and sustainable development

Names	Standardized values
1	2
Social indicators	
Population density, person per 1 km ²	0,577
The number of unemployed, thousand. people	0,254
The number of employed persons	0,733
The number of university students I and II levels of accreditation, person	0,423
The number of students in higher educational institutions III-IV accreditation levels (state), person	0,557
The number of reported crimes	0,131
The commissioning of housing area, m ²	0,579
The number of preschool institutions, units.	0,260
The number of schools, units.	0,197
The number of vocational schools, units.	0,356
Sanitation health and wellness institutions, units	0,063
Children's facilities and rehabilitation centers, units.	0,103

1	2
Economic indicators	
Volume of industrial production, UAH	0,731
Monthly average nominal wages, UAH	0,368
Arrears of wages thousand. UAH	0,401
Sales of products (goods and services), UAH	0,787
Retail turnover, UAH.	0,623
The amount of capital investment at current prices, UAH.	0,659
Foreign direct investment, USD, USA	0,939
Pollutants and carbon dioxide emissions into the atmosphere from stationary sources of pollution, etc.	0,430
Emissions of carbon dioxide and air pollutants from mobile sources and production equipment, etc.	0,402
Emissions of pollutants (excluding carbon dioxide) and greenhouse gases into the atmosphere from stationary sources of pollution, tons, ths	0,430
Emissions of air pollutants from stationary sources of pollution on average one company, ton ie	0,043
The density of pollutant emissions from stationary sources of pollution per 1 km ² areas, etc.	0,183
Pollutant emissions into the atmosphere from stationary sources of pollution, per capita, ton	0,056
Emissions of air pollutants from motor vehicles, tons	0,447
Waste I-IV classes of danger, ton	0,679

Source: developed by author Buriak V.

To determine the components of sustainable development - social, economic, environmental we use formula of corresponding subindexes (f. 2-4):

$$I_{soc} = \sqrt[n]{\prod_{i=1}^n I_i^{soc}}, \quad (2)$$

$$I_{econ} = \sqrt[n]{\prod_{i=1}^n I_i^{econ}}, \quad (3)$$

$$I_{ecolog} = \sqrt[n]{\prod_{i=1}^n I_i^{ecolog}}, \quad (4)$$

where : n – the number of indicators are used to assess the indicator I_{soc} , I_{econ} , I_{ecolog}

For practical implementation of the proposed approach we calculate the index and sub index of sustainable development in general. We determine the subindex for Zaporizhzhia by formula (2)-(4):

$$I_{soc} = \sqrt[n]{\prod_{i=1}^n I_i^{soc}} = 0,245,$$

$$I_{econ} = \sqrt[n]{\prod_{i=1}^n I_i^{econ}} = 0,565$$

$$I_{eco\ log} = \sqrt[n]{\prod_{i=1}^n I_i^{eco\ log}} = 0,238$$

Based on the calculations, it should be noted, that the most important components of the economic index are 0,565.

Indexes of the environmental and social components are approximately the same, which is 2 times lower than the index of economic component. The given results indicate a lack of harmonization between the components of sustainable development and cause the need to find ways to achieve the harmonious state.

A significant concentration of industrial production is the peculiarity of the industrial city. The result is a strong burden on the ecological environment, which reinforces the importance of the environmental component without leveling the importance of economic and social development. Therefore, the urgent task is to find ways of harmonization between the components of sustainable development.

In scientific literature [Martynov 2014] sustainable development is reviewed as a system, which consists of certain elements, so called components. Analysis of relationship between components of sustainable development is based on the "principle of balance", which defines the relationship between model components of sustainable development (Fig. 1).

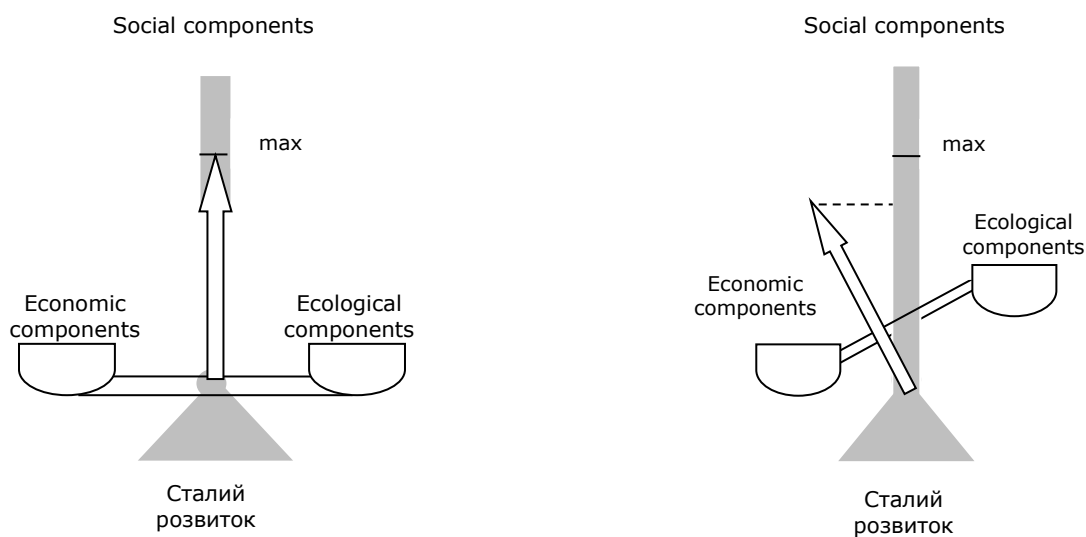

Figure 1 – Interconnection Model of components for sustainable development at a large industrial city

Source: developed by author Buriak V.

The model shown in Fig. 1 clearly shows that the ideal state is the balance between economic and environmental component that provides the necessary level of social development. In turn, the imbalance towards the predominance of economic or environmental component leads to the rejection of an adequate level of social welfare. It should be noted that at the present stage of development, the role of cities as levers of economic and social progress is based on the harmonization between the components of sustainable development. Assay components of sustainable development and analysis of the degree of harmonization will be considered on the example of industrial city (Zaporizhzhya). The practical implementation of the proposed approach can be considered by analyzing the actual components of the index of sustainable

development (Fig. 2).

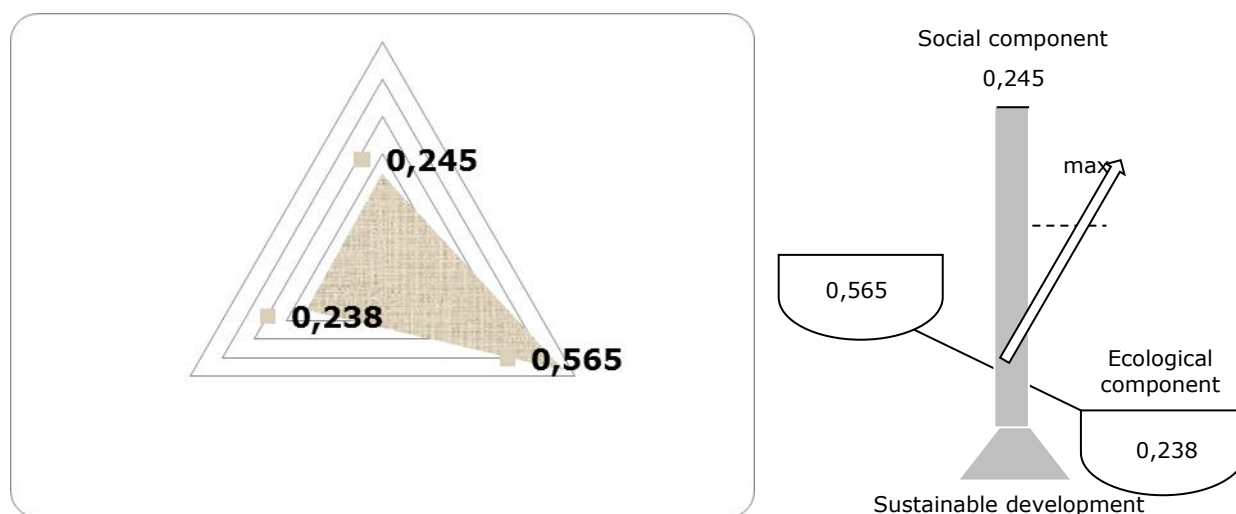

Figure 2 – The actual value of the index components of sustainable development
Source: developed by author Buriak V.

Graphic interpretation "principle of balance», shown in Fig. 2, indicates the breach for a large industrial city. A significant advantage of the economic components over social, shifts the balance to the right, and therefore, leads to inadequate levels of social welfare.

As a tool for assessing of the degree of harmonization of components of sustainable development of the industrial city, in our view, it is appropriate to use the formula for determining the distance between two points. This allows analytic dependence "to quantify" the degree of "lag" between the components of sustainable development and harmonization:

$$d = \sqrt{(x_2 - x_1)^2 + (y_2 - y_1)^2} \quad (5)$$

We use proposed analytical tools to assess harmonisation between components of sustainable development, industrial city (Zaporizhzhya), considering that $I_{soc} = 0,245$ the economic component - $I_{econ} = 0,565$ ecological component - $I_{ecolog} = 0,238$

If this distance equals to three dimensions, it shows a significant level of harmonization between the sub-indexes and sustainability, otherwise there is a dominance of one or another component, and as a result of lack of harmony. If the index will dominate the economic component, it will lead to imbalance of the ecosystem and increases the likelihood of social conflicts due to deterioration in the level and quality of life, as evidenced by the significant backlog social component of sustainable development.

The level of "lag" between the components of sustainable development will be quantified as follows:

between I_{soc} and I_{econ} :

$$d_1 = \sqrt{(0,245 - 0)^2 + (0,565 - 0)^2} = \sqrt{0,37925} = 0,62$$

between I_{soc} and I_{ecolog} :

$$d_2 = \sqrt{(0,245-0)^2 + (0,238-0)^2} = \sqrt{0,116669} = 0,34$$

between *Iecon* and *Iecolog*:

$$d_3 = \sqrt{(0,565-0)^2 + (0,238-0)^2} = \sqrt{0,375869} = 0,61$$

Using the "principle of balance" it can be concluded that the triad components of sustainable development forms an isosceles or equilateral triangle. If we consider the model of an isosceles triangle, the distance of the environmental and social and economic and social components should be equal. If there is an equilateral triangle equality for all distances: environmental, social, economic and social, economic and environmental components.

We'll analyze the important components of sustainable development for industrial city with models of isosceles consideration and an equilateral triangle. Equal distances "Isoc and *Iecon*" and "Isoc and *Iecolog*" should be modeled after an isosceles triangle.

According to the results the distance "Isoc and *Iecon*" prevails on the distance of 0.26 "Isoc and *Iecolog*". The calculations confirm disharmony between components of sustainable development according to equilateral triangle model, according to which all distances are to be equal.

Based on the properties of isosceles and an equilateral triangle "ideal values" of components of sustainable development can be defined (Table. 3).

Table 3 – Actual and "ideal" values of distances between components of sustainable development for the city Zaporozhzhia

Distance	Model of isosceles triangle	Model of equilateral triangle
<i>Isoc and Iecon</i>	0,48	0,52
<i>Isoc and Iecolog</i>	0,48	0,52
<i>Iecon and Iecolog</i>	0,61	0,52

Using this approach, you can also determine the value of each of the components of sustainable development. We believe one of the important constituents known for example *Iecolog* = 0,238 and knowing the level of "lag" we identify the rest of the *Isoc* and *Iecon* (Fig. 3).

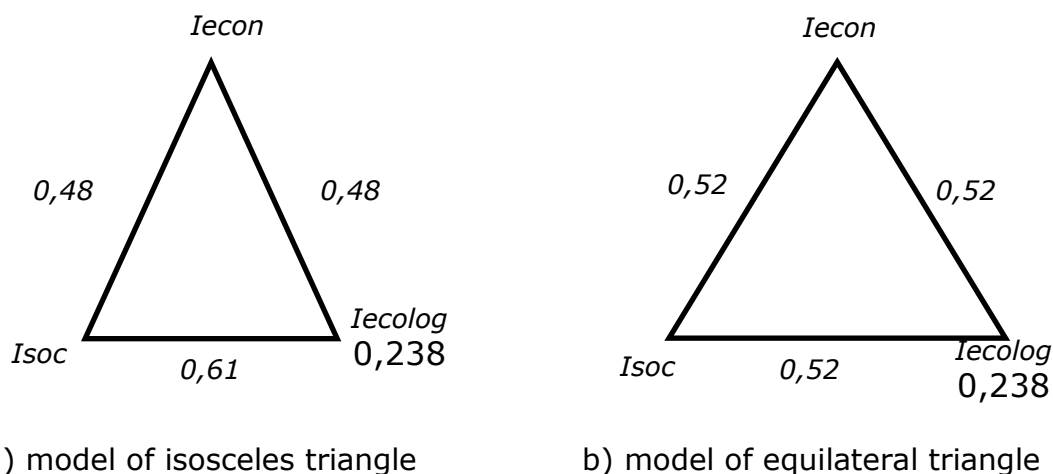

Figure 3 – Determining the "ideal" component of sustainable development
Source: developed by author Buriak V.

The calculation results for the model isosceles triangle and an equilateral triangle are presented in Table 4.

Table 4 – The component of sustainable development according to the model isosceles and an equilateral triangle

Distance	Model of isosceles triangle	Model of equilateral triangle
<i>Iecon</i>	0,561	0,462
<i>Isoc</i>	0,417	0,462
<i>Iecolog</i>	0,238	0,238

Comparative analysis of the component of sustainable development according to the model isosceles and an equilateral triangle (Table. 2) shows that there is a dominant economic component (0.561 and 0.462, respectively).

Environmental component has lowest value (0,238). Two models differ in that, if the rule model of isosceles triangle and an equilateral triangle environmental component value is higher than the rule equilateral triangle, while the social component is characterized opposite trend. Use of certain rules depends on what the ultimate goal of the industrial city.

So, given tools determine the degree of harmonization to allow graphical interpretation and make analyses of the nature of the relationship between the components of sustainable development.

Conclusions. It was given the tools to determine the degree of harmonization of components of sustainable development, including economic, environmental and social dimension and made it practical to use industrial city. Particular attention is paid to the analysis of models that define the relationship between the components of sustainable development and assessment methodology of the degree of harmonization of components of sustainable development.

References

- Bilorus, A. G., & Matseyko, Yu. M. (2006). *Global sustainable developmen*.
- Martynov, S. V. (2005). *Sustainable development of agrarian sector of the region*.
- Meadows, D. H., Randers, Th., Meadows, D. L. (2012). *The limits to growth: 30 years later*.
- Hvesik, N. & Bystryakov, I. (2012). *Paradigmically view of the concept of sustainable development in Ukraine*.
- Boyko-Boychuk, V. A. (2002). *Strategy of development of cities of Ukraine*.
- Geets, V. V. (2016). *Classification of indicators of sustainable development of the industrial city in the context of decentralization*.
- Gerasimchuk, V. G. (2012). *Condition, problems and perspecti strategic management of development of cities of Ukraine*.
- Danylyshyn, M. & Shostak, L. (1999). *Sustainable development in the natural resource limits*.
- Daly, G. (2002). *Out of the growth. Economic theory of sustainable development*.
- Dolishnii, N. (2002). *The role of socio-economic development of the regions in the implementation of sustainable development in Ukraine*.
- Ukraine's economy: strategy and policy of long-term development*. (2003).
- Kary, A. I. (2010). Stages of strategic planning of city development: a synthesis of existing methods. Retrieved from http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/En_re/2010_7_3/8.pdf.

Data przesłania artykułu do Redakcji: 05.02.2017
Data akceptacji artykułu przez Redakcję: 14.02.2017

Olga Grybinenko

PhD (Economics),

State Institution of Higher Education "National Mining University"

Associate Professor of the Department of Economic of Enterprise

Dnipro, Ukraine

hrybinenko.o.m@nmu.one

INNOVATION ACTIVITY PRIORITY SELECTION SYSTEM OF ENTERPRISES

Abstract. In the article investigated the system of selecting priorities innovation of enterprise. Considered the essence of the concept of innovation in the legal framework and scientific periodicals. Founded that innovation in a market economy is one of the key factors that ensure efficiency and redistribution of tangible and intangible resources, competitiveness and influence on improving the return and profitability. Analyzed of the current state of innovation activity in Ukraine, through which stipulated that in Ukraine there are many problems and obstacles to innovation development of economy, but remains untapped innovation potential benefits that contribute to economic development.

Considered the priorities of innovation activity in Ukraine, which are divided into strategic and medium-term. Proposed using of the system the choice of priorities of innovation of the enterprises, which includes six consecutive stages. These stages are: research innovation potential levels national, regional, sectoral and enterprise levels; searching target markets for innovation; determine the resource potential of an innovative project by establishing requirements and review of financial resources; the timing of the implementation of innovative projects; definition and rationale for the introduction and implementation of innovations; study the reality of implementation and effectiveness of the implementation of innovative project. Determined that the system of selecting priorities innovation enterprise should also have certain options and tools to ensure this selection. Parameters such selection was determined as follows: the importance and maturity, scale, focus on the highest technological structure, in terms of structuring a hierarchical system. The instrument such selection set: legal, organizational, financial and economic. In implementing the priorities for innovation enterprises defined effects will be achieved, namely economic, social, technological, environmental.

Keywords: innovation, innovation activities, system, innovation priorities

Formulas: 0, fig.: 4, tabl.: 0, bibl.: 19

JEL Classification: F41, O31, O32

Introduction. The basis for the economic development of any country is industry which efficient operation contributes to improving the social and economic life standards of the population. However, the development of industry in Ukraine occurs without proper evaluation and consideration of the inexhaustibility of natural resources. Globalization processes occurring in the world and growing competition in the international markets require seeking new sources and ways to increase industrial efficiency. Such an increase in the industrial efficiency is possible only through the introduction of new innovation in the manufacturing and identifying priorities of the innovation activities of enterprises.

In recent years, despite some progress in stabilizing macroeconomic indicators Ukraine has failed to achieve tangible results in the export of innovative products and creating favorable conditions for innovation activities of domestic producers. Unfortunately, Ukrainian innovation sector has also failed to become really attractive for domestic and foreign investors so far. This result is largely associated with limited opportunities of the state as regards to the financial flows in the innovation economy development, which volume, according to the experience of developed countries, far exceeds the resources needed to carry out the traditional science and technology policy and insufficient attention of the state to the stimulation of the international cooperation in innovation area corresponding to the mutual interests of Ukrainian and foreign partners [Razumkov Centre Analytical Report 2009].

Literature review and the problem statement. The significant amounts of scientific works of authors are worth noting a number of scientists are devoted to the issue of innovative activities of enterprises. The Austrian economist Schumpeter first considered innovation, just as the concept of "innovation". The special attention mentioned in the works of A. Amosh, M. Dolishnf and K. Perveyz has been paid to the impact of public policy on innovative activities of enterprises. O. Lapin, A. Lapko and E. Arnold made a significant contribution to the study of regulation of innovative activities of enterprises and its impact on the efficiency of this activity. B. Geyets and A. Savchuk dedicated their researches to setting priorities of innovative activities of enterprises. M. Chorna and L. Filipishyna in determining priorities of innovative activities of enterprises studied their impact on the state's economy as a whole, which would enhance investment and contribute to its innovative development. However, there is no clear highlight of an important issue that reveals the formation of the system of choice of priorities of innovative activities of enterprises in the work of these researchers.

The article aims at developing the innovation activity priority selection system of the enterprises to facilitate a thorough analysis of innovation activity.

Research results. Today, the economies of many industrialized countries focus on the development of enterprises engaged in innovative activities [Amosha 2005; Dźwigoł 2010; Dźwigoł 2013; Dźwigoł 2014; Dźwigoł 2015; Dźwigoł 2016; Kharazishvili, Lyashenko, Zaloznova, Kvilinskyi 2016; Lyashenko, Tolmachova, Kvilinskyi 2016]. Innovation activity in a market economy is one of the key factors that ensure efficiency of use and redistribution of tangible and intangible resources, competitiveness of an enterprise and influence on improving the return and profitability indexes.

In the Law of Ukraine "On Innovation Activity" [Law of Ukraine "On Innovation Activity" 2012] innovation activity is an activity aimed at using and commercializing the results of research and development and causes marketing new competitive products and services.

Well-known American economist Joseph Schumpeter saw innovation as an activity related to the transformation of research and development, and other scientific and technological achievements into a new or improved marketed product, a new or improved technological process used in practice or a new approach to the implementation of social services, their adaptation to the urgent requirements of society [Schumpeter 2000].

The scientists M.V. Chorna and L.M. Filipishyna define innovation activity as an activity for the creation, implementation and commercialization of scientific development, which in terms of the essential novelty of the result and

outstripping competitors in time provides an innovator excess profits and monopoly for a certain period of time [Chorna 2007].

In Ukraine, innovation activity is represented by the development and introduction of new and advanced technology in various industries. The number of enterprises involved in innovation activities in 2015 totaled 824. Most of them carried out funding of innovation to purchase machinery, equipment and software. In 2015, by the areas of carried out innovation by the types of economic activity processing industry is a leader in terms of the number of business entities (751 enterprise) which carried out introduction, updating of equipment and facilities, technology and other types of innovation activity. Funding sources for innovation activity of industrial enterprises in Ukraine include funds of: own, state and local budgets, off-budget funds, domestic and foreign investors, loans and other sources. Funding sources of the innovation activities of industrial enterprises in Ukraine for 2015 are shown in Figure 1.

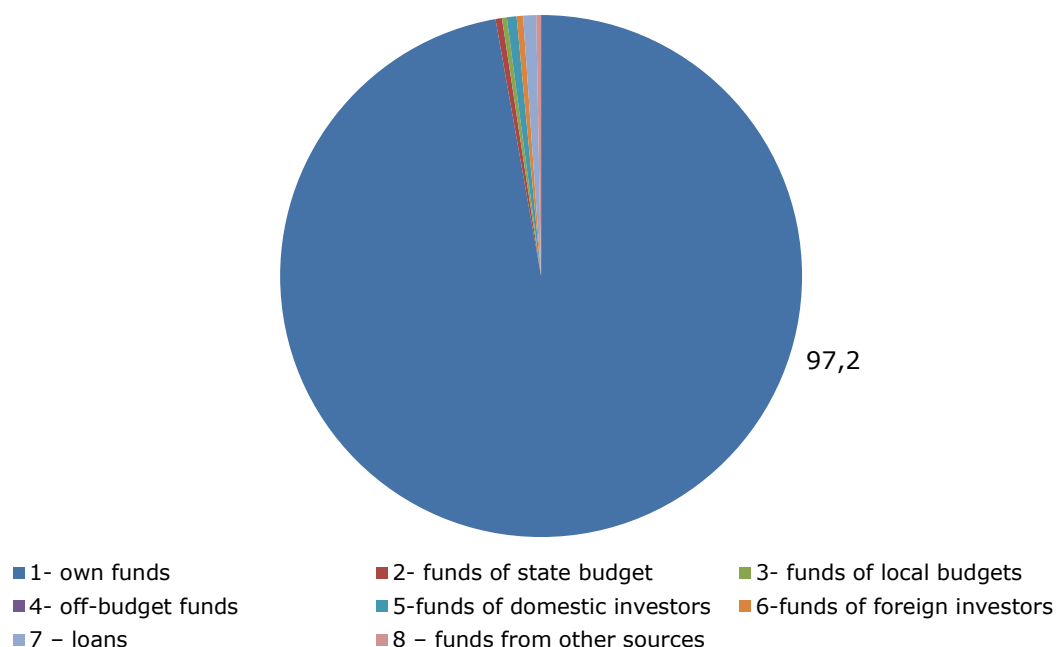

Figure 1 – Funding sources of innovation activities of in industrial enterprises in Ukraine for 2015, %

Source: composed by the author based on [State Statistics Service of Ukraine 2015]

As you can see from Figure 1, the main funding source of innovation activity of industrial enterprises in Ukraine is own funds. This situation demonstrates the poor level of funding from other sources affecting the slowdown in production, implementation and application of innovation in the economic activities of enterprises.

In the international practice, to determine the level of innovation activities carried out in the country and to determine the extent of introducing innovation the Global Innovation Index is used. This index reflects the rating of 141 countries and was made in 2007 by the International Business School INSEAD [INSEAD] and the World Intellectual Property Organization of Cornell University (USA) [WIPO]. The Global Innovation Index includes a set of main comparative indexes that reflect the innovation potential of the economy and is a summary measure of the state's innovation development condition.

According to the data specified in the Global Innovation Index, in 2016 Ukraine took the 56th place in the ranking and was between Mongolia (55th place) and Bahrain (57th place). In the group of countries with an income below average Ukraine took the 2nd place after Moldova. In the region "Europe" Ukraine took the 34th place out of 39, ahead of Macedonia (58th), Serbia (65th), Belarus (79th), Bosnia and Herzegovina (87th) and Albania (92nd). Ukraine is one of the European countries in the total ranking from 50 to 100 which improved its positions. Weak criteria in the Global Innovation Index for Ukraine is "Political Stability and Security" (125th place out of 128), "Easy Solution for Bankruptcy" (113th), "Political Environment" (123rd), "GDP per Unit of Energy Used" (115th). Also, the weak point is the category "Investment", where our country is ranked 77th in the indicator "Easy Protection of Minority Shareholders", 76th - in "Market capitalization" of the national companies. By the indicator "Amount of Venture Investment" - per billion USD of GDP Ukraine takes 42nd place. Global Innovation Index also takes into account some cultural indicators, where our weak point is "Number of Feature-Length Films Shot" per million of people - 94th place in the ranking [The Global Innovation Index 2016]. These ratings indicate once again that Ukraine has a considerable innovative potential which has not been used in full.

To improve innovation and increase the efficiency of enterprises, an important aspect is the choice of priorities and directions of innovation activity. According to the Law of Ukraine "On Innovation Activity Priorities in Ukraine", priority directions of innovation activity in Ukraine also include scientifically and economically grounded directions of carrying out innovation activity aimed at ensuring economic security of the state, creation of high-tech competitive environmentally friendly products, providing quality services and increasing export potential of the state with effective use of national and world science and technology achievements [Law of Ukraine "On Innovation Activity Priorities in Ukraine" 2011].

Priority directions of innovation activities of the enterprises in Ukraine should include a set of measures that are shown in scientific, technical and socio-economic development programs of various industries. The current legislation of Ukraine provides for a list of priority directions of innovation activities in Ukraine, their main types, the process of regulating their introduction and implementation, the legal basis for funding innovation programs.

The main types of priority directions of innovation activity are strategic and medium-term.

The strategic priority directions for 2011-2021 are the following:

- 1) development of new technology of energy transportation, introducing energy efficient, energy saving technology, development of alternative energy sources;
- 2) development of new technology of high-tech development of transport systems, space industry, aircraft and shipbuilding, armament and military hardware;
- 3) development of new technology for the production of materials, their processing and combining, creating nanomaterials and nanotechnology industries;
- 4) technological renovation and development of the agricultural sector;
- 5) introduction of new technology and equipment for quality health care, treatment and pharmaceuticals;

6) wide use of technology of more environmentally friendly production and environmental protection;

7) development of modern information, communication technology, robotics [Law of Ukraine "On Innovation Activity Priorities in Ukraine" 2011].

The term of implementation of strategic priorities of innovation activity is 10 years. To perform the process of introduction, implementation, monitoring, control and regulation of the above areas medium-terms priority directions are used; their main task is the gradual and phased implementation of strategic directions. Medium-term priority directions of innovation activity of enterprises are scheduled for implementation for up to 5 years.

The directions of innovation activity in Ukraine are shown in Figure 2.

The choice of priority directions of innovation activity in Ukraine should not be chaotic and depend on individual factors of influence. Identification of priority directions should be subject to certain system selection of innovation projects. Thus, when funding innovative measures from the state or local budgets, the competent authorities designated to choose priority directions for innovation activities of enterprises should carry out expertise, market research of internal and external markets, assessment of the importance of developing specific innovation direction, analysis of resource potential of the enterprise to implement innovation. It is therefore advisable to use a special system of selecting innovative projects that belong to the priority directions of innovation activities.

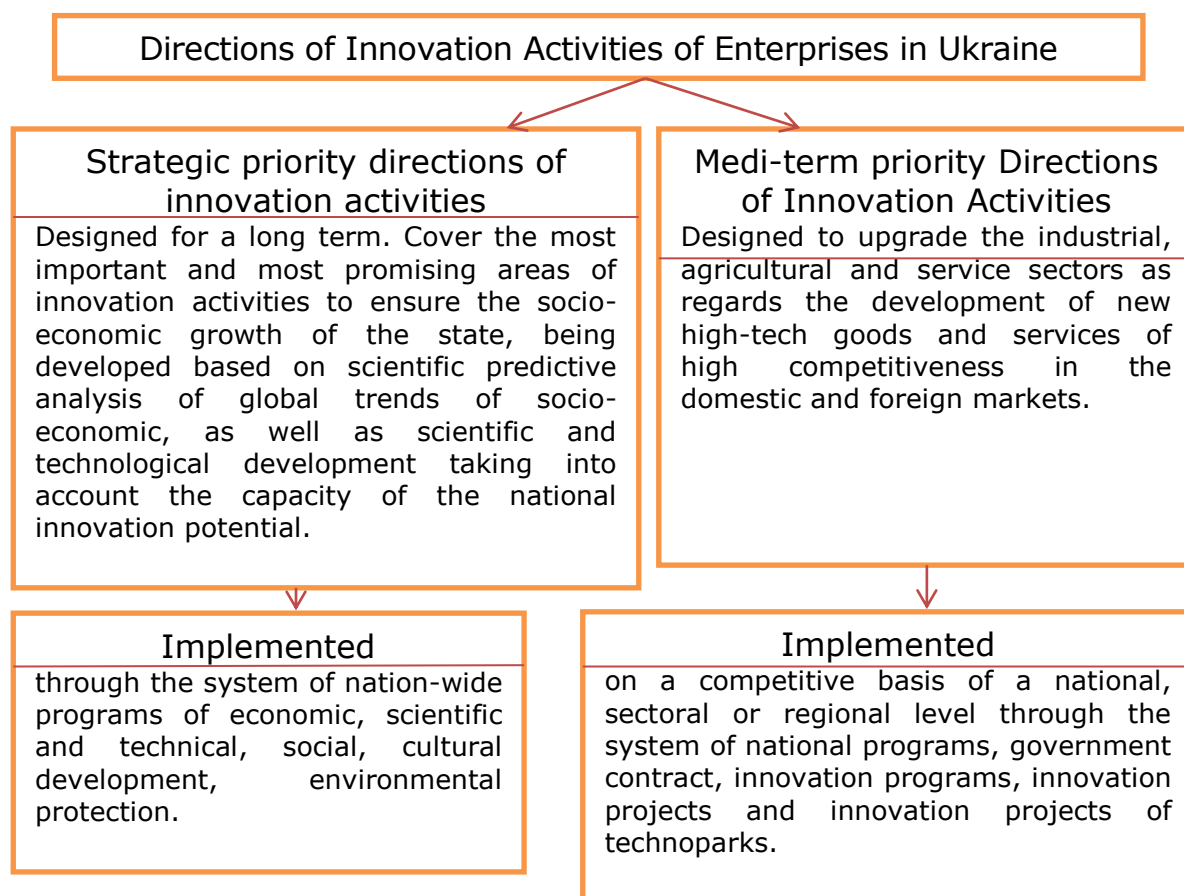

Figure 2 – Types and levels of implementation of priority directions of innovation activities of enterprises in Ukraine

Source: composed by the author based on [Law of Ukraine "On Innovation Activity Priorities in Ukraine" 2011]

An effective system of selecting priorities of the innovation activities of an enterprise should include the following components, which based on the innovative project may be changed and improved. In general, such a system should include the successive stages of project selection for setting priority directions of innovation activities of enterprises (Figure 3).

Let us consider each stage of the project selection for setting priority directions for innovation activity of enterprises:

Stage 1. Setting priorities for innovation enterprises should focus on restructuring and technological areas. At the first stage, innovation potential is studied on a national, regional, sectoral levels and at the level of an enterprise. Pervaiz K. argues that the highest priority innovation projects are innovation projects that create an innovation culture and climate in the market [Pervaiz 1998].

This stage is very important because priority innovation programs can be implemented only provided the existing potential, although not used in full.

As O.V. Lapin notes, assessment of the innovation potential of an enterprise includes:

- Assessment of the enterprise's readiness to introduce innovation;
- Selection of a specific area to introduce innovation.

An innovative way of the enterprise development is inherently focused on increasing revenues, as opposed to extensive and intensive development options oriented towards increasing production volumes and reducing costs accordingly. In addition, the orientation of an entity on innovation development allows it to adapt to changes in environment conditions and retain its position in the market for a long time [Lapin 2014].

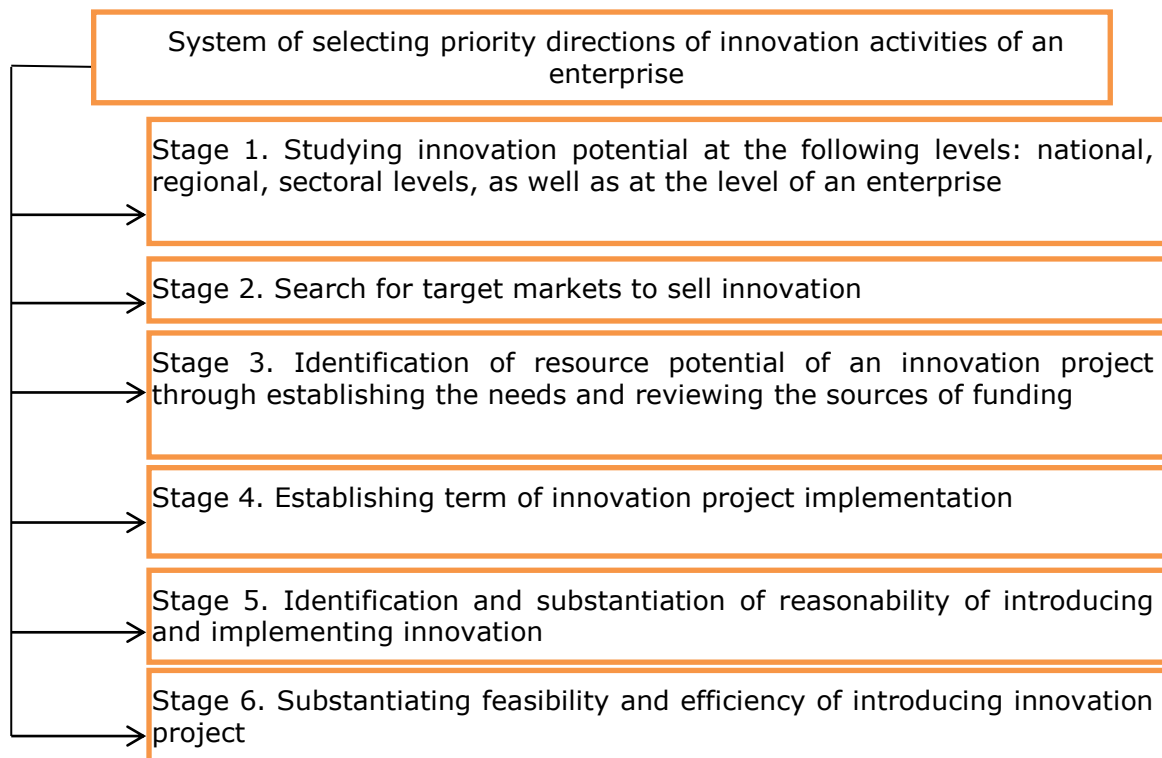

Figure 3 - System of selecting priority directions of innovation activities of an enterprise

Source: composed by the author

Stage 2. Search for target markets to sell innovation. Search and selection of the target market to sell innovation shall be paid a special attention, as the effectiveness of an innovation project implementation will depend on it. Therefore, it is necessary to analyze the internal and external market to determine the demand for innovative projects.

Stage 3. Identification of resource potential of an innovation project through establishing the needs and reviewing the sources of funding. Availability of all the resources determines the reasonability of applying innovation. This will be based on the following steps: analysis of alternative options of innovative development of a certain branch taking into account the risk of their implementation; evaluation of the level of impact and effectiveness of applying innovation on the national, regional, sectoral and local development; identification of the opportunities of using resource potential at all levels; identification of the needs and financial resources to implement innovative projects.

Stage 4. Establishing term of innovation project implementation involves determining the specific term limits to point to the degree of development and implementation of an innovative project that will provide predictability and planned nature for the enterprise which sells the innovation in the market.

Stage 5. Substantiating feasibility and efficiency of introducing innovation project. Feasibility of the development and implementation of scientific, technical, social, environmental, institutional projects will be identified through increase in profitability, labour productivity, reduction of harmful emissions into the environment. Reasonability of selecting priorities of innovation activities is identified taking into account many factors, both internal directly related to the enterprise and external (national, regional and sectoral). The main purpose of the evaluation of these indicators is a balance between intra-productional interests and those of the market in general.

Step 6. Substantiating feasibility and efficiency of introducing innovation project. This stage is the final stage and shall include the results of previous stages of systematizing selection of innovation activities of an enterprise.

The system of selecting priorities of the innovation activities of an enterprise should also have certain parameters and tools to ensure this selection, which will help to achieve the expected effect of implementing priorities of the innovation activities of an enterprise (Figure 4).

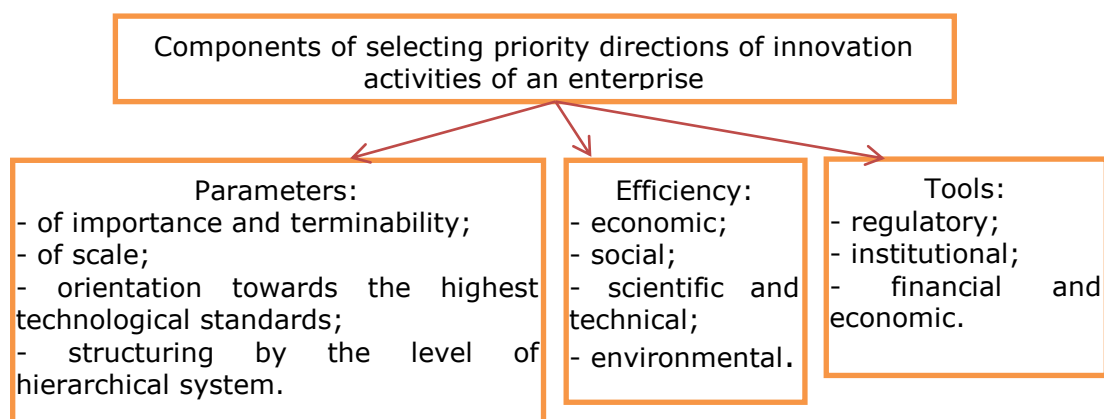

Figure 4 – Components of selecting priority directions of innovation activities of an enterprise

Source: composed by the author

Let us consider the parameters and tools to support the system of selecting priorities of the innovation activities of an enterprise.

The parameter of importance determines the level of significance of innovation and their priority for the state, regions, industries and an enterprise. This parameter should ensure national, sectoral competitiveness of innovation products according to the type of the enterprise's activity.

The parameter of scope determines the space of distribution of the effect of implementing priority directions of the innovation activities (within an enterprise, region, industry and state in general). The scale of distributing innovations also means their transfer from a particular enterprise to the industry, the regions that would ultimately determine the national scale of the efficiency of innovations.

The parameter of time (terminability) describes the period of implementation of the priority directions for innovation activities (short-term, medium-term and strategic priorities).

The parameters of orientation towards the highest technological standards involves the selection of priority directions of the innovation activity, which provide for high-technology implementation of not less than 4th-6th technological standard.

Structuring parameter in terms of a hierarchical system provides for the implementation of the priority that takes place at the national, regional, sectoral or local level.

Compliance with the above parameters when selecting priorities of the innovation activities of an enterprise will allow reaching in a short time the strategic directions in the economy.

When selecting priorities of the innovation activities of an enterprise it is also important to determine the effect to be obtained when implementing priority directions of the innovation activities of an enterprise. Traditionally, in the economic literature they distinguish the following types of effects: economic, social, scientific and technological, environmental.

The economic effect will manifest itself through: increasing the share of innovation products in the GDP of the state and effectiveness of social production; rational distribution of productive forces and their use; filling the state budget through the development of innovation entrepreneurship; targeted use of budgetary funds; restructuring of the regional economy and efficiency of using their resources; increasing the level of using innovation potential of the region through industrial, natural, financial and human resources; reforming and restructuring of the sectors of national economy based on high technology innovation, formation of monoindustrial areas; implementation of high-tech and commercially efficient innovation programs in the industrial sectors; improving the use of resources and production capacities; increasing sales volumes, labour productivity, capital productivity ratio, accelerating working capital turnover; rapid return on investment; reducing production costs through the introduction of technological or managerial innovation.

Social effect will be manifested through: improving the quality and standards of living; preservation of national priorities and achievements; resolving social conflicts; social infrastructure development; raising the educational level of the population; improving the quality of human resources in the country; human potential development; improving working conditions and increasing quality of life and health; creating innovation goods, works and services that would better satisfy the consumer demand; increasing the qualification of employees; raising invention of the staff and readiness to innovations through the established system

of incentives.

Scientific and technical effect will manifest itself through: retrofitting of the national production to high technology; renewing cooperation of scientific and industrial sectors; increasing the proportion of introduced and implemented scientific developments into a new or improved products; promoting creation of quality innovation climate in the country; improving organizational structure of the regions (creation of technoparks, technotowns, etc.); restructuring of the company production (renewal of fixed assets).

Environmental effect manifests itself through: implementation of a set of measures to reduce the negative impact and reduce the proportion of harmful emissions into the environment; comprehensive use of resources through a waste-free production of an enterprise and introduction of environmental-friendly technology; improving the environmental performance of manufactured products; increasing energy efficiency of the goods; conservation of natural resources.

The developed system of selecting priorities of the innovation activities should reflect the importance of assigning innovation to the priority ones and ensure invariability of the program implementation tools during a certain period. This can be achieved by establishing national programs or through placing public orders for innovation products.

Conclusions. Summarizing the results of the study, we note that innovation activity is a key factor in the effective development of an enterprise, industry, region and state economy as a whole. The analysis of the current state of development of innovative activity shows that there are many problems and obstacles to innovation development of economy in Ukraine, however unused innovation potential still remains which use would contribute to the economic development of the country. As mentioned, an important aspect is a selection of priority directions of the innovation activities of an enterprise. To facilitate the choice of these directions, a system of selecting priority directions of the innovation activities of an enterprise, which includes the phased innovative projects selection.

Further development of this study shall consist in improving the system of selecting priority directions of the innovation activities of an enterprise at the national, regional and sectoral levels and at the level of enterprises themselves.

References

- Innovation Development in Ukraine: Available Potential and Key Problems of Its Realization. Analytical Report of the Razumkov Center (2009). *National Security and Defense, No. 7*, pp. 2–14, p.
- Amosha, A. (2005). Innovation Way of Development of Ukraine: Problems and Solutions. *Economist, No. 6*, pp. 28-32.
- Dźwigoł, H. (2015). *Business Management*. Oxford: Alpha Science International Ltd.
- Dźwigoł, H. (2014). Menedżerowie przyszłości a zarządzanie strategiczne. *Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej, Organizacja i Zarządzanie, 70*, 93-104. [in Polish].
- Dźwigoł, H. (2016). Modelling of restructuring process. *Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej, Organizacja i Zarządzanie, 99*, 89-106.
- Dźwigoł, H. (2010). *Podejście systemowe w procesie restrukturyzacji przedsiębiorstwa*. Gliwice: Wydawnictwo Politechniki Śląskiej. [in Polish].
- Dźwigoł, H. (2013). *Zarządzanie przedsiębiorstwem w warunkach XXI wieku*. Gliwice: Wydawnictwo Politechniki Śląskiej. [in Polish].

- Kharazishvili, Y., Lyashenko, V., Zaloznova, Y., & Kvilinskyi, O. (2016). Impact of Infrastructure Component on Socioeconomic Approach to Modernization of the Region. *European Cooperation*, 8(15), 108-119.
- Lyashenko, V., Tolmachova, A., & Kvilinskyi, O. (2016). Państwowa polityka rozwoju przedsiębiorczości w kontekście stabilności społecznoekonomicznej (na przykładzie Ukrainy), *Zeszyty Naukowe Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego w Zielonej Górze*, 4, 155-164. [in Polish].
- On Innovation Activity, the Law of Ukraine No. 5460-VI dated 16.10.2012.* Retrieved from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/40-15>.
- On Priority Directions of Innovation Activity in Ukraine, the Law of Ukraine No. 3715-VI dated 08.09.2011.* Retrieved from: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3715-17>.
- Lapin, O. V., & Marchuk, N. O. (2014). Identifying Possible Areas of Innovative Activity of an Enterprise. *Efektivna Ekonomika*, No. 12. Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3647>.
- State Statistics Service of Ukraine. Official website. *Scientific and Innovation Activity in Ukraine.* Retrieved from: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/16/Arch_nay_zb.htm
- International Business School INSEAD.* Retrieved from: <https://www.insead.edu/search/site/Global%20Innovation%20Index>
- International Organization of Intellectual Property of the Cornell University.* Retrieved from: http://www.wipo.int/pressroom/ru/articles/2016/article_0008.html.
- Global Innovation Index official publication website.* Retrieved from: <https://www.globalinnovationindex.org/gii-2016-report#>
- Pervaiz, K. A. (1998). Culture and Climate for Innovation. *European Journal of Innovation Management*, Vol. 1, Iss: 1, pp.30 – 43.
- Schumpeter, J. A. (2000). *Entrepreneurship as Innovation*. In: R. Swedberg (ed) *Entrepreneurship*. Oxford University Press, pp. 51–75.
- Chorna, M. V., & Philipishina, L. M. (2007). *Assessment of the Efficiency of Innovation Activity of Enterprises: Monograph*, KhDUKht, Kharkiv, 155 p.

Data przesłania artykułu do Redakcji: 05.02.2017
Data akceptacji artykułu przez Redakcję: 14.02.2017

Кафка С.М.

к.е.н., доцент,
Івано-Франківський національний
технічний університет нафти і газу,
завідувач кафедри обліку і аудиту
м. Івано-Франківськ, Україна
kafka@i.ua

КАПІТАЛ ЯК ЕКОНОМІЧНА ТА ОБЛІКОВА КАТЕГОРІЯ

Анотація. У статті розкрито економічну сутність капіталу. Проведено аналіз існуючих теоретичних положень трактування категорії «капітал», що надало можливість виявити переваги та недоліки у його тлумаченні впродовж еволюційного його розвитку. Виділено основні однорідні компоненти капіталу, що надало можливість сформулювати авторське бачення досліджуваної категорії для цілей обліку як активи підприємства, які використовуються для його розширеного відтворення з метою отримання доходу, оцінені за реальною (тобто справедливою) вартістю на дату звітності.

Встановлено, що назва першого розділу пасиву балансу не відповідає його змісту. Доцільно перший розділ пасиву балансу назвати «Власні джерела» або «Джерела власників».

Ключові слова: капітал, власний капітал, інвестований капітал, облік, баланс, актив, чистий актив

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 1, бібл.: 25

Sofia Kafka

PhD (Economics), Associate Professor,
Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas,
Head of the Department of accounting and audit
Ivano-Frankivsk, Ukraine
kafka@i.ua

THE CAPITAL AS ECONOMIC AND ACCOUNTING CATEGORY

Abstract. The essence of economic capital has been revealed in the article. The analysis of existing theoretical provisions in the interpretation of the category "capital" has been done that made it possible to identify strengths and weaknesses of its interpretation in the course of its evolutionary development. Having reviewed the evolution of the economists' views on the interpretation of the category "capital", the diversity of this category have been found out. The variety of statements about the nature of capital made by the representatives of different economic schools and directions is the proof of it. However, such variety is due to the time frames, corresponding economic conditions, existing business relationships, the level of economic development and society in general. Thus, the opinions on capital at every stage of development of economic idea were different, but they are united in one thing: capital is associated with the ability to generate an income.

The main fungible components of equity have been pointed out that made it possible to form the author's point of view on the researched categories for accounting purposes as assets of the company used for its expanded reproduction for getting profit, estimated at real (fair) value on the reporting date.

It has been found out that the name of the first section of the liabilities

balance does not match its content. It is advisable to call the first section of the liabilities balance as "The Own Sources".

Keywords: capital, invested capital, accounting, balance, asset, net asset
Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 1, bibl.: 25

JEL Classification: M40, M41, M48, M49

Вступ. Капітал є однією з фундаментальних та достатньо складних економічних категорій, сутність якої наукова думка досліджує впродовж багатьох століть. Багатогранність визначень дефініції капіталу обумовлено різноманітністю сутнісних характеристик цієї економічної категорії. В працях економістів капітал характеризується як інвестиційний ресурс, об'єкт власності, нагромаджена цінність, фактор виробництва, вартість тощо. Щоб наблизитися до розуміння сутності капіталу як економічної та облікової категорії, доречно дослідити процес її еволюції в економічній науці.

Аналіз досліджень та постановка завдання. В науковій думці можна виділити два концептуальних підходи до розуміння сутності капіталу – економічний та бухгалтерський. Оскільки капітал є об'єктом дослідження економістів, нами проаналізовані основні трактування поняття капіталу з позиції економічної теорії.

За даними табл. 1 робимо висновок, що представники різних наукових шкіл в процесі еволюції з капіталом пов'язували зовсім різні поняття: вартість, яка приносить добавлену вартість (А. Сміт, К. Маркс), частина багатства, що бере участь у процесі виробництва (К. Менгер, Ф. Візер, Е. Бем-Бавек, Д. Рікардо), нагромаджене багатство (Ф. Кене), грошова вартість, відображена на бухгалтерських рахунках підприємства (Дж. Р. Хікс), вартість майна підприємства (Ф.Ф. Бутинець, І.Ф. Шер, І.Й. Яремко), сукупність акціонерного і власного капіталу підприємств (Р. Ентоні, Дж. Ріс, Р.К. Мертон) тощо.

Таблиця 1 - Зміст капіталу в економічній літературі

Автор	Трактування сутності капіталу
1	2
Кене Ф. [Кене 1960]	Капітал має матеріальну форму, він буває оборотний та необоротний. Сільське господарство є єдиною галуззю, де створюється багатство країни.
Менгер К., Візер Ф., Бем-Бавек Е. [Менгер, Візер, Бем-Бавек 1992]	Хто володіє капіталом, той звичайно отримує від нього постійний чистий дохід, який в науці називається рентою або процентом на капітал. Капітал – це сума споживчих благ, які зберігаються капіталістами для утримання робочих на різних стадіях виробництва.
Віксель К. [Віксель 2005]	Капітал – це збережена праця, а процент – різниця між граничною продуктивністю праці та землі і поточної праці і землі.
Сміт А. [Сміт 1993]	Капітал – це та частина майна, з якої можна отримати дохід, інша частина – йде на безпосереднє споживання.
Рікардо Д. [Рікардо 1955]	Капітал – частина багатства країни, яка зайнята у виробництві.
Маркс К. [Маркс 1978]	Капітал – це не річ, а виробничі відносини, які притаманні певній історичній формації суспільства, та втілені в речах та надають їй специфічний суспільний характер. Джерелом формування капіталу є добавлена вартість, що утворюється добавленою працею найманих працівників виробничої сфери. Капітал на ринку праці виступає у формі грошей, які потім шляхом певних процесів повинні перетворитися в капітал.

Продовження таблиці 1

1	2
Маршал А. [Маршал 1993]	Капітал – це речі, що створюють передумови виробництва, а багатство – це речі, які є його результатом. Попит на капітал визначається виробничими послугами, які він може надати, а пропозиція – розмірами заощаджень, надходженням вільних грошових засобів.
Хікс Дж.Р. [Хікс 193]	Капітал – це сукупність засобів виробництва або грошової суми, які використовуються в господарських операціях з метою отримання доходу.
[Великий бухгалтерський словник 2016]	Під капіталом або власним капіталом підприємства прийнято розуміти загальну вартість її активів за вирахуванням зобов'язань.
Бланк І.А. [Бланк 2001]	Капітал – це «нагромаджений шляхом заощадження запас економічних благ у формі грошових ресурсів і реальних капітальних товарів, залучений його власниками в економічний процес як інвестиційний ресурс і фактор виробництва з метою отримання доходу, функціонування якого в економічній системі базується на ринкових принципах і пов'язано з факторами часу, ризику і ліквідності».
Бутинець Ф.Ф. [Бутинець 2001]	Капітал - вартість майна підприємства.
Ентоні Р., Ріс Дж. [Ентоні, Ріс 1996]	Капітал часто називають чистими активами або нетто активами, так як сума власного капіталу фірми завжди дорівнює активам за вирахуванням зобов'язань. Часто використовують термін «чиста вартість фірми», особливо в періодиці і в повсякденному спілкуванні.
Райзберг Б.А., Лозовський Л.Ш., Стародубцева Е.Б. [Райзберг, Лозовський, Стародубцева 1998]	Капітал у широкому розумінні визначають як все, що здатне приносити дохід, у вузькому розумінні - це ресурси, вкладені в справу, працююче джерело доходу у вигляді виробничих ресурсів.
Лебідь О.В. [Лебідь 2006]	Капітал – економічні блага у фінансовій, фізичній та інтелектуальній формах, що знаходиться в постійному взаємозумовленому русі; що здатні приносити дохід, введені своїми власниками у відтворювальний процес, як фактори виробництва та інвестиційні ресурси, функціонування яких в економічній системі має просторові, часові та вартісні характеристики, пов'язані з факторами ризику і ліквідності, та є об'єктом суспільних відносин і управління
Макконел К., Брю С. [Макконел, Брю 1999]	Капітал – це ресурси, що створені людиною, які беруть участь у виробництві, але безпосередньо не задовольняють потреби людини
Малюга Н.М. [Малюга 2005]	Капітал – це економічні відносини суб'єкта господарювання із засновником з приводу виділених у його власність особистих засобів; майно підприємства та джерела його утворення (сукупність правових відносин).
[Концептуальна основа фінансової звітності 2010]	Капітал – це частина в активах підприємства за вирахуванням його зобов'язань.
Мочерний С.В. [Мочерний 2000]	Капітал – «сукупність виробничих відносин капіталістичного способу виробництва, за яких засоби праці, певні матеріальні блага, гроші, об'єкти інтелектуальної власності та різні види цінних паперів тощо є знаряддям експлуатації, привласнення частини чужої неоплаченої праці».

Закінчення таблиці 1

1	2
Нідлз Б., Андерсон Х., Колдуел Д. [Нідлз, Колдуел 1994]	Капітал - економічні ресурси, що знаходяться в розпорядженні власника фірми, які відображають сукупність грошових цінностей (грошових коштів і боргових зобов'язань покупців); матеріальних цінностей (товарні запаси, земельні ділянки, будівлі, обладнання) і активів, виражених у формі нематеріальних прав (патенти, авторські права і товарні знаки).
Самуельсон П. [Самуельсон 2007]	Капітальні блага, вироблені самою економічною системою, для того щоб застосувати їх в якості факторів виробництва для подальшого виготовлення споживчих і інших товарів і послуг. Такі капітальні блага можуть функціонувати протягом як тривалого, так і короткого проміжку часу.
Сопко В.В. [Сопко 2006]	Капітал - право власності на продуктивні об'єкти (активи).
Боди З., Роберт К. Мертон [Боди, Мертон 2003].	Капитал - «сооружения, машины, оборудование и другие ресурсы, которые используются в производственном процессе, называются физическим капиталом. Акции, облигации и кредиты, позволяющие фирмам финансировать приобретение физического капитала, называются финансовым капиталом»
Шер І.Ф. [Шер 1925]	Власний капітал розглядається як чиста вартість майна господарюючого суб'єкта, яка визначається як різниця між вартістю його активів і зобов'язань.
Шумпетер Й. [Шумпетер 1975]	Капітал – це фонд купівельної спроможності, за рахунок якого придбаються засоби виробництва для якісного розвитку суспільства. Функція капіталу – саме в забезпеченні технічного, технологічного, суспільного прогресу в часі.
Яремко І.Й. [Яремко 2002]	На мікроекономічному рівні капітал - це всі фінансово-економічні ресурси суб'єкта господарювання, втілені в його майно (активи) матеріального і нематеріального характеру, незалежно від джерел їх набуття, яке використовується для його розширеного відтворення з метою отримання доходу або продовженої вартості капіталу.

Джерело: узагальнено автором

У ХХ ст. економісти розвинутих країн світу відмовилися від поняття капіталу як синтетичної категорії, синоніма багатства, і використовують слово капітал у вузькому значенні. Так К. Макконел і С. Брю: «Капітал, або інвестиційні ресурси, охоплює всі виробничі засоби виробництва, тобто всі види інструментів, машини, обладнання, транспортні засоби і мережу збуту, що використовуються у виробництві товарів і послуг та доставки їх кінцевому споживачу...В наведеному визначенні термін капітал не передбачає гроші... Гроші самі по собі нічого не виробляють, тому не можуть вважатися економічним ресурсом. Реальний капітал – інструменти, прилади, інше виробниче обладнання є економічними ресурсами, а гроші або фінансовий капітал не є такими ресурсами» [Макконел, Брю 1999].

За змістом подібне трактування капіталу дав П. Самуельсон: «Економіка промислово-розвинених країн використовує велику кількість будинків, техніки і т. д. Всі схожі ресурси називають капіталом. Капітал – це виробничий фактор, ресурс довготривалого використання, що за своєю суттю є продуктом

економіки» [Самуельсон 2007]. Капітал розглядається як створені людиною товари тривалого користування, що використовуються надалі у виробництві, і як інвестиції в нього, що еквівалентні відстроченому споживанню.

Отже, для названих економістів капітал не є багатством чи суспільними відносинами, а в наведених визначеннях чітко йде мова про сукупність необоротних активів, в них розкривається матеріально-речовий зміст капіталу, а його суспільна складова не враховується, що потребує подальших досліджень.

Результати дослідження. Результати аналізу наукових робіт вчених-економістів, нормативно-правових документів та науково-методичної літератури виокремили такі сутнісні економічні характеристики капіталу:

- основа економічних відносин, які виникають між виробниками та споживачами продукції, різними підприємствами в ході виробничо-господарської діяльності, державою та суб'єктами господарювання щодо його розподілу та перерозподілу;

- цінність, яка характеризує економічні блага суб'єкта господарювання на певний момент часу;

- виробничий ресурс (фактор виробництва), що використовується разом з іншими ресурсами в процесі господарської діяльності;

- інвестиційний ресурс, який використовується для простого і розширеного виробництва;

- елемент системи економічних відносин між суб'єктами господарювання;

- об'єкт власності, володіння, користування і розпорядження;

- носій підприємницького ризику, пов'язаний з можливістю його втрати або зниженням ефективності від використання;

- ресурс, що використовується в господарській діяльності і змінює свою форму в процесі його обороту;

- результат вкладень власників з метою отримання ефекту від його використання.

Історична еволюція трактування капіталу, яку ми розглянули, ще раз підтвердила, що кожна з них містить лише окрему його характеристику. Кожен підхід містить частину істини про капітал, але не розкриває його природу повністю, що одночасно підтверджує складний зміст цієї категорії та непростий процес розвитку самої економічної науки. Проте розвиток розуміння капіталу характеризує одночасно й розвиток форм, функцій, принципів формування, умов і методів нагромадження капіталу, що впливає на зміну його внутрішнього змісту та структури.

Разом з тим, вважаємо, що при викладенні сутності капіталу треба підкреслити дві його характеристики: по-перше, капітал – це вартість, інакше він би не виконував свої функції, в тому числі основну – відтворення; по-друге, капіталом є вартість, що здатна забезпечити її приріст, бо без цієї характеристики будь-яка вартість перетворюється в товар, в оборотний засіб або засіб платежу.

Слід зазначити, що в капіталі як вартості, що здатна до самозростання, втілена єдність живої праці та виробничих ресурсів. Якщо ці елементи роз'єднати, то окремо вони не можуть створити нової вартості. Капітал виступає організаційною складовою і з'єднує ці елементи в єдиному процесі, який спрямований на задоволення інтересів власника шляхом залучення ресурсів і живої праці до створення нової вартості.

Окрім економічного підходу до визначення капіталу, розглянемо й бухгалтерський підхід, який реалізується на рівні підприємства та використовується на всіх рівнях управління.

Економічне зростання початку ХІХ ст. призвів до стрімкого розвитку торговельних відносин, появи нових галузей в промисловості, збільшенню продуктивності праці, розвитку теорії бухгалтерського обліку, що зосередили увагу не тільки на фактах господарської діяльності, а й інформації про них. Капітал є одним з найважливіших об'єктів бухгалтерського обліку. Саме цей показник фінансової звітності дає інформацію про обсяги діяльності підприємства, його розвиток, а у співставленні з іншими показниками – про його фінансовий стан.

Сутність капіталу змінювалася в процесі еволюції бухгалтерського обліку, що прямо пов'язано з економічним розвитком суспільства. Теоретичні дослідження сутності капіталу в фундаментальних роботах вчених (табл. 1) дозволило нам сформулювати три базових підходи до визначення його сутності саме в обліковій системі підприємства, тобто для цілей обліку.

Автори першого підходу (Р. Ентоні, Дж. Піс, І.Ф. Шер) під власним капіталом підприємства розуміють загальну вартість його активів за вирахуванням зобов'язань, сформовану в результаті використання основного і оборотного капіталу, тобто чистих активів. Представники другого підходу (П. Самуельсон, Б. Нідлз, Х. Андерсон, Д. Колдуел, І.А. Бланк) розглядають капітал як нагромаджений запас засобів, необхідних для виробництва матеріальних благ. При цьому найбільш вдале визначення дає І. А. Бланк, який під капіталом визначає «нагромаджений запас економічних благ у формі грошових коштів та капітальних товарів, залучений його власниками в економічний процес як інвестиційний ресурс і фактор виробництва з метою отримання доходу, функціонування яких в економічній системі базується на ринкових принципах і пов'язаний з фактором часу, ризиком та ліквідністю» [Бланк 2000]. Бланк І.А. розкриває сутність капіталу шляхом поєднання економічного та ресурсного підходу до його дослідження, а також пристосовує вказані підходи до фінансової теорії, вказуючи на характеристики капіталу як інвестиційного ресурсу – доходність, ризиковість та ліквідність.

Представники третього підходу (О.В. Лебідь, Б.А. Райзберг, Л.Ш. Лозовський, Е.Б. Стародубцева) вважають, що капітал є сукупністю власного та залученого капіталу, необхідного для фінансово-господарської діяльності. Проте всі уявлення про капітал єдині в тому, що він асоціюється зі здатністю приносити дохід.

Аналіз поглядів вітчизняних та зарубіжних вчених на сутність категорії капітал дає підстави стверджувати, що ця категорія трактується як в широкому (макроекономічному) розумінні (коли мова йде про виробничі відносини та ін.), так і в вузькому, мікроекономічному (як майно підприємства). Залишимо перший підхід для дослідження представникам теоретичної економіки, а застережемо увагу на трактуванні цієї категорії в вузькому розумінні. Досить повно визначення капіталу в цьому розумінні надано сучасним професором Яремко І.Й.: «На мікроекономічному рівні капітал - це всі фінансово-економічні ресурси суб'єкта господарювання, втілені в його майно (активи) матеріального і нематеріального характеру, незалежно від джерел їх набуття, яке використовується для його розширеного відтворення з метою отримання доходу або продовженої вартості капіталу». Автор підкреслює незалежність від джерел фінансування, тобто джерела фінансування І.Й. Яремко не розглядає як капітал. Він до капіталу відносить всі активи (тільки активи), незважаючи на те, що перший розділ пасиву балансу називається «Власний капітал». В той же час професор Н.М. Малюга до капіталу відносить «майно (засоби) підприємства та джерела його утворення» [Малюга 2005]. Досить часто до капіталу відносять чисті активи (Великий бухгалтерський словник, МСФЗ, Р. Ентоні, Дж. Піс). Такі різночитання можуть бути пов'язаними з тим,

що назва першого розділу пасиву балансу не зовсім відповідає його змісту. Доцільно перший розділ пасиву балансу назвати «Власні джерела» або «Чисті активи». Самі пособі джерела не можуть бути капіталом. Таким чином, капітал підприємства (тобто в бухгалтерському (в мікроекономічному) розумінні) – це всі активи підприємства. Але для прийняття правильних рішень на підставі інформації фінансових звітів велике значення має правильна оцінка активів на дату звітності. Це інша проблема, яка в даному випадку не розглядається.

Таким чином, капітал підприємства в бухгалтерському розумінні, це активи підприємства, які використовуються для його розширеного відтворення з метою отримання доходу, оцінені за реальною (тобто справедливою) вартістю на дату звітності.

Безумовно, до капіталу підприємства відноситься і те, що не є об'єктом бухгалтерського обліку: напрацьований досвід, місце розташування підприємства чи його активів, клієнтура і т. п., але, якщо це можна оцінити, то його відображають в Звіті про фінансовий стан як гудвіл.

Висновки.

1. Економічну категорію «капітал» необхідно розглядати (на рівні суспільства – макроекономічному) й у вузькому (на рівні підприємства – мікроекономічному) рівнях.

2. Капітал у вузькому розумінні - це активи підприємства, які використовуються для його розширеного відтворення з метою отримання доходу, оцінені за реальною (тобто справедливою) вартістю на дату звітності.

3. Назва першого розділу пасиву балансу не відповідає його змісту. Доцільно перший розділ пасиву балансу назвати «Власні джерела» або «Чисті активи».

Література

- Австрийская школа в политической экономии* / [Менгер К., Бём-Баверк Е., Визер Ф.], [Пер. с нем. А. Санина.]. М.: Экономика, 1992. С. 243–426
- Бланк, И. А. (2000). *Управление формированием капитала* [Текст]. Киев : «Ника-Центр», 621 с.
- Бланк, И. А. (2001). *Финансовый менеджмент*: [учеб. курс]. Киев: Ника-Центр, 528 с.
- Боди, З., Мертон, Р. *Финансы* / [пер. с англ.]. М.: Вильямс, 2007, 347 с.
- Бутинець, Ф. Ф. (2001). *Бухгалтерський фінансовий облік: підручник* / Ф. Ф. Бутинець, О. С. Бородін, А. М. Герасимович та ін.; [під заг. ред. Ф. Ф. Бутинця]. – [3-е вид., перероб. і доп.] – Житомир: ЖІТІ, 672 с.
- Великий бухгалтерський словник*. URL: <http://www.booksite.ru/fulltext/bol/sho/buh/gal/ter/ski/slo/var/38.htm>.
- Віксель, К. (2005). *Вплив процентної ставки на товарні ціни: Світова економічна думка. Скрізь призму століть: Т. 3: епоха соціальних переломів* [ред. М. Г. Покідченко]. М.: Думка, 896 с.
- Кене, Ф. (1960). *Обрані економічні твори*. М.: Видавництво соціально-економічної літератури, 552 с.
- Лебідь, О. В. (2006). Еволюція поглядів на сутність категорії «капітал». *Науково-технічний збірник «Комунальне господарство міст»*. К.: Техніка, № 73, с. 362-373.
- Макконнелл, К. Р., Брю, С. Л. (1999). *«Економикс»*. М.: ИНФРА-М, 974 с.
- Малюга, Н. М. (2005). *Бухгалтерський облік в Україні: теорія й методологія, перспективи розвитку* [Текст]. Житомир: ЖІТУ, 548 с.
- Маркс, К. *Капитал Сочинения*. Издание 2. Предметный указатель ко второму

- изданию Сочинений К. Маркса и Ф. Энгельса. (1-39 тома). Часть 1. А [Текст] // Маркс К. Соч. / К. Маркс, Ф. Энгельс - М.: Политиздат, 1978.
- Маршалл, А. (1993). *Принципы экономической науки*: В 3 т: Пер. с англ. М.: Прогресс.
- Мочерний, С. В. (2000). *Економічна енциклопедія*: у 3 т. [Текст] / [редкол. С.В. Мочерний (відп. ред) та ін.]. К. : Академія, Т. 1, 864 с.
- Нидлз, Б. и др. (1994). *Принципы бухгалтерского учета* / Б. Нидлз, Х. Андерсон, Д. Колдуэлл; [пер. с англ. / под ред. Я.В. Соколова]. М.: Финансы и статистика, с. 96.
- Райзберг, Б. А., Лозовський, Л. Ш., Стародубцева, Е. Б. (1998). *Современный экономический словарь*. - 2-е изд. исправ. М.: Инфа – М., 479 с.
- Риккардо, Д. (1955). *Начала политической экономии и налогового обложения*. Соч. [Текст] / Д. Риккардо; пер. с англ. М., Т. 1, 567 с.
- Самуельсон, П. Е., Норхаус, В. Д. (2007). *Економіка* [Текст], перек. з англ. О. Л. Пелявського. 18-е вид. М.: ВАТ «И. Д. Вильямс», 1360 с.
- Смит, А. (1993). *Исследование о природе и причинах богатства народов*. (Книги I-III). М., с. 408-409
- Сопко, В. В. (2006). *Бухгалтерський облік капіталу підприємства (власності, пасивів)*: навч. посіб. Центр навчальної літератури, 312 с.
- Шер, И. Ф. (1925). *Бухгалтерия и баланс*: [пер. с нем.]. М.: Изд-во «Экономическая жизнь», 326 с.
- Энтони, Р. Ф. (1996). *Учет : ситуации и примеры* / Р. Энтони, Дж. Рис. – М. : Финансы и статистика, 559 с.
- Яремко, І. Й. (2002). *Економічні категорії в методології обліку* [Текст]. – Львів: Каменяр, 192 с.
- Joseph, A. Schumpeter. (1942; 1975). *Capitalism, Socialism, and Democracy* (1942; переиздание, New York: Harper, 1975), p. 82-85.

References

- Sanin, A. (Trans.). (1992). *The Austrian school of political economy* [K. Menger, Böhm-Bawerk, E., F. Wieser] (243-426). Moscow: Economics.
- Blank, I. A. (2000). *Management of capital formation*. Kyiv: Nika-Tsentr.
- Blank, I. A. (2001). *Financial management*. Kyiv: Nika-Tsentr.
- Bodie , Z., & Merton, S. (2007). *Finance*. Moscow: Williams .
- Butynets, F. F. (Ed.). (2001). *Accounting* (3rd ed.). Zhitomir: ZHITI.
- Big Book Accounting Dictionary*. Retrieved February 30, 2016 from <http://www.booksite.ru/fulltext/bol/sho/buh/gal/ter/ski/slo/var/38.htm>.
- Pokidchenko, M. (Ed.). (2005). Wicksell K. *Effect of interest rate on commodity prices, world economic thought. Throughout the centuries prism* (Ser. 3). Moscow: Mysl.
- Anthony, R. (1996). *Control: the situation and examples*. Moscow: Finance and Statistics.
- Kene, F. (1960). *Selected economic works*. Moscow: Publishing socioeconomic literature.
- Lebyd, A. (2006). Evolution of the nature category "capital". *Scientific and technical collection "utilities city". Engineering*, 73, 262-373.
- McConnell, S., & Brue, S. (1999). *Ekonomyks*. Moscow: INFRA-M.
- Malyuga, N. (2005). *Accounting in Ukraine: theory and methodology development prospects*. Zhitomir: ZHITU.
- Marx, K. (1978). *Capital* (Vol. 1-39, Ser. 2) (F. Engels, Ed.). Moscow: Politizdat.

- Marshall, A. (1993). *Principles of economics* (Ser. 3). Moscow: Progress.
- Mocherny, S. V. (2000). *Economic Encyclopedia* (Vol. 3, Ser. 1). Kyiv: Academy.
- Needles, B., Anderson, H., & Caldwell, D. (1994). *The accounting policies* (Y. Sokolov, Trans.). Moscow: Finance and statistics.
- Lozovsky, L., & Starodubtseva, E. (1998). *Modern Dictionary of Economics* (2nd ed.) (B. Raizberg, Ed.). Moscow: INFA.
- Ricardo, D. (1955). *Principles of Political Economy and Taxation* (Ser. 1). Moscow.
- Samuelson, P. (2007). *Economics* (13th ed.) (O. Pelyavskoho, Trans.). Moscow: JSC "I. D. Williams".
- Smith, A. (1993). *The Wealth of Nations* (I-III). Moscow.
- Sopko, V. (2006). *Accounting capital company* (property, liability). Kyiv: Centre of Educational Literature.
- Cher, A. (1925). *Accounting and balance*. Moscow: Publishing house "Economic life".
- Yaremko, I. J. (2002). *The economic category accounting methods*. Lviv: Camenyar.
- Joseph, A. Schumpeter, (1975). *Capitalism, Socialism, and Democracy*. New York: Harper.

Data przesłania artykułu do Redakcji: 31.01.2017
Data akceptacji artykułu przez Redakcję: 06.02.2017

Головчак Г.В.

Львівський національний університет імені Івана Франка,
асистент кафедри обліку і аудиту
Львів, Україна
ahv3498phz1z@yandex.ua

**ПЕРЕДУМОВИ ТА КРИТЕРІЇ ФОРМУВАННЯ НАГЛЯДОВИХ
РАД ПРИ КОМУНАЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ В УКРАЇНІ**

Анотація. У науковій статті шляхом аналізу досліджень українських та іноземних авторів, а також змін у нормативно-правових актах, визначено, що функції державного регулювання на ринку житлово-комунальних послуг виконують Антимонопольний комітет України, Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг України та відповідні структури органів місцевого самоврядування, а саме міста, села чи територіальної громади. Для ефективного державного регулювання діяльності комунальних підприємств, які займають монополічне становище на ринку, пропонується створення наглядових рад на принципах незалежності, компетентності та аудиторського контролю. Автором сформовано 6 критеріїв формування наглядових рад комунальних підприємств згідно окреслених принципів та визначено перелік інформації для публічного оприлюднення.

Ключові слова: природні монополії, комунальні підприємства, державне регулювання, наглядові ради

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 1, бібл.: 25

Hanna Holovchak

Lviv National University named after Ivan Franko,
Assistant Department of Accounting and Auditing
Lviv, Ukraine
ahv3498phz1z@yandex.ua

**PRECONDITIONS AND CRITERIONS OF FORMING
SUPERVISORY COUNSILS AT MUNICIPAL ENTERPRISES IN
UKRAINE**

Abstract. In this scientific paper, by analyzing the research of Ukrainian and foreign authors and changing of legal acts, identified that functions of state regulation on municipal services marketplace are performing by Ukraine's Antimonopoly Committee, Ukraine's National Commission of state regulation in energetic and municipal services and departments of local governments. Effective state regulation for municipal enterprises which are identify as natural monopolists is offered by creating supervisory councils, their principals should be independence, competence and auditing. Six criterions of forming supervisory councils at municipal enterprises by those principals and list of information for public disclosure are submitted by the author. Creation of supervisory councils is the main lever of control by agreements implementation, in particular state-private partnership contracts on municipal services marketplace. Exactly in this way, we can provide comprehensive monitoring agreements implementation in

two directions, at first, for the needs of municipal service users, also for private investors.

Keywords: natural monopoly, municipal enterprises, state regulation, supervisory councils

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 1, bibl.: 25

JEL Classification: H 73, L43, L50, L95, L97

Вступ. Розвиток соціально-орієнтованої ринкової економіки ґрунтується на впровадженні нових підходів до регулювання житлово-комунальної сфери, як важливої для реалізації інтересів кожної людини. Стан і специфіка функціонування комунальних підприємств потребують докорінного реформування. Ця сфера безпосередньо пов'язана з добробутом населення, задоволенням його потреб життєзабезпечення, а тому перманентним завданням сьогодення є досягнення рівноваги між інтересами органів державної влади та громади, усунення соціальної напруги, досягнення визначальної мети - підвищення якості життя людей.

Однією з передумов структурних перетворень на ринку житлово-комунальних послуг України є формування наглядових рад, як дорадчого та контролюючого елемента їх господарської діяльності. Згідно українського законодавства, місцеві органи влади, а саме міські та селищні ради і територіальні громади, повинні у січні 2017 р. прийняти відповідні ухвали щодо створення наглядових рад при комунальних підприємствах. З огляду на це, виникла нагальна потреба сформувати критерії, відповідно до яких утворення наглядової ради комунального унітарного підприємства є обов'язковим та обґрунтувати передумови її діяльності.

Аналіз досліджень та постановка завдання. Проблемні аспекти державного регулювання діяльності комунальних підприємств усесторонньо досліджуються українськими та іноземними науковцями, проте більшість досліджень лише частково торкаються проблем демонополізації комунальних послуг та формування конкурентного середовища на ринку житлово-комунальних послуг. Окремі аспекти регулювання природних монополій на локальних ринках представлені у роботах: В. Базилевича, А. Городецького, Я. Жаліло, І.В.Князевої, В. Кривуцького, Г. Москалевич, В. Цапелика, Я. Чумакова, R.Posnera (Posner, 1968). Дослідженню питань реформування системи державного регулювання діяльності житлово-комунальних підприємств приділяють увагу вчені: Н. Гура, Г. Запорожець, Т. Качала, А. Мельник, І. Мельник, Г. Онищук, В. Полуянов, Г. Семчук.

Попри зазначене, у науковій літературі відсутні комплексні дослідження питань демонополізації та контролю за природними монополіями, які б враховували сучасні тенденції розвитку ринку житлово-комунальних послуг, недостатньо уваги приділено механізму підтримки конкуренції на ньому, малодослідженими є питання контролю за діяльністю комунальних підприємств за допомогою механізму «наглядових рад».

Метою статті є висвітлення передумов та формування критеріїв створення наглядових рад при комунальних підприємствах України згідно змін у законодавчому полі.

Результати дослідження. Загальновідомо, що функції державного регулювання на ринку житлово-комунальних послуг покладені, як правило, на органи виконавчої влади в особі комісій або комітетів. В Україні ці функції виконують Антимонопольний комітет, Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг

(НКРЕКП) та відповідні структури органів місцевого самоврядування. Основними функціями НКРЕКП є державне регулювання у сфері комунальних послуг діяльності суб'єктів природних монополій.

Погоджуючись із О. Рогатюком, який зазначає «важливість державного регулювання природних монополій», зауважимо, що одним із факторів, який впливає на ефективність державного регулювання природних монополій, є терміни реалізації рішень органів державного регулювання [Рогатюк 2012]. З іншого боку, Т. Артемчук стверджує, що «побудова і функціонування системи державного регулювання повинна забезпечити створення інформаційної бази з даними про стан і динаміку розвитку комунальних підприємств» [Артемчук 2015], що є безумовно слушним аргументом у період становлення системи оприлюднення звітних показників такими підприємствами. І. Клименко до основних засобів державного регулювання діяльності природних монополій відносить «контроль за дотриманням вимог угод» [Клименко 2012]. Адже саме державно-приватне партнерство у житлово-комунальній сфері передбачає відповідальність влади за послуги, що надаються громадянам, а органи місцевого самоврядування лише контролюють процес надання послуг або відповідають за інвестиції, потрібні для якісного надання послуг. Завдяки державно-приватному партнерству, місцеві органи влади можуть частково зняти зі себе відповідальність за управління процесом надання послуг та інвестування, зосередившись на контролі за якістю житлово-комунальних послуг, згідно зі стандартами якості. На думку Д. Ігошиної, І. Князевої та Д. Кравчука, «особливі умови функціонування природних монополій визначають методи їх державного регулювання» [Князева 2015; Кравчук 2015; Игошина 2014]. Г. Москалевич стверджує, що «антимонопольна політика держави повинна полягати у контролі на ринку природних монополій для забезпечення споживачі доступними і якісними послугами» [Москалевич 2016].

Відомо, що аналіз стану ринків природних монополій та реагування на звернення для усунення недоброякісної конкуренції, здійснює Антимонопольний комітет України, а у функції НКРЕКП входить визнання підприємств природними монополістами. Так, станом на 12.01.2017 року, за даними Антимонопольного комітету, в Україні налічується 2847 суб'єктів природних монополій на ринку житлово-комунальних послуг, серед них: 1343 - у сфері централізованого водопостання і водовідведення, 1287 - у сфері транспортування теплової енергії тепловими мережами, 217 - у сфері передавання електричної енергії місцевими електричними мережами [Вісник АМКУ].

На сучасному етапі розвитку економіки України сформувалося два основних напрями організаційно-правового впливу на економічні інтереси діяльності підприємств ринку житлово-комунальних послуг:

- формування конкурентного середовища під час надання послуг у таких сферах: житлове господарство, благоустрій, побутове обслуговування, санітарне очищення, вивезення та утилізація твердих побутових відходів;
- державне регулювання господарської діяльності підприємств, які здійснюють надання житлово-комунальних послуг теплопостачання, водопостання і газопостачання за допомогою місцевих мереж, так званих локальних монополістів на відповідних ринках послуг, за допомогою створення наглядових рад.

Головним завданням державного регулювання природних монополій на ринку житлово-комунальних послуг є недопущення необґрунтованого

завищення цін, тарифів або обмеження обсягу послуг з боку підприємств, які мають на меті використати переваги монополіста на шкоду споживачам.

У червні 2016 року були прийняті зміни до законодавства, що внесли у правове поле поняття наглядових рад комунальних підприємств.

У ст. 1 закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» зазначено, що право комунальної власності є правом територіальної громади володіти, доцільно, ефективно користуватися і розпоряджатися на свій розсуд і в своїх інтересах майном, що належить їй, як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування.

Згідно закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо управління об'єктами державної та комунальної власності», органами управління комунального підприємства є [Закон №1405-19]:

– керівник підприємства, який призначається або обирається органом, до сфери управління якого належить підприємство, або наглядовою радою цього підприємства і є підзвітним органу, який його призначив чи обрав;

– наглядова рада підприємства, яка в межах компетенції, визначеної статутом підприємства та законом, контролює і спрямовує діяльність керівника підприємства.

Отже, наглядова рада комунального підприємства утворюється за рішенням органу, до сфери управління якого належить комунальне унітарне підприємство. Умови, відповідно до яких утворення наглядової ради комунального підприємства є обов'язковим, а також порядок утворення, організації діяльності та ліквідації наглядової ради та її комітетів, порядок призначення членів наглядової ради затверджуються рішенням відповідної місцевої ради (міста, села або територіальної громади).

Тут варто зауважити, що у правовому контексті, для вирішення управлінських завдань, зокрема для забезпечення належної дії механізму вчинення відповідних господарських зобов'язань, у господарському кодексі зазначається право створювати наглядову раду в державних і комунальних унітарних підприємствах. Поряд із цим залишаються також загальні норми про управління підприємством через «уповноважений власником орган», яким поняття «наглядова рада» не охоплюється, та «орган державної влади, до сфери управління якого входить підприємство», яке використовується поряд із новим поняттям «суб'єкт управління об'єктами державної власності».

Неузгодженими між собою є використання й іншої термінології господарського кодексу, зокрема: «власник підприємства» і «засновник підприємства», який юридично може бути визначений на момент створення підприємства та буде відрізнятися від особи власника лише у випадку продажу підприємства. У зв'язку з недосконалістю формулювань може виникнути ситуація, коли директор державного підприємства, будучи підзвітним органу, який його призначив чи обрав, для прикладу наглядовій раді, не буде підзвітним державному органу, до сфери управління якого входить таке підприємство. Причому оскаржити до суду зобов'язання, вчинене директором з порушенням встановленого законом порядку, зможе і наглядова рада, і такий державний орган. Попри окреслені неузгодженості, спостерігаємо неточності більш прикладного характеру. Так, значне господарське зобов'язання державного унітарного підприємства підлягає схваленню його наглядовою радою або органом, до сфери управління якого належить державне унітарне підприємство. Зазначена норма тісно пов'язана

з положеннями Закону «Про управління об'єктами державної власності» про те, що органи управління державних унітарних підприємств приймають рішення у випадках, визначених законами України, про надання згоди на вчинення цим підприємством господарського зобов'язання, щодо якого є зацікавленість, та значного господарського зобов'язання або про відмову в наданні такої згоди [Закон №185-V]. При цьому не враховано те, що відповідно до господарського кодексу, наглядова рада не є органом, що створюється на унітарному підприємстві в обов'язковому порядку (як це відбувається в акціонерних товариствах, власниками простих акцій якого є 10 осіб і більше).

Згадавши про правочини (зобов'язання), пов'язані із поняттям «зацікавленість», зауважимо, що на відміну від акціонерних товариств, де критерієм такого правочину є обсяг (величина, розмір) його предмету та участь у ньому однієї з осіб зі встановленого переліку, для унітарних підприємств введено низку додаткових критеріїв щодо зацікавлених осіб і щодо предмету зобов'язання. Так, спочатку визначається, що зацікавленість може виникати, якщо господарське зобов'язання укладається із особою, зацікавленою у його вчиненні, від імені або за кошти, або в інтересах такої особи. Проте далі ця ж стаття встановлює виключний перелік випадків, у яких особи можуть вважатися зацікавленими, і такий перелік вже не включає такі критерії як «від імені», «за кошти» та «в інтересах» відповідної особи. Окрім зазначеного, зобов'язання, яке має оцінюватися за ознакою зацікавленості, визначається не лише обсягом (величиною, розміром) його предмету, але й видом (надання чи отримання фінансування). Також самій ідеї внесених змін суперечить положення про те, що у разі неприйняття наглядовою радою або органом, до сфери управління якого входить державне підприємство, жодного рішення, зобов'язання зі зацікавленістю вважається схваленим. Принцип «мовчазної згоди», що є ефективним для публічної діяльності державних установ, до приватних відносин, за участю державних підприємств, повинен застосовуватися обмежено.

Нарешті, закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо управління об'єктами державної та комунальної власності», стосовно органів управління комунального підприємства, демонструє певну дискримінацію на користь держави – встановлено, що у кожному підприємстві, у якому держава є мажоритарним акціонером (володіє більше, ніж 50% капіталу), саме держава (через Кабінет міністрів України) вирішуватиме, як формується наглядова рада, як підприємство проходить аудит, як воно подає звітність. У нормальних умовах ці питання вирішують загальні збори акціонерів, які враховують інтереси міноритаріїв.

Позитивним є те, що законодавчо передбачено створення наглядових рад, які не лише є дорадчим та консультативним органом, а виступають як колегіальний орган управління комунальним підприємством.

Так, згідно зі законодавством, наглядова рада може обирати керівника комунального підприємства. Тобто вже не міський голова призначатиме його, а саме наглядова рада. Також ця рада контролює діяльність керівника і спрямовує її, приймає рішення про проведення зовнішнього незалежного аудиту, розглядає питання господарської заінтересованості та вирішує інші питання, які визначила місцева рада. Тобто конкретно те, чим буде займатися наглядова рада, визначає саме міська рада.

Якщо логічно оцінювати реформу, яка відбувається на державних підприємствах, то зважаючи на досвід інших країн, наглядові ради переважно

мають визначальну функцію – погоджувати якийсь великий (значний) правочин. Для прикладу, укладання договорів на велику суму. Доволі часто затверджують стратегію підприємства, фінансовий бюджет, фінансовий план, звіт, контролюють оприлюднення інформації підприємством, визначають виконувача обов'язків керівника (за потреби) тощо. Впливовість наглядової ради визначається саме орган місцевої державної ради.

На нашу думку, апріорі немає сенсу створювати наглядові ради на усіх комунальних підприємствах, а лише на тих, які забезпечують життєво важливі послуги для міста чи села. Тому повинні бути визначені чіткі критерії, за якими місцева рада визначатиме комунальні підприємства, за якими будуть створюватися наглядові ради. Згодом місцева рада має визначити процедуру формування наглядової ради, адже закон це не передбачив. У ньому тільки йдеться про те, що вона має складатися із незалежних членів і «залежних».

Отож рекомендуємо перелік критеріїв, за якими утворення наглядової ради є обов'язковим у комунальних підприємствах:

1. За Класифікатором організаційно-правової форми господарювання:

– суб'єкти господарювання, що діють на основі лише комунальної власності: комунальні підприємства та їх дочірні підприємства, комунальна організація (установа, заклад);

– суб'єкти господарювання, частка комунальної власності у статутному капіталі яких перевищує 50 відсотків;

– суб'єкти господарювання 50 і більше відсотків акцій (часток) яких належать господарському товариству, частка територіальної громади в якому становить 100 відсотків;

2. Є ознаки природної монополії, встановлені Антимонопольним комітетом України;

3. Займає домінуюче становище на ринку, згідно рішення НКРЕКП;

4. Сума річного обороту комунального підприємства за попередній фінансовий рік перевищує 4 млн. грн.;

5. У разі отримання комунальним підприємством коштів із місцевого бюджету (від засновника) понад 1 млн. грн.;

6. Суттєве погіршення фінансово-економічних показників діяльності комунального підприємства.

Утворення наглядової ради комунального підприємства відповідно до організаційно-правової форми господарювання, зазначеної у пункті 1, має бути обов'язковим за умови досягнення хоча б одного критерію зі зазначених у пунктах 2 – 6.

Персональний склад наглядової ради затверджується засновником (відповідною місцевою, селищною радою або територіальною громадою) зі зазначенням посадових обов'язків, умов оплати праці та терміном перебування на посаді.

Зауважимо, що наглядова рада є колегіальним органом управління комунальним підприємством та виконує такі функції:

– обирає керівника комунального підприємства;

– спрямовує і контролює діяльність керівника комунального підприємства;

– приймає рішення про проведення зовнішнього незалежного аудиту;

– приймає рішення у разі виникнення господарської зацікавленості.

До принципів формування наглядової ради комунального підприємства пропонуємо віднести наступні:

- більшість в раді складають незалежні члени;
- професійний відбір членів ради на підставі освіти та попередніх місць роботи;
- перевірка на пов'язаність з керівництвом комунального підприємства;
- персональний склад наглядової ради затверджується засновником (відповідною місцевою чи сільською радою).

Річна фінансова звітність комунального підприємства може підлягати обов'язковій перевірці незалежним аудитором в порядку, передбаченому рішенням відповідної місцевої ради. Критерії відбору незалежного аудитора та критерії віднесення комунальних підприємств до таких, фінансова звітність яких підлягає обов'язковій перевірці незалежним аудитором, встановлюються рішенням відповідної місцевої ради.

Важливо, що комунальне підприємство оприлюднює інформацію про свою діяльність, крім випадків, установлених законодавством, шляхом розміщення її на власній веб-сторінці або на офіційному веб-сайті суб'єкта управління об'єктами комунальної власності, що здійснює функції з управління підприємством, у строки та в порядку, визначені рішенням місцевої ради. Доступ до таких веб-сторінок та веб-сайтів є цілодобовим і безоплатним.

У таблиці 1 наведено склад інформації, яку зобов'язані оприлюднювати комунальні підприємства.

Таблиця 1 – Склад інформації для обов'язкового оприлюднення про комунальні підприємства-природні монополісти

№ інформаційного блока	Опис інформації	Терміни оновлення інформації
I. Загальна інформація	адреса і контакти, статут, цілі діяльності, вакансії	оновлюється щомісяця станом на 1 число місяця
II. Інформація про фінансовий стан	бюджет чи кошторис, щорічний фінансовий звіт, річний план закупівель, стан розрахунків із бюджетом, стан боргових зобов'язань, інформація про операції, обсяг яких перевищує 50.тис.грн	Оновлюється щоквартально, не пізніше 40 днів від закінчення кварталу
III. Інформація про керівництво	особисті дані керівників підприємства та їхні декларації про доходи за минулий рік, біографічні довідки членів наглядової ради та незалежність, річні звіти керівництва, структура підприємства, штатний розпис, дані про господарську зацікавленість в операціях, які перевищують 50 тис. грн.	оновлюється щоквартально станом на перше число місяця

Джерело: розроблено автором

Комунальне підприємство оприлюднює річну фінансову звітність разом із аудиторським висновком щодо неї, якщо аудит проводився відповідно до рішення наглядової ради комунального підприємства до 30 квітня року, що настає за звітним періодом. Відповідальність за оприлюднення та достовірність інформації несе керівник комунального підприємства, відповідно до законодавства України та умов укладеного з ним контракту.

Створення наглядових рад є головним важелем контролю за виконанням різнопланових угод, зокрема й договорів про державно-приватне партнерство на ринку житлово-комунальних послуг. Саме так можна забезпечити усесторонній контроль за виконанням умов договору як із боку держави - для потреб споживачів послуг, так і з боку приватного інвестора, зацікавленого в отриманні прибутку.

Впровадження системи корпоративного управління житлово-комунальним господарством дозволить уникнути й мінімізувати можливі ризики. Для цього варто забезпечити чітке законодавче розмежування повноважень органів місцевого самоврядування та державної влади щодо комунального майна, визначити статус територіальної громади як носія корпоративних прав, створити прозору модель управління житлово-комунальними підприємствами.

Висновки. Використання принципів корпоративного управління у сфері господарської діяльності державних та комунальних підприємств, зокрема у вигляді закріплення положень про значні господарські зобов'язання та зобов'язання зі зацікавленістю, може стати запорукою ефективного управління державною та комунальною власністю, створити додаткові гарантії для її збереження, зменшити корупційну складову у господарській діяльності. Наявна ж тенденція подальшого розвитку законодавства про зазначені правочини і правочини зі зацікавленістю сприяє вдосконаленню правової системи України та її наближенню до світових стандартів корпоративного управління. Проте чи дозволять такі зміни покращити ефективність, зробити прозорішою і менш корумпованою сферу управління державним та комунальним майном, зрозуміємо не раніше ніж за рік, адже перехідні положення відводять саме такий час для узгодження статутів комунальних підприємств зі законодавством.

Водночас внесені зміни знову загострюють потребу уніфікувати цивільне та господарське законодавство, поділ між якими було штучно створено на етапі трансформації радянського законодавства, що вже створило і продовжує створювати проблеми як суто теоретичного, так і практичного характеру.

Перспективами подальших досліджень бачимо створення методичної основи для вдосконалення нормативно-правового регулювання діяльності суб'єктів ринку житлово-комунальних послуг.

Література

- Артемчук, Т. (2015). Проблеми ефективного функціонування природних монополій та засади їх вирішення шляхом державного регулювання. *Економіка і управління підприємствами*. Тернопіль. *Вісник THEU*, №4, с. 119-129.
- Игошина, Д. Р. (2014). Институциональный пробел в определении естественной монополии как экономического субъекта. *Журнал Современные проблемы науки и образования*, вип. 6, с. 43-53.
- Клименко, І. С. (2012). Природні монополії та державне регулювання

- природних монополій. *Управління проектами, системний аналіз і логістика. Технічна серія, вип. 9, с. 85-89.*
- Князева, И. В. (2015). Антимонопольное регулирование экономического поведения субъектов на рынках газа: тенденции и практика правоприменения. *Журнал Современная конкуренция, выпуск 9, №4, с. 30-45.*
- Князева, И. В. (2015). Система показателей, диагностирующих эффективность процесса государственного регулирования рынков естественных монополий. *Журнал Сибирская финансовая школа, вып. 6, с. 19-26.*
- Кравчук, Д. И. (2015). Роль естественных монополий в экономике России. *Молодой ученый, №2, с. 270-272.*
- Москалевич, Г. Н. (2016). Естественная монополия в Евразийском экономическом союзе : понятие, сущность, виды и сферы деятельности. *Электронный научный журнал Траектория науки, № 4(9).* URL: http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-854bbb52-38a8-49f8-bc41-b166b309403e/c/22_____pdf.
- Рогатюк, О. В. (2012). Природні монополії в Україні та проблеми їх регулювання. *Вісник Буковинської державної фінансової академії, с. 122-130.*
- Зведений перелік суб'єктів природних монополій станом на 12.01.2017 р. *Вісник АМКУ.* URL: <http://www.amc.gov.ua/amku/doccatalog/document?id=132820&schema=main>.
- Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо управління об'єктами державної та комунальної власності» №1405-19 від 02.06.2016.* URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1405-19>.
- Закон України «Про управління об'єктами державної власності» від 21.09.2006р. №185-V.* URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/185-16>.
- Richard, A. N. (1968). *Natural Monopoly and Its Regulation.* Posner University of Chicago Law School Chicago Unbound Journal Articles Faculty Scholarship, 643 p.

References

- Artemchuk, T. (2015). Problemy efektyvnogo functionuvannia pryrodnykh monopoliiy ta zasady yich vyriscennia scliyachom derzavnogo regulyuvannia. *Visnyk Ternopil'skogo natsionalnogo ekonomichnogo uuniversitytety (Bulletin of Ternopil National Economy University). Seriya «Ekonomika i upravlinnia pidpnyemstvamu». (Series «Economics and management of enterprises»), 119-129.*
- Igoshyna, D. (2014). Instutytcionalniy probel v opredelenii estestvennoy monopolii kak ekonomicheskogo subekta. (Institutional gap for definition natural mopoly as economical subject). *Zurnal Sovremennye problemy nauki i obrazovaniya (Magazine Contemporary problems of science and education), 43-53.*
- Klymenko, I. (2012). Pryrodni monopolii v Ukraini ta derzavne reguliuvannia pryrodnykh monopoliiy. *Upravlinnia proectamy, systemnuy analiz i logistyka. Technichna seria. Vypusk 9. (Project management, system*

- analysis and logistics. Technical series*), 85-89.
- Kniazeva, I. (2015). Antimonopolnoe regulirovanie ekonomicheskogo povedenia subectov na rynkah gaza:tendencii i pravoprimerenie. (Antimonopoly regulation economics behavior of subjects on gas marketplace : tendencies and law abstracts). *Journal Modern competition*, 30-45.
- Kniazeva, I. (2015) Sistema pokazateley, diagnostiryuschich effektivnost protcessa gosudarstvennogo regulirovania rynkov estestvennykh monopoliy. (Indicators system for diagnostics effects by state regulation natural monopoly's marketplace). *Zurnal Sybirskoi finansovoy shkoly. (Journal of Siberian financial school)*, 19-26.
- Kravchuk, D. (2015) Rol estestvennykh monopoliy v ekonomike Rossii. (Role of natural monopoly in Russian economics). *Molodoy ucheniy (Magazine Young scientist)*, 270-272.
- Moskalevych, G. (2016). Estestvennaia monopoliya v Eraziyskom ekonomicheskome souze : poniatie, syshnost, vidy i sfery deiatelnosti/ (Natural monopoly in Eurazian economical Union : concept, essence, species and activity areas). *Zurnal Traektoria nauki (Magazine Trajectory of science)*, 61-69.
- Rogatiuk, O. (2012). Pryrodni monopolii v Ukraini ta problem ich reguluvannia (Natural monopolies in Ukraine and problems of their regulation). *Visnyk Bukovynskoi derzhavnoi finansovoi akademii. (Bulletin of Bukovina state financial academy)*, 122-130.
- Posner, R. (1968). *Natural Monopoly and Its Regulation*. University of Chicago Law School Chicago Unbound Journal Articles Faculty Scholarship, 643 p.
- Zvedenyj perelik subiektiv pryrodnyh monopolij stanom na 12.01.2017 r. *Visnik AMKU*. URL: <http://www.amc.gov.ua/amku/doccatalog/document?id=132820&schema=main>.
- Zakon Ukrainy «Pro vnesennia zmin do deiakyh zakonodavchyh aktiv Ukrainy schodo upravlinnia obiektamy derzhavnoi ta komunalnoi vlasnosti»*, #1405-19 vid 02.06.2016. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1405-19>.
- Zakon Ukrainy «Pro upravlinnia obiektamy derzhavnoi vlasnosti»* vid 21.09.2006 r., #185-V. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/185-16>.

Data przesłania artykułu do Redakcji: 03.02.2017

Data akceptacji artykułu przez Redakcję: 08.02.2017

Мельниченко О.В.

д.е.н.,
Consilium Sp. z o.o.,
Голова Правління
Варшава, Польща
o.melnychenko@clmconsulting.pl

**АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ СТРАХОВИХ КОМПАНІЙ НА ФІНАНСОВОМУ РИНКУ
ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА ТЕНДЕНЦІЇ ЙОГО ІННОВАЦІЙНОГО
РОЗВИТКУ**

Анотація. У статті наведено сучасний стан ринку страхових послуг у Європейському Союзі, відображено основні показники його діяльності, проаналізовано структуру страхових продуктів. Також наведено основні тенденції розвитку ринку страхових послуг, що більшою мірою стосуються розвитку інноваційних технологій, інформаційних систем тощо. Важливою особливістю цієї статті є напрацювання щодо розвитку та подальшого поглиблення використання технології блокчейн, смарт-контрактів тощо, що потребує подальших досліджень та пропозицій щодо їх практичного використання у діяльності страхових компаній та у інших сферах фінансових ринків. Більшу увагу в роботі зосереджено на ринку страхових послуг Німеччини, яка з одного боку є характерною для найбільших економік ЄС, з іншого є орієнтиром для країн з менш розвиненими економіками, оскільки її показники не є недосяжними.

Ключові слова: страхування, ринок, Європейський Союз, інновації, тенденції, розвиток

Формул: 0, рис.: 1, табл.: 2, бібл.: 29

Oleksandr Melnychenko

Doctor of Science (Economics),
CONSILIUM LLC,
Chairman of the Board
Warsaw, Poland
o.melnychenko@clmconsulting.pl

**INSURANCE COMPANIES' ACTIVITY ANALYSIS ON FINANCIAL MARKET OF
THE EUROPEAN UNION AND THE TRENDS OF ITS DEVELOPMENT**

Abstract. The article introduces the modern market condition of insurance services in the European Union, depicts the main indicators of its performance, analyses the structure of the insurance products. Also it introduces the main insurance services' development tendencies that concern to a greater extent the development of innovative technologies, informational systems, etc. The main peculiarity of this article is the best practice as for the development and further indepth application of the blockchain technology, smart contracts, etc. that requires further research and propositions as for their practical application in the activity of insurance companies and in other areas of financial markets. The most of attention in the work is concentrated on the market of insurance services of Germany which from the one hand is distinctive for the largest economies of the EU, and from the other hand, is the guideline for the countries with less developed economies as its indicators are not inapproachable.

Keywords: insurance, market, European Union, innovations, trends, development

Formulas: 0, fig.: 1, tabl.: 2, bibl.: 29

JEL Classification: F36, G22, O31

Вступ. Системи страхування у Європейському Союзі в залежності від держави мають різні підходи, які базуються на традиціях та потребах місцевого населення. Загальні правила встановлюються для всіх учасників ринку страхових послуг, а

тендеції його розвитку стосуються як клієнтів, так і страхових компаній.

Рівень розвитку країн, очевидно, є неоднорідним, тому і проникнення найновіших страхових продуктів відбувається по-різному в залежності від добробуту населення, його обізнаності чи фінансової грамотності. Разом з тим важливо розуміти, як ринок страхових послуг розвивається, в якому напрямі відбувається поступ та чого очікувати в майбутньому від такої важливої галузі в житті людей як страхування.

Аналіз досліджень та постановка завдання. Сучасні дослідження в багатьох сферах більшою мірою зосереджуються на розвитку сучасних інноваційних технологіях та їхньому впливі на розвиток суспільства [Dźwigoł 2003; Dźwigoł 2008; Dźwigoł 2011; Dźwigoł 2013; Dźwigoł 2014; Dźwigoł 2015a; Dźwigoł 2015b; Dźwigoł 2016a; Dźwigoł 2016b; Kharazishvili, Lyashenko, Zaloznova, Kvilinskyi 2016; Kvilinskyi 2012; Lyashenko, Tolmachova, Kvilinskyi 2016; Payonk, Lyashenko, Kvilinskyi 2015]. Про це, зокрема, йдеться у роботі щодо тенденцій розвитку фінансового сектору [Пайонк, Каміньська, Квілінський 2016], в якій автори розглядають перспективи розвитку світової економіки, у співвідношенні з циклами технологічних хвиль Кондратьєва та припускають відкриття нових горизонтів і напрямів для проведення наукового аналізу з метою об'єднання науки та практики, а також створення умов для прискорення науково-технічного прогресу.

Важливим майданчиком для дослідження змін у фінансовому секторі є Європейський Союз, де зосереджена значна частка фінансових ресурсів світу і який, безперечно, впливає на порядок задає тренду для розвитку світового господарства [Girchenko, Slaviuk 2011; Мельниченко 2013a; Мельниченко 2013b; Мельниченко 2013c; Мельниченко 2013d].

Очевидно, що одне з чільних місць для розвитку інноваційних технологій посідає ринок страхових послуг, який поруч з банківським сектором є одним з локомотивів впровадження їх у повсякденне життя більшості людей досягнень науки і техніки [Beratung in der Versicherungswirtschaft: Veränderungsdruck und der relevante Blick von außen].

Відомо, що інновації характеризуються надзвичайно динамічним темпом розвитку, тому їх дослідженню, зокрема, в страховій справі варто приділяти увагу так часто, наскільки це можливо, аби наукові розробки та їхнє практичне впровадження були актуальними, користувачі таких послуг були поінформовані про сучасні тенденції, а учасники страхового ринку могли імплементувати їх для задоволення потреб клієнтів.

Таким чином, метою цієї статті є дослідження діяльності страхових компаній на фінансовому ринку Європейського Союзу та аналіз інновацій у вказаній сфері.

Результати дослідження. Єдиний ринок страхування є важливою частиною функціонування внутрішнього ринку ЄС, в рамках фінансового сектора.

Об'єднання місцевих ринків країн Європейського Союзу в загальний, в форматі якого послуги страхування надаються нині, був тривалий і складний. Основною причиною цього були звички, історія і шлях розвитку страхування в окремих державах. Процес відбувався на підставі правових актів ЄС, а також на підставі рішень Європейського Суду. Найважливішими правовими актами, що застосовуються до уніфікації, є директиви. І у страховому секторі на сьогодні видано три "покоління" директив.

Останні директиви в галузі страхування так званого третього покоління видані 18 червня і 10 листопада 1992 р., які набули чинності 1 липня 1994 року.

Вони ввели принцип єдиної ліцензії. Цей принцип заснований на наступних підставах:

- будь-який суб'єкт фінансового ринку, зареєстрованої в одній з країн ЄС може вільно створювати свої філії і представництва на всій території Союзу (із застереженням, що свобода поширюється на відділення й агенції, натомість філії мають отримати окрему ліцензію в країні реєстрації);
- будь-який суб'єкт фінансового ринку зареєстрований в одній з країн може вільно і без отримання додаткових дозволів здійснювати транскордонну діяльність;

– нагляд за фінансовими установами здійснюється в країні, де зареєстрована компанія, і він несе повну відповідальність за їхню діяльність.

Незважаючи на інтеграцію ринку страхових послуг, існують бар'єри для створення дійсно єдиного ринку. Так, найбільшим з них є застосування протекціоністських механізмів в кожній окремій країні, що базується на «публічному інтересі» [Jednolity rynek ubezpieczeniowy w Unii Europejskiej – PZU SA].

Друга група факторів, що перешкоджають інтеграції, полягає в:

- особливостях страхового нагляду (по суті, його мети та інтенсивності);
- принципах захисту прав споживачів;
- оподаткуванні страхових компаній (різні ставки акцизу й ПДВ);
- нормах комерційного права.

Європейська комісія здійснює нагляд з питань дотримання державами правил на страховому ринку й полягає в наступному:

I етап – відправка Європейською комісією попереджувального листа.

II етап – видання Комісією так званої обгрунтованої думки, якщо попереджувальний лист був неефективний, і країна не виправила ситуацію.

III етап – початок процедури судового розгляду, якщо другий етап не принесе бажаного ефекту.

Існуючі регулювання питань страхового ринку включають в себе:

- перестраховання;
- страхування життя;
- страхування майна та від нещасних випадків;
- страхового посередництва;
- страхування бухгалтерської діяльності;
- страхування кредитів;
- страхування подорожей.

Система охорони здоров'я з одного боку є центральною частиною загального добробуту держави, з іншого – важлива галузь економіки й бізнесу. Медичне страхування – це друга за величиною частина видатків в різних державах і з більшістю одержувачів: майже кожна людина протягом року відвідує принаймні один раз кабінеті лікаря. Разом з тим медичний догляд за пацієнтами як клієнтами відповідних послуг становить важливий ринок: так, у Німеччині 10 % усіх економічно активного населення працюють в кабінетах лікарів, лікарнях, будинках для людей похилого віку, аптеках, на виробництві ліків та засобів тощо [Rosenbrock, Gerlinger 2006; Verspohl 2011].

У старіючому суспільстві якість медичних послуг стає все більш важливою. Це свідчить з одного боку про потенціал зростання медичного сектора, з іншого – про виклик для солідарного фінансування галузі. В результаті демографічних змін число літніх виборців стає дедалі більшим і постає проблема їхнього здоров'я, що перетворює питання здоров'я суспільства також на політичний інструмент [Verspohl 2011].

У Німеччині з моменту введення обов'язкового медичного страхування канцлером Отто фон Бісмарком у 1883 році в системі охорони здоров'я існує напруженість у відносинах між загальним добробутом в державі й ринком закладів охорони здоров'я, в умовах якого державий добробут до 1970-х років покращувався. Нормативна, солідарно фінансована система медичного страхування поширювалась до 1975 р на 90 відсотків населення. Лише десять відсотків були в застраховані приватному порядку (або до 2009 взагалі без страховки). Лікарі працюють як підприємці на власний рахунок, але на основі колективно узгодженого тарифного плану. Некомерційні організації та муніципалітети у свою чергу будують і експлуатують державні лікарні.

До найбільших страхових ринків Європи належать Великобританія, Франція, Німеччина, Італія та інші країни (рис. 1), що складають 85% загального європейського фонду страхових премій. Загалом в ФС сконцентровано 32% світового фонду страхових премій [Die grössten Versicherungsmärkte in Europa].

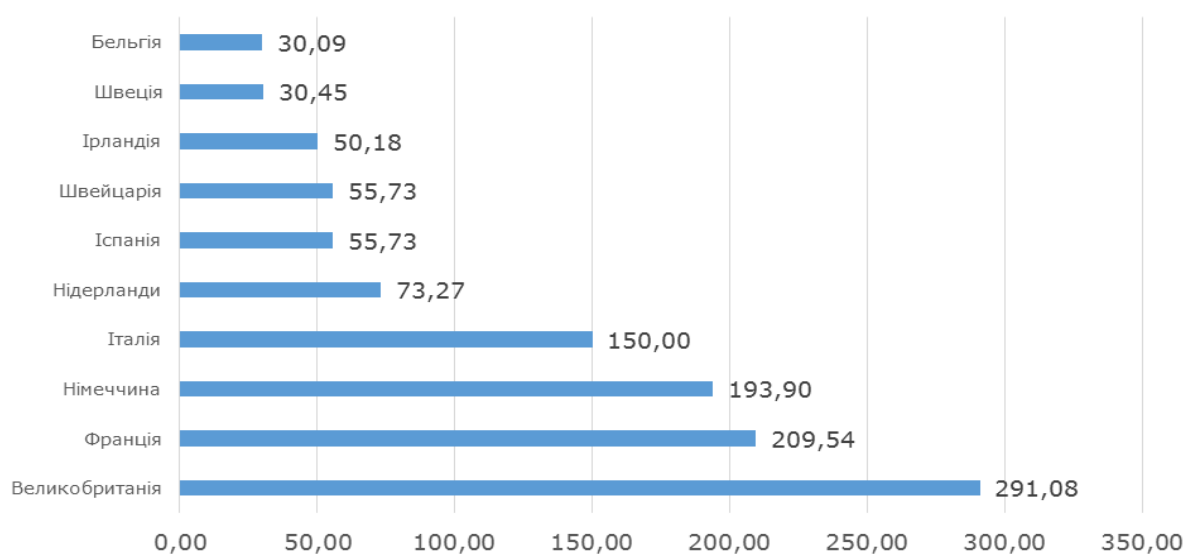

Рисунок 1 – Найбільші ринки страхових послуг в Європі за 2015 р., млрд. євро
Джерело: [Die grössten Versicherungsmärkte in Europa]

Структуру страхових послуг за видами страхування в Німеччині відображено у таблиці 1, яка є характерною для всіх країн, що входять до найбільших ринків страхових послуг Європи.

Таблиця 1 – Структура страхових послуг за видами страхування в Німеччині, сума страхових премій у млрд. євро

Тип страхування	2012		2013		2014		2015	
	млрд. дол. США	%	млрд. дол. США	%	млрд. дол. США	%	млрд. дол. США	%
Страхування життя	87,34	48,10	90,83	48,46	93,68	48,64	92,66	47,79
Особисте медичне страхування	35,63	19,62	36,05	19,23	36,32	18,86	36,82	18,99
Страхування від нещасних випадків	58,62	32,28	60,56	32,31	62,58	32,50	64,42	33,22
Разом	181,59	100,00	187,43	100,00	192,58	100,00	193,90	100,00

Джерело: [Gesamtverband der Deutschen Versicherungswirtschaft]

Структуру страхових виплат в Німеччині за видами страхування наведено у таблиці 2.

Таблиця 2 – Структура страхових послуг за видами страхування в Німеччині, сума страхових виплат у млрд. євро

Тип страхування	2012		2013		2014		2015	
	млрд. дол. США	%	млрд. дол. США	%	млрд. дол. США	%	млрд. дол. США	%
Страхування життя	111,51	56,75	114,39	55,60	121,66	58,15	115,52	55,59
Особисте медичне страхування	40,73	20,73	41,70	20,27	42,17	20,16	44,13	21,24
Страхування від нещасних випадків	44,25	22,52	49,65	24,13	45,39	21,69	48,15	23,17
Разом	196,48	100,00	205,74	100,00	209,22	100,00	207,80	100,00

Джерело: [Gesamtverband der Deutschen Versicherungswirtschaft]

Тенденції розвитку ринку страхових послуг

Технологічні інновації змінюють наше життя швидше, ніж будь-коли раніше. З цими змінами приходить величезна кількість даних, отриманих з різних джерел: від автомобіля до смартфон, на який поступають відомості з різних сфер життя людини. І це лише початок. Швидкість переходу суспільства в цифрове середовище і прискорення зростання обсягів даних лише зростатиме. Збільшуватиметься й проникнення технологій у повсякденне життя людей.

Однією з найбільших переваг використання сучасних інформаційних систем та технологій для аналізу даних – це виявлення шахрайства. Так, щороку в Європі у сфері страхування близько 10% звернень клієнтів за виплатами пов'язані із шахрайськими діями, що тягне за собою збільшення страхових платежів для чесних клієнтів. А методи автоматизації страхових операцій полегшують відслідковування шахраїв [Digitalisation].

Споживачі очікують зручності у спілкуванні й взаємодії з працівниками страхових компаній у зручній для них час та спосіб, а технологічні досягнення дозволяють страховикам запропонувати споживачам унікальний досвід і адаптувати свої продукти й послуги до індивідуальних потреб.

Зокрема, такий інструмент як миттєвий обмін повідомленнями є більш прямим каналом зв'язку. Він задовольняє попит споживачів за менших експлуатаційних витрат, підсилює взаємодію і підвищує лояльність клієнтів і, як очікується, стане інструментом для поширення реклами, цифрового маркетингу, післяпродажного обслуговування й підтримки клієнтів [Гірченко, Коссманн 2016].

Соціальні мережі можуть дозволити страховикам збирати і аналізувати дані про клієнтів і пропонують поліпшені, більш персоналізовані продукти і послуги. Вони роблять канали розподілу більш ефективним, дозволяючи легко поширити інформацію у зручній для споживача спосіб.

Варто також згадати про blockchain-технологію, яка фактично являє собою базу даних транзакцій. Це відкрита, децентралізована бухгалтерська книга, у якій формується постійний і достовірний публічний звіт про угоди або дані. У ній немає необхідності у третій стороні для аутентифікації транзакцій, оскільки кожен має доступ до всієї інформації [Мельниченко, Гартінгер 2016].

Blockchain-технологія може порушити стабільність страхових ринків за рахунок скорочення витрат і підвищення прозорості та довіри до відомостей як про страховиків, так і про страхувальників. Вона несе потенціал, щоб зробити істотний прорив у:

- виявленні шахрайства;
- ефективності платежів;
- зниженні витрат;
- управлінні та зберіганні даних про клієнтів.

Разом з тим, технологія дозволить споживачам у безпечному середовищі надавати інформацію про їхнє здоров'я, власність та інші відомості щодо ризиків з метою більш персоналізованого ціноутворення.

Першим використанням blockchain, ймовірно, буде використання смарт-контрактів, що укладатимуться страховими компаніями з клієнтами й передбачатимуть нижчу вартість страхування для останніх. Під смарт-контрактом при цьому слід розуміти комп'ютерні програми, які можуть автоматично виконувати умови контракту, коли описані умови виконуються. Така концепція передбачатиме виконання автоматичне вимог оплати страхового платежу одразу, коли настає страховий випадок і дотримуються необхідні умови без необхідності оцінювати вимоги.

Так, наприклад, предметом договору страхування може бути невідліт пасажира з будь-якої причини до місця призначення з аеропорту у визначений термін. При цьому ризиками можуть бути запізнення клієнта на літак з різних причин, відміна рейсу через несприятливі погодні умови, з питань безпеки тощо. Подією, що підтверджує настання страхового випадку можуть бути: відсутність серед зареєстрованих пасажирів літака застрахованої особи, місцярозташування клієнта по сигналу мобільного телефону тощо. Моментом настання страхового випадку та виплати клієнту страхової премії є виліт літака з

аеропорта.

Сьогоднішні тенденції розвитку ринку страхових послуг свідчать про загостренні конкуренції з фінансово-технологічними компаніями, фінтех, впровадження інноваційних продуктів, наприклад, за принципом Peer-to-peer insurance (система однорангового страхування). Принцип дії останнього полягає у використанні спільного для всіх клієнтів грошового фонду, використання якого відбувається лише при настанні страхового випадку в одного з учасників. Якщо із закінченням дії договорів страхування у фонді лишились кошти, то вони розподіляються між учасниками такої системи страхування за мінусом управляючої компанії. Така система дозволяє клієнтам з одного боку почуватись захищено, з іншого мати менші витрати на страхування порівняно з традиційною формою, коли при ненастанні страхового випадку, кошти клієнтів залишаються у страхової компанії.

Важливо зазначити, що використання такого фонду відбувається частіше за невеликих сум страхового відшкодування. А для значних претензій діє механізм перестраховування, коли клієнти отримують виплати від традиційних страхових компаній, з якими дана організація має партнерські відносини.

Мета такої системи полягає в тому, щоб зробити страхування більш простим і доступним та підвищити ступінь задоволеності й лояльності клієнтів.

Висновки. Сучасні тенденції розвитку ринку страхових послуг свідчать про тісний взаємозв'язок усіх сфер життєдіяльності людей. Якісні та кількісні зміни в одній галузі призводять до трансформацій в інших. Показники страхування як і інших складових фінансового сектору економіки є відображенням добробуту в країні. Чим більш заможним є суспільство, чим вищим рівнем є його освіченість та достаток, тим більше розвиваються й вказані сфери національного господарства. Крім того, важливо враховувати актуальні питання поширення, розповсюдження й поглиблення цифрових технологій, які з одного боку надають щоразу більшого поштовху для розвитку, з іншого спонукають учасникам суспільно-політичних відносин здійснювати пошук нових форм та способів вирішення порушених проблем. Так, наприклад, за час навчання студентами у вищих навчальних закладах інформація настільки швидко застаріває, що отримані знання на попередніх курсах можуть бути неактуальні після отримання випускником диплома про вищу освіту.

Література

- Гірченко Т. Д., Коссманн Р. (2016). Впровадження та розвиток цифрового маркетингу у сучасному банківському бізнесі. *Współpraca Europejska*, № 12(19), с. 68 – 85.
- Мельниченко, О. В. (2014). Глобалізаційні передумови виникнення та розвитку електронних грошей. *Бізнес Інформ*, № 10, с. 345 – 352.
- Мельниченко, О. В., Гартінгер Р. О. (2016). Роль технології блокчейн у розвитку бухгалтерського обліку та аудиту. *Współpraca Europejska*, № 7(14), с. 9 – 19.
- Мельниченко, О. (2013а). Аналіз використання альтернативних каналів продажів та новітніх технологій у діяльності банків. *Вісник Національного банку України*, 11, 37 – 42.
- Мельниченко, О. В. (2013b). Аудит інформаційної безпеки банку при роботі з електронними грошима. *Проблеми економіки*, 4, 341 – 347.
- Мельниченко, О. (2013c). Аналіз стану використання сучасних платіжних засобів у контексті виведення готівкових коштів із поза банківського обігу в Україні. *Вісник Національного банку України*, 1, 26 – 31.
- Мельниченко, О. В. (2013d). Теоретичні засади електронних грошей. *Бізнес Інформ*, 8, 284–290.
- Пайонк, К., Каміньська, Б., Квілінський, О. (2016). Сучасні тенденції розвитку фінансового сектору в умовах віртуальної регіоналізації. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*, Випуск 2(2), pp. 204 – 217.
- Beratung in der Versicherungswirtschaft: Veränderungsdruk und der relevante Blick von außen. Interview mit Dr. Astrid Stange, AXA.* URL: <http://www.consulting.de/hintergruende/themendossiers/unternehmensberatung-in-der-versicherungswirtschaft/einzelansicht/beratung-in-der-versicherungswirtschaft-veraenderungsdruk-und-der-relevante-blick-von-aussen/>.
- Die grössten Versicherungsmärkte in Europa.* URL: <http://www.svv.ch/de/zahlen-und-fakten/die-groessten-versicherungsmaerkte-europa>.

- Digitalisation*. URL: <http://www.insuranceeurope.eu/digitalisation>.
- Dźwigoł, H. (2015a). *Business Management*. Oxford: Alpha Science International Ltd.
- Dźwigoł, H. (2016a). Menedżer do zadań specjalnych. *Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej, Organizacja i Zarządzanie*, 89, 95-106.
- Dźwigoł, H. (2014). Menedżerowie przyszłości a zarządzanie strategiczne. *Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej, Organizacja i Zarządzanie*, 70, 93-104. [in Polish].
- Dźwigoł, H. (2016b). Modelling of restructuring process. *Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej, Organizacja i Zarządzanie*, 99, 89-106.
- Dźwigoł, H. (2011). *Kontroling w procesie zarządzania współczesnym przedsiębiorstwem*. Wydawnictwo Politechniki Śląskiej, 299.
- Dźwigoł, H. (2008). Problemy zarządzania nowoczesnymi organizacjami gospodarczymi. *Czynniki kształtujące elementy systemu zarządzania współczesną organizacją*, 158, 57-69.
- Dźwigoł, H. (2003). Studium zarządzania zmianami w zgrupowaniu kopalń węgla kamiennego. *Zeszyty Naukowe. Organizacja i Zarządzanie/Politechnika Śląska*, 14. Wydawnictwo Politechniki Śląskiej, Gliwice.
- Dźwigoł, H. (2015b). Warsztat badawczy w naukach o zarządzaniu. *Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej, Organizacja i Zarządzanie*, 83, 133-142.
- Dźwigoł, H. (2013). *Zarządzanie przedsiębiorstwem w warunkach XXI wieku*. Gliwice: Wydawnictwo Politechniki Śląskiej. [in Polish].
- Gesamtverband der Deutschen Versicherungswirtschaft*. URL: <http://www.gdv.de/zahlen-fakten/branchendaten/ueberblick/#versicherungsbeitraege>.
- Girchenko, T., & Slaviuk, N. (2011). Public debt of European countries under conditions of financial instability. *Knowledge-Economy Society: Management-Finances-Restructuring*. Cracow: Cracow University of Economics, pp. 25 – 31.
- Jednolity rynek ubezpieczeniowy w Unii Europejskiej - PZU SA*. URL: <https://www.pzu.pl/rynek-ubezpieczeniowy-w-unii-europejskiej>.
- Kharazishvili, Y., Lvashenko, V., Zaloznova, Y., & Kvilinskiy, O. (2016). Impact of Infrastructure Component on Socioeconomic Approach to Modernization of the Region. *European Cooperation*, 8(15), 108-119.
- Kvilinskiy, O.S. (2012). Formuvannya dodatkovkh perevah funktsionuvannya ta rozvytku malvkh pidpryemstv [Formation of Additional Benefits of Operation and Development of Small Enterprises]. *Economy of Industry*, 3-4(59-60), 140-147. [in Ukrainian].
- Lvashenko, V., Tolmachova, A., & Kvilinskiy, O. (2016). Państwowa polityka rozwoju przedsiębiorczości w kontekście stabilności społecznoekonomicznej (na przykładzie Ukrainy). *Zeszyty Naukowe Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego w Zielonej Górze*, 4, 155-164. [in Polish].
- Payonk, K., Lvashenko, V., & Kvilinskiy, O. (2015). Operation of a Business Entity in the Context of Globalization. *Economic Herald of the Donbas*, 4(42), 18-23.
- Rosenbrock, R., & Gerlinger, Th. (2006). *Gesundheitspolitik. Eine systematische Einführung*. 2. Aufl. Bern: Verlag Hans Huber, 383 p. ISBN: 978-3456842257.
- Verspohl, I. (2011). *Gesundheitspolitik durch die Hintertür. Der Einfluss der EU auf das deutsche Gesundheitssystem*. Friedrich-Ebert-Stiftung, Berlin, 16 p. ISBN: 978-3864980176.

References

- Beratung in der Versicherungswirtschaft: Veränderungsdruck und der relevante Blick von außen. Interview mit Dr. Astrid Stange, AXA*. Retrieved from: <http://www.consulting.de/hintergruende/themendossiers/unternehmensberatung-in-der-versicherungswirtschaft/einzelansicht/beratung-in-der-versicherungswirtschaft-veraenderungsdruk-und-der-relevante-blick-von-aussen/>.
- Die grössten Versicherungsmärkte in Europa*. Retrieved from: <http://www.svv.ch/de/zahlen-und-fakten/die-groessten-versicherungsmaerkte-europa>.
- Digitalisation*. URL: <http://www.insuranceeurope.eu/digitalisation>.
- Dźwigoł, H. (2015a). *Business Management*. Oxford: Alpha Science International Ltd.
- Dźwigoł, H. (2016a). Menedżer do zadań specjalnych. *Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej, Organizacja i Zarządzanie*, 89, 95-106.
- Dźwigoł, H. (2014). Menedżerowie przyszłości a zarządzanie strategiczne. *Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej, Organizacja i Zarządzanie*, 70, 93-104. [in Polish].
- Dźwigoł, H. (2016b). Modelling of restructuring process. *Zeszyty Naukowe Politechniki*

- Śląskiej, *Organizacja i Zarządzanie*, 99, 89-106.
- Dźwigoł, H. (2011). *Kontroling w procesie zarządzania współczesnym przedsiębiorstwem*. Wydawnictwo Politechniki Śląskiej, 299.
- Dźwigoł, H. (2008). Problemy zarządzania nowoczesnymi organizacjami gospodarczymi. *Czynniki kształtujące elementy systemu zarządzania współczesną organizacją*, 158, 57-69.
- Dźwigoł, H. (2003). Studium zarządzania zmianami w zgrupowaniu kopalń węgla kamiennego. *Zeszyty Naukowe. Organizacja i Zarządzanie/Politechnika Śląska*, 14. Wydawnictwo Politechniki Śląskiej.
- Dźwigoł, H. (2015b). Warsztat badawczy w naukach o zarządzaniu. *Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej. Organizacja i Zarządzanie*, 83, 133-142.
- Dźwigoł, H. (2013). *Zarządzanie przedsiębiorstwem w warunkach XXI wieku*. Gliwice: Wydawnictwo Politechniki Śląskiej. [in Polish].
- Gesamtverband der Deutschen Versicherungswirtschaft*. Retrieved from: <http://www.gdv.de/zahlen-fakten/branchendaten/ueberblick/#versicherungsbeitraege>.
- Girchenko, T., & Slaviuk, N. (2011). Public debt of European countries under conditions of financial instability. *Knowledge-Economy Society: Management-Finances-Restructuring*. Cracow: Cracow University of Economics, pp. 25 – 31.
- Girchenko, T., & Kossmann, R. (2016). Implementation and development of digital marketing in modern banking business. *European Cooperation*, # 12 (19), p. 68 – 85.
- Jednolity rynek ubezpieczeniowy w Unii Europejskiej - PZU SA*. Retrieved from: <https://www.pzu.pl/rynek-ubezpieczeniowy-w-unii-europejskiej>.
- Kharazishvili, Y., Lyashenko, V., Zaloznova, Y., & Kvilinskvi, O. (2016). Impact of Infrastructure Component on Socioeconomic Approach to Modernization of the Region. *European Cooperation*, 8(15), 108-119.
- Kvilinskvi, O.S. (2012). Formuvannya dodatkovykh perevah funktsionuvannya ta rozvytku malykh pidpryemstv [Formation of Additional Benefits of Operation and Development of Small Enterprises]. *Economy of Industry*, 3-4(59-60), 140-147. [in Ukrainian].
- Lyashenko, V., Tolmachova, A., & Kvilinskvi, O. (2016). Państwowa polityka rozwoju przedsiębiorczości w kontekście stabilności społecznoekonomicznej (na przykładzie Ukrainy). *Zeszyty Naukowe Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego w Zielonej Górze*, 4, 155-164. [in Polish].
- Payonk, K., Lyashenko, V., & Kvilinskvi, O. (2015). Operation of a Business Entity in the Context of Globalization. *Economic Herald of the Donbas*, 4(42), 18-23.
- Melnychenko, O. (2013a). Analysis of alternative sources of sales and new technologies in banking activities. *Herald of the National Bank of Ukraine*, 11, 37 – 42.
- Melnychenko, O. (2013b). Audit of bank's information security when working with electronic money. *THE PROBLEMS OF ECONOMY*, 4, 341 – 347.
- Melnychenko, O. (2013c). Analysis of the use of modern means of payment in the context of the withdrawal of cash from outside bank circulation in Ukraine. *Herald of the National Bank of Ukraine*, 1, 26 – 31.
- Melnychenko, O. (2013d). Theoretical Foundations of Electronic Money. *Business inform*, 8, 284 – 290.
- Melnychenko O. (2014). Globalization Backgrounds for the Emergence and Development of E-money. *Business inform*, 10, p. 345 – 352.
- Melnychenko, O., & Hartinger, R. (2016). Role of blockchain technology in accounting and auditing. *European Cooperation*, # 7(14), p. 9 – 19.
- Pająk K., Kamińska, B., & Kvilinskyi, O. (2016). Modern trends of financial sector development under the virtual regionalization conditions. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*, 2(2), 204 – 217.
- Rosenbrock, R., & Gerlinger, Th. (2006). *Gesundheitspolitik. Eine systematische Einführung*. 2. Aufl. Bern: Verlag Hans Huber, 383 p. ISBN: 978-3456842257.
- Verspohl, I. (2011). *Gesundheitspolitik durch die Hintertür. Der Einfluss der EU auf das deutsche Gesundheitssystem*. Friedrich-Ebert-Stiftung, Berlin, 16 p. ISBN: 978-3864980176.

Data przesłania artykułu do Redakcji: 01.02.2017
Data akceptacji artykułu przez Redakcję: 02.02.2017

Andriy Kyrychok

National Technical University of Ukraine
"Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute",
Assistant
Kyiv, Ukraine
akyrychok@ukr.net

**THE ANALYSIS OF SPECIFIC SCIENTIFIC APPROACHES TO
THE INVESTIGATION OF CRISIS COMMUNICATION
PHENOMENON**

Abstract. An interest in the broad topic of crisis management and communication is so strong that the sheer volume of works produced by academic experts in public relations and corporate reputation dominates the literature in those fields, especially public relations to the extent that it has virtually become a discipline rather than a subdiscipline. This subdiscipline has grown steadily, largely launched by what was generally touted to be an effective response by hybrid warfare in our country. The article focuses on the main approaches to the investigation of crisis communications. An example of the main approaches to the investigation of this phenomenon is given here. The application features of these approaches with respect to the situation prevailing in the Ukrainian infomedia are analysed. The prospects for future researches in this area are described.

Keywords: crisis communication, approach to investigation, contingency theory, image restoration theory, rhetoric of renewal, corporate apology

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 22

Introduction. Research in the field of crisis communications requires a large number of specific approaches to the investigation of this issue. The situation is exacerbated due to the fact that for the last few years Ukraine counteracts "hybrid aggression" from another country. Consequently, the demand for creation of own effective anti-crisis strategy to win in the informational component of the hybrid aggression appeared. This approach requires a large amount of researches related to analysis of communication environment and principles to counteract informational attacks of the aggressor.

The aim of the article is to outline specific approaches in the field of crisis communications which could be the most effective in opposition to hybrid war aggression.

Analysis of the investigations. Most studies related to crisis communications' methodology consider the principles of reputation improvement. Here we suggest considering those scientific achievements, which exist in the field of reputation investigation, as a component of crisis response. For example, the scientist from Boston College of Communication D. Stacks outlines three categories of research methods: informal, transitional and formal. [Stacks 2002]

Informal research methods are subjective, but they are not effective in dealing with accurate data, and make it impossible to organize and interpret quantitative characteristics of research. The results of such studies allow us to understand the nature of a particular phenomenon, but they are not always able to generalize, forecast or to prove certain processes in society, since it is impossible to use statistical sampling of the research. For example, content analysis is a transition research method between the formal and the informal. In

fact, it is an informal, but at the same time is formal in its nature. Data used in it can be organized and counted. Content analysis can answer the actual question. The formal investigation involves goal setting, data collection and management of research process. Summary and forecast can be developed on the basis of the formal investigation.

Informal researches of crisis communication, related to the analysis of reputation, use methods of sociological investigation. Scientists explore communicational aspects in a crisis situation the most actively. There are several fundamental rhetorical theories, which are used as analytical tools in crisis communication. We will expand on three scientific approaches to the study of rhetoric: corporate apology; image restoration; and image renewal.

Research results. Corporate apology is a theory, which studies the options for protection against crisis and helps to explore usage features of various protective communication elements. For example, if a person is accused of something, he/she can choose four different response strategies. These are: objection (a person denies his/her participation), strengthening (a reminder to the public about good deeds the person committed), differentiation (dismissal and distraction of attention from the problems and its transfer into another direction) and transcendence (the transfer from place of occurrence to another more favorable place). Scientists from the University of Denver G. Dionisopolous and S. Vibert [Dionisopolous, Vibbert 1988] investigated the way the apology can be adapted and applied to corporate communication.

Image restoration theory is considered to be one of the most effective for informal investigation of communication during the crisis. It was developed by the W. Benoit [Benoit 2005] from University of Atlanta. It is applied in case of threat to reputation, in order to determine how quickly communication can be established during the crisis.

Image restoration theory offers a list of possible strategies to respond to the crisis (image restoration strategies). Image restoration theory has been applied to a wide range of crises, including corporate [Benoit, Czerwinski 1997], show business [Benoit 1997] and politics [Benoit, McHale 1999]. These communication strategies are different versions of admission of liability for the crisis.

The theory of rhetoric renewal is the latest informal investigation line for crisis communication, which is rhetoric of renewal, both for reputation and for the strategy of organization as a whole. Rhetoric of renewal, as distinct from corporate apology and image restoration theory, is an intention to focus on the future positive achievements, rather than focusing on what happened. The emphasis is on how to help victims of the crisis. The idea is that the organization is focused on another goal, but at the same time – it starts from the crisis situation. [Ulmer, Seeger, Sellnow 2007] Communication strategies in crisis try to focus on future achievements. Communicative renewal is a continuation of informational flow regulation and it conforms to a number of strategies according to image restoration theory.

These are crisis response strategies according to image restoration theory.

Refusal:

- A simple refusal: no claims are made;
- Responsibility shifting: to accuse somebody outside the organization;
- Shirk responsibilities;
- Provocation: the situation is artificially provoked by someone;

- Lack of control: loss of control over the situation and the lack of sufficient information;
- Casuality: the incident occurred by chance;
- Good intentions: whatsoever done by the organization has a humane purpose.

Weakening of the following:

- Reinforcement: to remind about positive features and previous achievements;
- Crisis mitigation: minor loss from the crisis;
- Differentiation: to compare the crisis with similar events in the past;
- Transcendence: to divert the public attention, to draw attention to another events;
- Attacking the accuser: to accuse those who accuse;
- Compensation: to compensate for losses to victims;
- Corrective action: to restore the reputation and to promise to prevent similar situations in the future;
- Mitigation: to apologize; to admit guilt and express condolences [Ulmer, Seeger, Sellnow 2007].

Situational crisis-communication theory (SCCT) was developed by T. Coombs and his colleagues in 1995. The authors suggested the hypothesis that participants of crisis always have a psychological attitude to the crisis (attribution) and this psychological attitude will affect on how concerned parties interact with the organization in crisis [Coombs 1995]. The SCCT is able to highlight people`s perception of crisis, their response to the actions of crisis management and audience response to the organization and its prestige during the crisis. The nature of the crisis situation creates audience perception, in other words its attribution. Using this theory, scientists try to identify different behavioral characteristics of people during the crisis. The SCCT, as the theory, helps to identify the factors, which form the crisis and threats that can be caused by crisis situation.

The SCCT offers two evaluation stages of crisis threat. The first stage is the classification of the crisis. The SCCT deals with three types of crises: victim of crisis, accidents, intentional act that led to the crisis. According to the SCCT classifier, all types of crises have different degrees of responsibility. After determining the type of crisis we determine the main type of threat. The second stage is to determine additional factors of threat. Intensifying factors change the attribution of crisis responsibility and raise the level of threat from the crisis. Strategies for the crisis response in the study of SCCT: denial: administration states that there is no crisis; responsibility shifting: administration blames the subject outside the crisis; rosecutor attack: administration blames somebody outside the organization and tries to shift the responsibility to it; excuse: administration tries to minimize the crisis responsibility, claiming that they control everything, but at the same time they do not want to cause harm; argumentation: administartion tries to minimize the damages, caused by crisis; flattery: administration praises the concerned parties and/or reminds people of previous achievements of the organization; care: administration takes care of the victims of crisis; compassion: organization expresses its condolences to the victims of crisis and compensates material damage; anxiety: administration indicates that it is concerned about the crisis; apology: administration takes the full responsibility for the crisis and apologizes for the situation that occurred.

There are two additional intensifying factors – crisis history of the

organization and previous negative reputation. Crisis history indicates whether the organization faced the crisis before. If such cases took place, it increases the risk of crisis occurrence [Coombs 2004b]. Previous reputation indicates the character of image, organization had in the past. If the previous reputation of organization was negative, its responsibility for the crisis will be higher [Coombs Holladay 2007].

Rhetoric of renewal is limited in usage period, since it requires certain conditions. The scientists established that in order to use renewal, organization should meet four criteria: in pre-crisis period organization should follow strict ethical standards; the organization has strong corporate culture; the organization can focus on life after the crisis and does not avoid responsibility; the organization has an effective anti-crisis communication strategy. Events that occur before and during the crisis determine whether the response to the crisis will include rhetoric of renewal. Rhetoric of renewal underlines the value and positive nature of communication crisis – the focus on the future and on reputation recovery.

The investigation of transitional crisis communication is implemented by using content analysis. Content analysis is a transitional study alternative between formal and informal researches. It allows analyzing the actual message of crisis communication. During the study, the features of usage of various strategies by anti-crisis experts are analyzed. These include messages in the media and in new media. There are many studies related to the analysis of usage of crisis situations for the benefit of the organization and in some cases, the impact of these strategic decisions were studied.

Let us analyze the methods, used by crisis experts in practice. We will also try to cover the investigations, related to the analysis of response to the crisis and the consequences of crisis ignoring. The investigation of ethical aspects of the crisis as well as the linguistic component can be added to this list.

Quantitative researches, as well as qualitative and transitional researches, help to describe the event and to examine it according to certain criteria. However, a formal investigation analyses the administrative aspect in the crisis and the problem of crisis predicting in more details. [Stacks 2002] Formal investigation of crisis communications helps to establish a connection between communicative aspect of the crisis and the crisis situation itself. Another significant difference of formal researches in the field of crisis communications is that they are entirely connected with the audience analysis. Scientists conduct this investigation to examine the relationship between communicative processes, crisis and audience. The communicative activity of crisis experts is studied by means of informal and transitional investigations. [Coombs 2006]. Formal studies of crisis communication are largely targeted to audience analysis. The subject lies in the response to crisis events and to various crisis response strategies.

An important aspect of informal and transitional forms of investigation of crisis communications is to create a list of crisis response strategies. These response strategies are used both in formal, informal and in transitional studies of the crisis. The spotlight there is turned on the message sender, in other words on anti-crisis specialist and his actions.

One of the important investigations to identify the most effective strategies to respond to the crisis was conducted by T. Coombs. Many types of crises were analysed in the research and by means of cluster segmentation the types of crisis responses were defined and divided into three: denial,

minimization and crisis responsibility. Cluster of denial strives to prevent crisis penetration in the organization itself. Cluster of minimization tries to break its informational pressure in order to decrease the impact of the crisis and to reduce responsibility. Cluster of responsibility assists to take actions in order to help victims and helps to take responsibility for the crisis. [Coombs 2006]

Attribution theory is the "theory, which explains the causal link between what happened and what people consider to be the reason for what happened. The current approach implies that knowledge of the causes, which have created the situation, intensifies the ability of the leader to understand and to predict people's reactions to the situation. Concepts and models that have been developed on this basis, try to answer the question of why people behave one way or another. It is also considered here, that in most cases the leader is unable to directly supervise the work of subordinate." [Навчальні матеріали онлайн / теорії лідерства] Its meaning is that when an event, especially negative, occurs, people try to determine the cause of the crisis. They will avoid responsibility if they do not possess the information on the crisis. Attribution can be external or internal. For example, if the car was skidded and it has got into an accident, so the reason can be both internal, the driver error, and external – slippery road [Burnett 1998].

As to the contingency theory, it is quite extensive, and examines the way the organization must adapt and protect itself in crisis or conflict situations [Cameron, Pang, Jin 2008]. The most significant contribution to this theory was made by G. Cameron. The contingency theory intends to explain the way the public relations work as a whole. More specifically, it helps us to understand how the decisions, taken by the organization in connection to the objectives, regulation, ethics, PR-promotion and other aspects at the political level, are taken [Botan 2006].

The theory of dispute resolution is the most dominant among theoretical approaches to the study of crisis communications. Generally, problem solution refers to any matter, including crisis communications, which may influence the image of the organization. In this case, monitoring and analysis of trends among key public opinions, which may affect state policy and regulatory or legal limitations, are often used [Seeger, Sellnow, Ulmer 2001].

Rhetorical approach is also considered to be the most widely used among theoretical approaches to the study of crisis communications. It is usually used to analyze the messages on crisis management to identify the peculiarities of communication strategy of the company. Rhetorical approach largely originates from the theory of apology, which helps to explore the most effective defensive communication and rhetorical techniques [Seeger, Sellnow, Ulmer 2001]. The linguistic style of statements and the rhetoric of messages of organization are the main object of analysis. Some scientists have created a certain classification of strategies to respond to the crisis. For example, the theory of recovery of W. Benoit contains following communicative classification of responds: avoidance of responsibility, decrease of public anger, actions of strategy regulation and staff calm. [Coombs, Holladay 2005]

Analysis of the practical component can be defined as a type of investigation, which determines the condition of a particular social phenomenon and practical solutions to the problem associated with it [Yin 1994]. By reference to the definition, analysis of the practical component is regarded as a "comprehensive investigation strategy" but not a single method for data collection. Specifically, practical analysis may use a variety of data collection

methods such as qualitative or quantitative analysis [Cutler 2004]. In general, this type of investigation focuses on certain crisis cases. [Merriam 1998] This approach is very popular among scientists. It is used to study specific crisis situations, the analysis of informational environment and social contexts, and the evaluation of the results of crisis management.

In practice, this type of analysis is one of the dominant forms of investigation in the field of crisis communications and PR. The main reason for the practical analysis to be widely used in public relations is that it is effective for the analysis of real cases. As suggested by J. Grunig [Grunig 1992], public relations can not exist in isolated conditions and social phenomena, which encompass the organization, influence the structure and mode of its operation. Namely, the practical analysis is aimed to study this relationship.

Conclusions. The formation of an effective communication strategy to counter informational aggression of the enemy is an important factor in hybrid war winning. Ukrainian informational powers are just yet tempering and learning to resist this type of threat. However, the first steps to counteract the aggressive informational influence are found. Effective crisis communication is the key to victory on the informational front. However, in order to counteract the crisis effectively we need to find new quality approaches to the study of this phenomenon. That is why, the contingency theory, image restoration theory, attribution theory and the theory of renewal rhetoric can be those theoretical approaches, as well as practical analysis, as a practical approach directed to obtain empirical data.

Referenses

- Benoit, W. L. (1997). Hugh Grant's image restoration discourse: An actor apologizes. *Communication Quarterly*, 45, 251– 267.
- Benoit, W. L. (2005). Image restoration theory. In R. L. Heath (Ed.), *Encyclopedia of public relations: Volume1* (pp. 407– 410). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Benoit, W. L., & Czerwinski, A. (1997). A critical analysis of USAir's image repair discourse. *Business Communication Quarterly*, 60, 38 – 57.
- Benoit, W. L., & McHale, J. (1999). "Just the facts, ma'am": Starr's image repair discourse viewed in 20/20. *Communication Quarterly*, 47, 265 – 280.
- Botan, C. (2006). *Grand strategy, strategy, and tactics in public relations*. In C. Botan & V. Hazleton (Eds.), *Public Relation Theory II* (pp. 223 –248). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Burnett, J. J. (1998). A strategic approach to managing crises. *Public Relations Review*, 24(4), 475–488.
- Cameron, G. T., Pang, A., & Jin, Y. (2008). *Contingency theory*. In T. L. Hansen-Horn & B. D. Neff (Eds.), *Public relations: From theory to practice* (134–157). New York: Pearson.
- Coombs, W. T. (1995). Choosing the right words: The development of guidelines for the selection of the "appropriate" crisis response strategies. *Management Communication Quarterly*, 8, 447– 476.
- Coombs, W. T. (2004b). Impact of past crises on current crisis communications: Insights from situational crisis communication theory. *Journal of Business Communication*, 41, 265 –289.
- Coombs, W. T. (2006). The protective powers of crisis response strategies: Managing reputational assets during a crisis. *Journal of Promotion Management*, 12, 241– 260.

- Coombs, W. T., & Holladay, S. J. (2005). *Exploratory study of stakeholder emotions: Affect and crisis*. In N. M. Ashkanasy, W. J. Zerbe, & C. E. J. Hartel (Eds.), *Research on emotion in organizations, Volume 1: The effect of affect in organizational settings* (pp. 271– 288). New York: Elsevier.
- Coombs, W. T., & Holladay, S. J. (2007). The negative communication dynamic: Exploring the impact of stakeholder affect on behavioral intentions. *Journal of Communication Management, 11*, 300 – 312.
- Cutler, A. (2004). Methodical failure: The use of case study method by public relations researchers. *Public Relations Review, 30*(3), 365–375.
- Dionisopolous, G. N., & Vibbert, S. L. (1988). *CBS vs Mobil Oil: Charges of creative bookkeeping*. In H. R. Ryan (Ed.), *Oratorical encounters: Selected studies and sources of 20th century political accusation and apologies* (pp. 214 – 252). Westport, CT: Greenwood Press.
- Grunig, J. E. (1992). *Excellence in public relations and communications management*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Lee, B. K. (2004). *Audience-oriented approach to crisis communication: A study of Hong Kong consumers' evaluations of an organizational crisis*. *Communication Research, 31*: 600 – 618.
- Merriam, S. B. (1998). *Qualitative research and case study applications in education*. San Francisco: Jossey-Bass. 88 Seon-Kyoung An and I-Huei Cheng.
- Seeger, M. W., Sellnow, T. L., & Ulmer, R. R. (2001). *Public relations and crisis communication: Organizing and chaos*. In R. L. Heath (Ed.), *Handbook of public relations* (pp. 155–166). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Stacks, D. W. (2002). *Primer of public relations research*. New York: Guilford Press.
- Ulmer, R. R., Seeger, M. W., & Sellnow, T. L. (2007). Post-crisis communication and renewal: Expanding the parameters of post-crisis discourse. *Public Relations Review, 33* (2), 130 –134.
- Yin, R. K. (1994). *Case study research: Design and methods*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Navchalni materialy onlain / teorii liderstva*. Retrieved from: http://pidruchniki.com/1162080961314/menedzhment/teoriyi_liderstva

*Data przesłania artykułu do Redakcji: 05.02.2017
Data akceptacji artykułu przez Redakcję: 15.02.2017*

Фітьо В.Я.

Львівський національний університет ім.І.Франка,
здобувач
Львів, Україна
rain.forest@ukr.net

СОЦІАЛЬНИЙ ХАРАКТЕР РОЗУМІННЯ У НЕКЛАСИЧНІЙ ПІЗНАВАЛЬНІЙ ПАРАДИГМІ

Анотація. Розглянуто соціальний характер феномену розуміння в контексті неklasичної пізнавальної парадигми. Стверджується, що розуміння реальності передбачає не ізоляцію від соціального опосередкування людини і світу, а навпаки, його врахування. Соціальні уявлення про свободу, справедливість, добро, щастя належить до опосередкувальних чинників розуміння людиною себе і свого призначення.

Ключові слова: розуміння, символ, комунікація, соціальне
Формул: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 10

Viktor Fitio

Ivan Franko National University of Lviv,
Postgraduate
Lviv, Ukraine
rain.forest@ukr.net

SOCIAL NATURE OF UNDERSTANDING IN NONCLASSICAL COGNITIVE PARADIGM

Abstract. Social nature of the phenomenon of understanding is considered in the context of the nonclassical cognitive paradigm. It is alleged that understanding of reality does not imply isolation from the social mediation of man and the world, but rather its consideration. The social ideas of freedom, justice, goodness, happiness belong to the mediating factors of human understanding of themselves and their purpose.

Keywords: understanding, character, communication, social
Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 10

Вступ. Філософська проблема розуміння виникає на зламі ХІХ-ХХ століть як відповідь на кризу класичного раціоналізму. Первинно вона з'являється в контексті онтології та герменевтики. Однак у другій половині ХХ століття проблема розуміння зазнає деяких трансформацій. Вона виходить за межі суто онтології та набуває ширшого, соціально-етично-комунікативного та навіть політичного контексту. Після усіх жахів першої половини минулого століття Західна цивілізація взялася робити усе, щоб більше вони ніколи не повторилися. Цим пояснюється те, що після закінчення Другої світової війни фокус філософської зацікавленості змістився із онтології у соціальну сферу. Філософія взялася запропонувати такі моделі суспільного буття, де б особа могла комфортно жити без загрози своїй свободі та безпеці, де б не мали шансів на ствердження тоталітарні міфи та практики. Відповідно головними питаннями герменевтики стають не тільки те як людина розуміє світ і себе у ньому, скільки як порозумітися з іншим. Розуміння значною мірою стає і соціальною темою та проблемою соціальної комунікативної взаємодії.

Аналіз дослідження та постановка завдання. Спектр досліджень

самого соціального аспекту феномену розуміння в українській філософії обмежений. Переважна кількість монографій та статей присвячені герменевтичній тематиці розглядають поняття розуміння в контексті онтології та феноменології. До робіт у яких на перший план поставлено саме соціальні аспекти розуміння можна віднести статтю Карася А. «Міфотворчість як соціокультурна проблема розуміння», К. Батаєвої «Соціальна герменевтика on-line», Фітьо В. «Культура як смислова детермінанта розуміння», Фітьо В. «Розуміння і влада дискурсу».

Метою дослідження в рамках даної статті є комплексний історико-філософський та теоретичний аналіз соціального статусу феномену розуміння в неklasичній пізнавальній парадигмі та виокремлення чинників соціального обумовлення розуміння.

Результати дослідження. Одним із фундаторів неklasичної концепції розуміння був М.Гайдеггер. У німецького філософа феномен розуміння розглядається в контексті його фундаментальної онтології. Втім, онтологічна інтерпретація розуміння виявляє і соціальні аспекти цього феномену.

Розуміння є способом буття людини, а людина – це завжди буття-в-світі. Тобто у комунікації з іншими, із суспільством, з культурою. Людина в своїй екзистенційній неповторності завжди іманентно містить світ в якому мешкає. Те чим є моє Я не зводиться до чистої свідомості, самосвідомості чи механічного організму. Фактичність мого існування наповнюється світом, в якому я мешкаю. Гайдеггер акцентує увагу на тому, що буття-в є не просторове перебування мене у матеріальності світового сущого. Етимологічно “в” (in) Гайдеггер виводить із німецького слова *in* – мешкати. Буття-в-світі як мешкання означає розчинення в світі, а це означає, що саме світ наповнив мене моєю сутністю [Хайдеггер 2003, с. 73].

Для Гайдеггера світ – це завжди людиновимірний світ, світ так чи так о-своєний, тобто позначений людиною. Світ є те, що набуває значення в процесі життєвої активності людини. Це не природа чи фізичне буття, не об’єктивна даність, а простір соціальної історії, культурної традиції. Говорячи про буття-в-світі, ідеться саме про вкоріненість людини в певну соціокультурну традицію, саме культура та суспільство є смисловим наповненням конкретності *Dasein*.

Соціальний статус розуміння у філософії М. Гайдеггера визначається екзистенційною структурою людини. Розуміння, як пізнавальна активність людини, має своєю фундаментальною умовою вкоріненість інтерпретатора в певну соціокультурну традицію та мову. Світ отримує смисл в проєктивній активності *Dasein*. А проєкт як горизонт смислу формується засобами історичної ситуації людини, культурної традиції та структури рідної мови. Вони визначають яким буде проєкт, а отже світ. Тому кожне розуміння одиничного феномену чи світу взагалі завжди коригується із смисловим горизонтом соціокультурної традиції інтерпретатора.

Соціального навантаження розуміння набуває і у герменевтиці Г.-Г.Гадамера. Кожен інтерпретатор вкорінений в певну культурну традицію, суспільну кон’юнктуру та рідну мову. Ці фактори є смисловим тлом на якому здійснюється розуміння. Смисловий вектор розуміння задається соціально-історичним горизонтом інтерпретатора. Гадамер уподібнює розуміння перекладу. Завдання перекладача не в дослівному перекладі іноземного тексту на рідну мову, а в першу чергу опис смислу тексту рідною мовою. “Щоб надати вираження тексту в його фактичному змісті, ми повинні перекласти його на свою мову” [Гадамер 2000, с. 366]. Іншими словами,

стикаючись із чимось незрозумілим інтерпретатор завжди описує його через смислові настанови та схеми власної культури та соціуму.

В герменевтиці Гадамера традиція виступає перед-розумінням по відношенню до окремого акту розуміння, тому в загальному вигляді схема здійснення розуміння виглядає наступним чином. Інтерпретатор, підходячи до тексту (в широкому сенсі) вже із певними антиципаціями смислу тексту, виходячи із соціо-культурної приналежності. Робиться попередній нарис смислу тексту загалом. В процесі подальшого заглиблення в текст, цей нарис постійно переглядається, узгоджуючись із тим, що вже зрозумів інтерпретатор в тексті. Так відбувається аж до повного розуміння прочитаного тексту [Гадамер 2000, с.248].

В якості схеми здійснення розуміння Гадамер пропонує міжособистісну комунікативну схему взаємин я і ти, тобто діалог. В діалозі існує момент особистісної присутності, включеності інтерпретатора в конструювання смислу. Смысл існує постільки, поскільки можливі нові його інтерпретації. Розуміння – це не акт мислительного аналізу, а зустріч із текстом, з іншим. Говорячи про діалогічність розуміння, мається на увазі, що інтерпретатор причетний до творення смислу. Завданням останнього є не просто зрозуміти текст як об'єкт, а зрозуміти себе із текстом. Текст не є текстом-в-собі і для-себе. Він володіє буттям-для. Смысл тексту вивершується лише в розумінні його іншим. Текст здатний здійснити рефлексивний вплив на наше власне життя, життя інших, на способи буття у світі.

Йдеться про те, що текст є соціально значущим феноменом, Він має соціальні функції та виконує соціальну роль. Соціальна значущість тексту виражається у його «здатності обслуговувати певні потреби спільноти, яка цей текст продукує» [Лотман 1992]. Текст працює як «мислячий засіб» таким чином виконує смислотворчу, а отже і організуючу функцію у суспільстві та культурі. Та ключовою функцією тексту є соціально-комунікативна. Цю функцію можна звести до процесів спілкування між людьми чи комунікації між аудиторією та культурною традицією. У цьому випадку текст виконує роль колективної соціальної пам'яті. Крім цього соціальна функція тексту виявляється у спілкуванні між текстом та соціальним чи культурним контекстом.

Гадамер Г. -Г. використовує поняття горизонту, під ним розуміється культурно-історична ситуація в якій перебуває інтерпретатор. Історичним горизонтом володіє і текст, позаяк був створений в конкретних історичних та соціальних умовах. Герменевтична ситуація полягає у тому, що в ній інтерпретатор підходить до тексту із вже сформованим горизонтом. Слід також враховувати і горизонт тексту. Для позначення події розуміння вживається метафору "злиття горизонтів". В даному контексті горизонт тексту певним чином відображає автентичність тексту, а горизонт інтерпретатора дозволяє побачити текст у власних контурах, як інобуття, як інший. Злиття означає, що розмова відбулася, що думки, які висловлені в тексті та власні думки інтерпретатора зведені до спільного знаменника, в чому і полягає завдання розуміння.

Французький філософ Поль Рікер продовжує рухатись у руслі феноменологічної онтології, однак додає до неї згаданий нами соціальний аспект. Головним своїм завданням французький філософ бачить розробку загальної концепції людини. Її сутність Поль Рікер розглядає в контексті соціальної дії, саморозуміння та діалогу. Для людини, говорить філософ, світ завжди виступає напередданістю. Відповідно, головним завданням людини є

його розуміння та інтерпретація. Без цього не можна говорити ні про самоздійснення, ні про саморозуміння та діалог з іншими. Однак зрозуміти довколишній світ безпосереднім контактом з ним неможливо. Розуміння завжди опосередковане знаками, символами, текстами культури та соціальними цінностями соціуму. Відповідно, центральними поняттями концепції Поля Рікера є символ та інтерпретація [Дяконов].

Під символом філософ розуміє "структуру значення, де один смисл – прямий, первісний та буквальний одночасно означає і інший смисл, вторинний, який може бути зрозумілим лише через перший" [Рікер 1995, с. 18]. Розуміння та інтерпретація – це робота мислення, суть якої у розшифруванні смислу, який ховається за очевидним смислом. Інтерпретація розкриває приховані смисли і породжує нові. Символ та інтерпретація є взаємозалежними поняттями. "Розуміння має місце там, де існує складний смисл, і саме в розумінні розкривається множинність смислів", – пише філософ [Рікер 1995, с.18]. Рікер прагне показати, що через подвійну структуру символу виявляється така ж подвійна структура буття. Буття висловлює себе різними способами. Таким чином, символізм та полісемія володіють двояким характером. З одного боку, виходячи із двозначності буття, вони розкривають багатозначність смислів тексту, а з іншого текст та символ завдяки власній полісемії розкривають багатозначність самого буття. Тому головна роль феноменів символізму не в тому, що вони виконують роль літературної чи художньої прикраси тексту, а в тому, що через символи відбувається постійне заглиблення, оновлення та породження нових смислів.

Будь-який символ, текст та дискурс загалом завжди «двоголосий». Це означає, що кожне висловлювання передбачає друге висловлювання, співвідноситься з ним, на нього орієнтоване та відчуває його вплив. Полісемія дискурсу виникає як наслідок динамічного контакту первинного та буквального смислу тексту-висловлювання із висловлюваннями іншого суб'єкту комунікації.

Поставивши в центр проблеми розуміння символ, Рікер розширив предметне поле аналізу. На відміну від Гадамера, для якого герменевтичний досвід – це винятково мовно-культурний досвід, Рікер спрямовує герменевтику на позамовні феномени. Справа в тому, що символічні відношення між людьми та природою ширші за вербальну комунікацію. Такі відношення включають в себе сукупність історичних пам'яток, художню культуру, соціальну та психологічну поведінку людини. З іншого боку, символи виступають умовою розуміння. В суспільному просторі вони отримують статус *соціальних* кодів, правил та норм. В статті "Герменевтика і метод соціальних наук" Рікер тлумачить розуміння як осягнення значень, котрі передає одна свідомість іншою [Рікер]. Така передача, звичайно, не безпосередня, а завжди символічно опосередкована. Розуміння між людьми можливе, бо символи здатні конституювати автономну сферу загальнозначимих культурних тверджень. Ми розуміємо ту чи іншу соціальну дію, ту чи іншу подію через подвійний вплив символів. Перше, Рікер зазначає, що символи іманентні всякій дії, вони конституюють значення дії. Агент як суб'єкт дії коригує свою інтенцію із смисловим навантаженням соціальних символів. З іншого боку інтерпретатор співвідносить емпіричне виконання дії із смислом символів, який вказує напрям розуміння. Отже символи завдяки своїй соціальній значущості виконують роль смислового посередника між учасниками порозуміння, між інтерпретатором і текстом. Втім, символізм притаманний не лише в сфері щоденної суспільної практики.

Культурно-символічну основу містить також і сфера рефлексивного мислення, тобто наука та філософія.

В акті розуміння присутній не лише момент прочитання значення символів але також і момент саморозуміння. Рікер називає це рефлексивним планом розуміння. Існує зв'язок між розумінням знаків та саморозумінням [Рікер 1995, с.24]. Саморозуміння відбувається через присвоєння смислу собі, іншими словами, через розуміння іншого розширюється горизонт саморозуміння. Інтерпретатор проектує себе на смисл тексту, отже виявляє себе в нових контекстах. Кожне нове розуміння виявляє відношення інтерпретатора до теми тексту, тим самим передбачає можливу поведінку інтерпретатора в горизонті смислу тексту. А це і є розширення саморозуміння. Через розуміння та інтерпретацію символів відбувається самоідентифікація людини.

Для П.Рікера важливим в контексті аналізу феномену розуміння був його соціальний аспект. Власне розповсюдження герменевтики на сферу розуміння та інтерпретації соціальної дії та соціального простору є концептуальною новизною філософії П.Рікера. Цю екстраполяцію французький філософ пояснює тим, що дія має ті ж властивості, що і дискурс. Відповідно у нього герменевтика стає методом розуміння соціального світу.

Дія, пише П.Рікер у праці «Герменевтика і метод соціальних наук» може бути прочитана. Дія несе у собі первинну схожість із світом знаків у тій мірі, в якій воно формується за допомогою знаків, правил, норм та значень. Відповідно дія є незмінно символічно опосередкована. Символи є іманентними дії, безпосереднє значення якої вони конституують. Однак вони також конституують і автономну соціальну сферу правил, норм та уявлень, які одночасно і мотивацією людських дій та основою їх розуміння [Рікер].

Одночасно із феноменом фіксації за допомогою письма можна говорити і про можливість вписати дію в тканину історії, на яку вона накладає відбиток і в якій залишає свій слід – пише П.Рікер. У цьому сенсі можна говорити про явище архівування, яке нагадує письмову фіксацію у світі. Поряд із семантичною автономністю тексту у відношенні до свого автора, відділяються від суб'єкта вчинення і дії. Завдяки такій сепарації дії спрямовані на соціальний світ, вводять до нього нові часом довгочасні значення. Соціальна практика, як доводить французький філософ, є ідентичною текстовому дискурсу. Відповідно і сама герменевтика набуває соціального навантаження.

Однак філософія П.Рікера дає підстави стверджувати не лише те, що герменевтика стає методом розуміння соціального світу, але і те, що сам процес розуміння є соціальним за своєю природою. Це видно із аналізу поняття історії у праці «Історія та істина». Все, що історія хоче зрозуміти в остаточній істинності – це люди, пише П.Рікер [Рікер 2001, с. 36]. Минуле від якого віддалений історик – це минуле людей. Отже до часової відстані додається ще і специфічна відстань, пов'язана із тим, що інша матерія, яку прагне зрозуміти історик – це люди. Намагаючись зрозуміти людей минулого інтерпретатор зустрічає їх із власним життєвим досвідом. Це дає йому змогу, незважаючи на кричну хронологію, поновити життєві цінності людей минулого, а отже і їх зрозуміти. Це поновлення цінностей, на думку П. Рікера є єдиним варіантом поновлення людей, що нам доступне. Однак воно можливе тільки за умови життєвої зацікавленості історика до цих цінностей та спорідненості із ними [Рікер 2001, с. 37]. Зацікавлення та спорідненість означають гіпотетичну здатність історика прийняти віру та цінності людей, яких він хоче зрозуміти. Ця здатність та її необхідність пояснюється тим, що

частино історії є не лише люди минулого, але і сам історик. І не лише в тому сенсі, що минуле є минулим його теперішнього, а в тому, що люди минулого утворюють частину того самого людства. Історія є способом яким люди повторюють свою належність до того самого людства. Вона є сектором спілкування свідомостей, сектором тотальної інтерсуб'єктивності, яка завжди залишається відкритою [Рікер 2001, с. 37].

Сказане П. Рікером про історію є цілком легітимним і у розмові про розуміння теперішнього. Світ, що нас оточує є людським світом. Це світ «слідів» та продуктів активності людей. Намагаючись його зрозуміти ми також маємо на увазі те, що і інтерпретатор і те, що чи кого він хоче зрозуміти належать до людської спільноти. Таким чином розуміння завжди у собі містить оцей соціальний елемент, який вказує на те, що воно можливе лише у людській спільноті, а отже детермінується соціальними чинниками – практичними, етичними, естетичними, релігійними, політичними та правничими.

Диференціюючи категорії істини у вже згаданій праці «Історія і істина», П.Рікер пише, що із появою експериментальної науки саме наука та наукова інтерпретація реальності висловлює свою виняткову претензію та «істинність». Мовляв лише ті аспекти реального можуть бути «об'єктивними», які вдається математизувати. Істина видається солідарною із процесом верифікації, тобто з інструментальними можливостями, з конкретною методологією та з експериментальним метолом узагалі. На статус істинного чи об'єктивного можуть претендувати тільки факти, які пройшли експериментальну верифікацію. Все інше, зокрема, конкретні форми, які конституують середовище нашого життя оголошуються «суб'єктивними». Однак, пише П.Рікер, ми живемо у світі тільки тому, що він повинен сприйматися. Це залишається істинним для вченого не тільки у його позанауковому житті, адже так чи інакше діють на його відчуття, але і у науковому. Об'єкти науки, які він вивчає є детермінаціями світу, що сприймається ученим. Кожне наукове дослідження здійснюється в його середовищі; воно є внутрішнім щодо світу. Більше того, продовжує французький філософ, саме в світі, який сприймає вчений розташовані ті культурні об'єкти, які конституують науку, її методологію та експериментальну базу [Рікер 2001, с.174]. Іншими словами наука та наукова картина світу є людською працею чи практикою серед інших видів практики, творінням культури. Відповідно вона соціально вмотивована, адже завжди потребує людину – суб'єкта цієї практики.

Пізнання, зокрема і наукове пізнання, спряжене не тільки із практичними дериватами, але і етичними, зокрема з етичним усвідомленням людської відповідальності. Будь-який науковий прогрес ставить питання про те як ми скористаємося цією владою над життям і смертю, яку він дає людині. Сам той факт, що ми спроможні боятися за людину, бачити небезпеки, які їй загрожують сам цей факт засвідчує могутність спільного розвитку знання та етики. Ці побоювання за людину засвідчують, що настанови етики є реакцією людини на розвиток свого знання [Рікер 2001, с.179]. Для нас існує етичний світ у вигляді уявлень про щастя і честь, світ, який є нашою моральною референцією, пише П.Рікер. Оцей етичний світ – це своєрідний моральний порядок, який не ставиться під питання і з яким узгоджується наша людська поведінка, зокрема і епістемологічна і герменевтична.

Ще одним на думку П. Рікера соціальним чинником детермінації розуміння є політика. Вона, пише філософ, має фундаментальне покликання і

спроможність збирати разом інтереси та завдання людського існування. Саме у політичній владі концентрується доля геоісторичної спільноти – нації, чи групи народів. Саме в державі конституюються обставини, які торкаються нашої праці і дозвілля, добробуту і освіти та й ширше нашого життя та смерті. Тому життя в державі є певною тотальністю звичаїв в яку ми поміщені, а це означає, що немає проблеми політично нейтральної. Вся наша практика так чи інакше корелюється із сферою політики. В глобальному значенні держава бере на себе функцію центральної громадської волі, яка спонукає своїх громадян до певного типу поведінки та розуміння одиничних подій та світу загалом [Рікер 2001, с. 190].

Поль Рікер будує власну концепцію розуміння на ґрунті онтології розуміння Гайдеггера та Гадамера. Втім його цікавлять не тільки метафізика розуміння, але й практика розуміння, яка відбувається в повсякденних соціальних відношеннях в умовах сучасного глобалізованого соціуму. Розуміння у концепції французького філософа має чітко виражений соціальний характер на соціальну вмотивованість. По суті герменевтична активність людини є одним із типів соціальної практики в середовищі людської спільноти. Отже розуміння світу є соціально вмотивованим і соціально опосередкованим через призму щоденної практики, етики, політики, права, релігії.

Для німецького філософа Карла-Отто Апеля світ у якому живе людина – це світ побудований мовою та комунікацією. У ньому співприсутні дві комунікативні спільноти – ідеальна та реальна. Реальна спільнота – це та спільнота членом якої стає особа в процесі соціалізації, в якій вона живе та само реалізується. В свою чергу ідеальна спільнота – це уявний конструкт суспільства в якому можна адекватно зрозуміти смисл будь-якого тексту. Із відношення реальної та ідеальної комунікативних спільнот К.-О. Апель виводить два регулятивних принципів етики. Перший із них твердить, що в кожній дії повинен враховуватися імператив виживання людського роду як реального комунікативного співтовариства. Другий принцип – це настанова постійно намагатися реалізовувати засади ідеальної комунікативної спільноти у суспільному житті. Тобто постійно шукати компромісу та порозуміння [Апель 2001, с. 90].

Ідеальна комунікативна спільнота із її тотальною зрозумілістю та прозорістю для німецького філософа є ціллю. У її досягненні К.-О. Апель бачить смисл історичного процесу. Сутність суспільного прогресу у максимальному наближенні нашої реальної комунікативної спільноти до ідеальної. Ми повинні намагатися впроваджувати структури та дискурсивні практики ідеальної спільноти в наше щоденне життя, культуру, економіку, політику та інші соціальні сфери.

Проблема розуміння має соціальне навантаження і для іншого класика сучасної філософії Юргена Габермаса. Це так тому, що саме суспільство має дискурсивно-комунікативну природу. Основною комунікативною формою дії має стати досвід безпосередньої комунікації побудований за принципом діалогу. Діалог за Габермасом – це вільна взаємодія осіб в якій ідентичність кожної із них не знімається, а навпаки максимально виявляється. Разом із тим в такій комунікації особа задовольняє свою потребу в спілкуванні, в трансляції своїх поглядів та цінностей. Це передбачає певну комунікативну поведінку та етику, яка створює в суспільстві атмосферу толерантності та поваги до чужої думки. Тільки така дискурсивна поведінка призводить до порозуміння учасників діалогу чи дискурсу [Хабермас]. Перешкоди для

розуміння з'являються тоді, - каже німецький філософ, - коли держава необґрунтовано втручається у духовне життя суспільства чи у сферу людських потреб та інтересів. Втручання державного апарату у ці сфери призводить до виникнення перешкод для вільної міжособистісної комунікації на основі громадянського діалогу.

Така постановка питання тлумачить розуміння не лише як результат комунікації, але як її фундаментальну настанову. Вона передбачає пошук виключно ненасильницьких засобів для вирішення усіх конфліктів соціального, економічного чи політичного характеру. Вони мають вирішуватись виключно комунікативним шляхом.

Схожу концепцію розуміння запропонував американський філософ Річард Рорті. Для нього розуміння як і для Габермаса – це продукт спілкування та комунікації. Однак успішною комунікація є лише тоді коли є свобода та плюралізм. Коли ж визнається існування якогось каркасу чи фундаментальних основ які є спільними для усіх дискурсів виникає небезпека уніфікації та бажання звести все різноманіття дискурсів поглядів та думок до єдиноправильного. В такій ситуації адекватне порозуміння виявляється під великим сумнівом.

Рорті Р. постійно акцентує увагу на тому, що усі «вічні та безсумнівні» цінності є сконструйовані людьми та не мають автономного буття. Кожна людина має право конструювати свою власну парадигму, свою маленьку практику та свою мовну гру [Рорті 1997, с. 235]. Якщо так то виникає запитання яким чином усі ці маленькі парадигми узгоджувати в контексті соціального життя так щоб саме суспільство не перетворилося війною всіх проти всіх. Відповідь Рорті схожа до вирішення цієї проблеми Габермасом – тільки через розмову та вільну дискусію.

Вплив соціальних факторів на розуміння аналізував і французький філософ П'єр Бурд'є. Він зазначає, що тексти циркулюють поза власним контекстом. Вони не переносяться разом із полем власного виробництва. Той, хто ці тексти сприймає перебуває і іншому полі і відповідно дає текстам іншу інтерпретацію. Якщо перенести цей механізм в соціальний контекст то можна зробити висновок, що прочитання певного тексту в іншій країні буде мати більшу свободу ніж у власній. Національне прочитання та розуміння відчиняється ефектам символічного впливу та примусу. В той час коли іноземне прочитання від такого примусу вільне. Крім цього перенесення тексту з одного соціально-національного поля і інше супроводжується рядом соціальних операцій як от операція вибору, що саме перекладати, хто буде перекладати і хто буде видавати – пише французький філософ.

Далі П. Бурд'є запитує чи можливо набути свободу від національних категорій мислення. Відповідь на це питання позитивна. Це можливо шляхом осмислення та експлікації таких категорій. Відповідно соціологія, соціальна філософія та історія повинні б проаналізувати структури національного несвідомого з метою кращого їх розуміння. Такий аналіз здатний розкрити історичні основи категорій мислення та проблематику, яку соціальні агенти несвідомо застосовують у своїй активності продукування, сприйняття та розуміння продуктів культури.

Висновки. Таким чином соціальна дійсність володіє специфічною структурою та значенням для тих, хто у ній живе. Саме вона та її структурні елементи детермінують людську поведінку шляхом її мотивації. Це ж стосується і герменевтичної поведінки, тобто практики розуміння світу та текстів. Бачимо, що на зламі ХХ-ХХІ століття феномен розуміння трактується

прагматично, як результат вільної міжособистісної комунікації. Крім цього розуміння чи радше пошук порозуміння стало парадигмою суспільно-політичного життя. Нема такого конфлікту чи проблеми яку не можна було б вирішити комунікативно тобто домовитись, досягти розуміння.

Література

- Апель, К.-О. (2001). *Трансформация философии*: Пер. С нем. М.: «Логос», 344 с.
- Гадамер, Г.-Г. (2000). *Истина и метод* / Пер.з нім. Т. 1: Герменевтика I: Основи філософ. герменевтики. Київ: Юніверс, 464 с.
- Дяконов, Г. *Диалогика символизации и интерпретации в герменевтике П. Рикера*. URL: <http://hpsy.ru/public/x3327.htm>.
- Лотман, Ю. М. (1992). *Текст и функция. Статьи по семиотике и топологии культуры*. Таллин: «Александра». URL: <http://yanko.lib.ru/books/cultur/lotman-selection.htm>.
- Рикер, П. *Герменевтика и метод социальных наук*. URL: <http://akademy.narod.ru/page2.html>
- Рикер, П. (1995). *Конфликт интерпретаций: Очерки о герменевтике*. М. : «Academia-Центр», «Медиум», 414с.
- Рикер, П. (2001). *История и истина* / пер. з фр.: В. І. Шовкун; наук. ред.: Т.С. Голіченко. К.: КМ Academia: Пульсари, 393 с.
- Рорти, Р. (1997). *Философия и зеркало природы* / пер. с англ.. – Новосибирск: «Изд-во Новосибирского университета», 320 с.
- Хабермас, Ю. *Теория коммуникативного действия*. URL: http://iphras.ru/upfile/root/biblio/vst/2007/habermas_2.pdf
- Хайдеггер, М. (2003). *Бытие и время* / пер.с нем. Бибикина В. Харьков: «Фолио», 503 с.

References

- Apel, K.-O. (2001). *Transformatsiya filosofii*: Per. S nem. M.: «Logos», 344 s.
- Gadamer, G.-G. (2000). *Istina i metod* / Per.z nIm. T. 1: Germenevtika I: Osnovi fIlosof. germenevtiki. KiYiv: YunIvers, 464 s.
- Dyakonov, G. *Dialogika simvolizatsii i interprtetsii v germenevtike P. Rikera*. Retrieved from: <http://hpsy.ru/public/x3327.htm>.
- Lotman, Yu. M. (1992). *Tekst i funktsia. Stati po semiotike i topologii kultury*. Tallin: «Aleksandra». Retrieved from: <http://yanko.lib.ru/books/cultur/lotman-selection.htm>.
- Riker, P. *Germenevtika i metod sotsialnyh nauk*. Retrieved from: <http://akademy.narod.ru/page2.html>
- Riker, P. (1995). *Konflikt interpretatsii: Ocherki o germenevtike*. Moscow : «Academia-Tsentr», «Medium», 414s.
- RIker, P. (2001). *Istoriya i istina* / per. z fr.: V. I. Shovkun; nauk. red.: T.S. GolIchenko. Kyiv: KМ Academia: Pulsari, 393 s.
- Rorti, R. (1997). *Filosofii i zerkalo prirody* / per. s angl. – Novosibirsk: «Izd-vo Novosibirskogo universiteta», 320 s.
- Habermas, Yu. *Teoriiia kommunikativnogo dejstvia*. Retrieved from: http://iphras.ru/upfile/root/biblio/vst/2007/habermas_2.pdf
- Haydegger, M. (2003). *Bytie i vremia* / per.s nem. Bibihina V. Harkov: «Folio», 503 s.

Data przesłania artykułu do Redakcji: 26.01.2017
Data akceptacji artykułu przez Redakcję: 03.02.2017

Wymagania edytorskie dla autorskich materiałów

1. Artykuły powinny być napisane na aktualny temat, zawierać wyniki badań naukowych i uzasadnienia ustaleń naukowych.

2. Artykuły powinny być napisane w języku polskim, angielskim, ukraińskim lub rosyjskim, dokładnie sprawdzane przez autora, dotyczyć tematów Zbioru prac naukowych i zawierać wszystkie elementy konstrukcyjne (w podanej kolejności), a mianowicie:

2.1) Metadane (informacje o autorze (autorach) artykuła i jego streszczenia) są umieszczone konsekwentnie w języku artykułu oraz w języku angielskim, i zawierają w sobie (jeśli artykuł jest anglojęzyczny, wynikające metadane napisane są w języku angielskim):

– informacje o autorze (imię, inicjały, tytuł i stopień naukowy, miejsce pracy lub nauki, stanowisko, miasto, kraj, e-mail);

– tytuł artykułu;

– streszczenie w języku artykułu (od 30 do 100 słów), gdzie jest jasno sformułowana główna myśl artykułu, udowodniona jego aktualność. **Ważne!** Streszczenie w języku angielskim (**Abstract**) powinno być pouczające i oryginalne, odzwierciedlać główną treść artykułu i wyniki badań (streszczenie, referowanie artykułu), objętość anotacji w języku angielskim: 100-250 słów;

– kluczowe słowa (5-8 słów);

– liczba wzorów, tabel, rysunków i źródeł literackich w następujący sposób: w języku polskim (Formuły: 2; rys.: 3; tab.: 1; bibl.: 12); w języku angielskim (Formulas: 2; fig.: 3; tabl.: 1; bibl.: 12); w języku ukraińskim (Формул: 2; рис.: 3; табл.: 1; бібл.: 12); w języku rosyjskim (Формул: 2; рис.: 3; табл.: 1; библи.: 12);

– JEL klasyfikację (dla artykułów w gospodarce).

2.2) Tekst artykułu, który powinien składać się z wzajemnie powiązanych artykułów, które muszą zaczynać się od określonego tytułu, pogrubione, pogrubioną czcionką:

– **Wstęp.** Sformułowanie problemu w ogóle, jego związek z z ostatnimi badaniami i publikacjami, a także z ważnymi zadaniami naukowymi i praktycznymi, z obowiązkowymi linkami w tekście do używanej literatury. Autor musi przeznaczyć tą część problemu, którą on bada i pokazać jej znaczenie;

– **Analiza badań i formułowanie problemu.** Formułowanie celu i metod badania tematów, które zostały omówione;

– **Wyniki badań.** Przedstawienie podstawowego materiału badawczego z uzasadnieniem wyników badań naukowych;

– **Wnioski.** Nowatorstwo naukowe, teoretyczne i praktyczne znaczenie badań, efekt społeczno-ekonomiczny, który pojawia się na skutek wprowadzenia wyników badań naukowych. Perspektywy dalszych badań w tym kierunku;

– **Literatura.** Spis literatury podaje się ogólnym spisem w końcu rękopisu. Należy umieszczać linki do wszystkich do źródeł pierwotnych. W tekście linki do źródeł pierwotnych używają się w nawiasach kwadratowych, wskazując nazwisko (a) autora (ów) i rok wydania (Nr.: «...[Аносов 2014] ...», «...[Коваленко, Подолай 2005] ...», «...[The World Bank 2009] ...», «...[Gray 1998]...», «...[Gray, Dooley 1999]...» itp. Źródła pierwotne podawane są w języku oryginalnym. Linki do prac niepublikowanych nie są dozwolone. **Do spisu literatury** zaleca się dołączenie tłumaczenia w języku angielskim (**References**), w którym mieści się spis źródeł w języku angielskim urządzony według międzynarodowej normy bibliograficznej **APA-2010**. Tytuły periodyków czasopism, zbiorów, itp.) podawane są w transliteracji, a w nawiasach - w języku angielskim. Liczba źródeł literackich powinna wynosić co **najmniej 10 linków**, z których co najmniej połowa powinna być z linkami do źródeł zagranicznych (jeśli artykuł jest w języku ukraińskim lub rosyjskim). **Nazwy źródeł**

w bibliografii są wymienione w kolejności alfabetycznej. Linkowanie do podręczników jest nieodpowiednie.

3. Objętość artykułu powinna wynosić 8-16 stron formatu A4, wszystkie marginesy - 2,5 cm, i:

– **dla metadanych (informacje o autora):** czcionka "Verdana"; 11 pt (rozmiar czcionki); interlinia 1; wyrównanie tekstu do lewej;

– **tytuł artykułu:** po 1 odstęp po metadanych; czcionka "Verdana"; 13 pt (rozmiar czcionki); interlinia 1; WIELKIMI LITERAMI; pogrubienie; wyrównanie tekstu – na środku;

– **dla metadanych (Streszczenie, słowa kluczowe, itp.):** czcionka "Verdana"; 11 pt; interlinia 1; wyrównanie tekstu do lewej do prawej;

– **dla tekstu podstawowego:** 1 odstęp po tytule artykułu; czcionka "Verdana"; 11 pt; odstęp między wierszami – pojedynczy; wcięcie - 1,25 cm; wyrównanie tekstu do lewej.

4. Artykuł powinien być jasny i precyzyjny, liczba tabel, wzorów i ilustracji (schematy, rysunki, wykresy, tabele) – powinna być minimalna, i stosować je trzeba tylko wówczas, gdy to znacznie poprawia treść artykułu, pozwala nam zrozumieć ją lepiej i głębiej w porównaniu z tekstową formą.

5. Ilustracje (schematy, rysunki, wykresy, tabele) w tekście powinny być umieszczone w centrum z podpisem pod nimi «Rysunek № - Tytuł ilustracji» z obowiązkowym linkiem do nich w tekście artykułu. Ilustracje powinny być wysokiej jakości. Tabele powinny o zwartej budowie, logicznie skonstruowane, posiadać numer seryjny i krótki wyrazisty tytuł, który dokładnie obejmuje temat i treść tabeli. Sformowanie tekstu tabeli: czcionka «Verdana», 12 punktów (rozmiar czcionki), 1 interlinia.

6. Tabele w tekście powinny być umieszczone w centrum tekstu z podpisem na nimi «Tabela № - Tytuł tabeli» z obowiązkowym linkiem do nich w tekście artykułu.

7. Formuły są tworzone za pomocą Edytora równań MS Equation. Każda formuła, z linkiem do niej w tekście artykułu (na przykład: «... przy użyciu proporcji (3) można ...») powinna być ponumerowana, w tym położenie formuły - w środku tekstu z numeracją po prawej stronie.

8. Cytaty, formuły, ilustracje, wszystkie dane cyfrowe podawane są z obowiązkowymi linkami do źródeł. Poniżej każdej tabeli i rysunku należy określić źródło (Źródło: ...). Do określania źródła, należy używać czcionki «Verdana», 9 pt (rozmiar czcionki).

9. Dozwolone formatowanie tekstu w formie listów. Mogą być używane listy punktowane, numerowane i wielopoziomowe. Do list numerowanych należy stosować cyfry arabskie «1.», «1.1.», «2)», «2.1)», itp. Do list punktowanych należy stosować symbole «-», «-» lub «•».

Requirements for design of the authors' materials

1. The paper should be written on the current issues, contain the results of deep research and explanation of received scientific conclusions.

2. The paper must be written in Polish, English, Ukrainian or Russian; the author should thoroughly proof the paper, it should correspond to the thematic orientation of the Collection and include all structural elements (in specified order), namely:

2.1) Metadata (information about author (s) of the article and its abstract part) that is placed sequentially in article mother language and English and include (if the article mother language is English, then metadata should be only in English):

- Information about author (full name, academic title and academic degree, place of work or study, position, City, State, E-mail);

- Title of the article;

- Abstract in article mother language (30-100 words), where is clearly formulated the main idea of the article and proved its actuality. **It is important!** Abstract in English should be informative and original, it should reflect the main content of the article and research results (summary of the article and its reviewing), the abstract in English should be 100-250 words;

- keywords (5-8 words);

- number of formulas, tables, figures and literature should be as follows: for Polish (Formuły: 2; rys.: 3; tabl.: 1; bibl.: 12); for English (Formulas: 2; fig.: 3; tabl.: 1; bibl.: 12); for Ukrainian (Формул: 2; рис.: 3; табл.: 1; бібл.: 12); for Russian (Формул: 2; рис.: 3; табл.: 1; библи.: 12);

- JEL Classification (for papers in Economics).

2.2) The text of the article should contain interrelated parts, which start with specified title in bold

- **Introduction.** Statement of problem in general view and its connection with the actual researches and publications and also with important scientific and practical problems, with the obligatory references in the text to the used literature. The author should separate from the general problem the part, which is explored by him, and show its actuality;

- **Literature review and the problem statement.** Statement of purpose and methods of theme research that is considered;

- **Research results.** Description of main material with explanation of scientific results;

- **Conclusions.** Scientific novelty, theoretical and practical importance of research, socio-economic effects arising from the implementation of scientific results. Prospects for further research in this area;

- **Literature.** The list of used literature should be placed at the end of the article. For all source material must be corresponding references. In the text the links to original source should be taken in square brackets with indication of Author(s) Surname(s) and the year of publication (example, «...[Anosov 2014] ...», «...[Kovalenko, Podolai 2005] ...», «...[The World Bank 2009] ...», «...[Gray 1998]...», «...[Gray, Dooley 1999]...» etc.). Original sources are specified in original language. References to the unpublished works are not permitted. If the article mother language isn't English, then **the reference list** is added with translation in English (**References**) due to the international standard bibliographic **APA-2010**. Names periodic editions (magazines, collections and other) are served transliteration, and in brackets in English. Number of references should have **at least 10 references**, from which at least one half should be references to foreign sources (if the article mother language is Ukrainian or Russian). **Source name in the references are placed in the alphabetically order.** To make references to textbooks, teaching aids are not rational.

3. The volume of the article is 8-16 pages of A4; page margins – 2,5 cm, and:

– **for Metadata (Author's information):** font «Verdana»; 11 point (font size); single spacing; text alignment – by left;

– **for Paper Name:** in 1 line after Metadata; font «Verdana»; 13 point (font size); single spacing; IN CAPITAL; bold; text alignment – by center;

– **for Metadata (Abstract, Keywords etc):** font «Verdana»; 11 point (font size); single spacing; text alignment – by width;

– **for Main Text:** in 1 line after Paper Name; font «Verdana»; 12 point (font size); single spacing; paragraph indent – 1,25 cm; text alignment – by width.

4. The text of the article should be clear, concise, number of tables, formulas and illustrations (schemes, figures, graphs, diagrams) - minimum and they should apply only if it significantly improves the content of the article, and in case of better and deeper understanding of the article meaning.

5. The graphics (schemes, figures, graphs, diagrams) within the text should be alignment by width with the caption at the bottom «Figure № – Name of graphic» (for the caption – alignment by left) with the obligatory link on it within the article text. The graphics should be in high resolution.

6. The tables should be compact, logically built, and have ordinal number and a short expressive title that covers the topic and content of the table. The table text design: font «Verdana»; 11 point; single spacing. The table within the text should be alignment by width with the caption at the top «Table № – Name of table» (for the caption – alignment by left) with the obligatory link on it within the article text.

7. The formulas should be created with the help of equation editor – MS Equation. Each formula on which there is the link within the article text (example, «... using equation (3) it is possible...»), should be numbered. At this the alignment of the formula by width and numbering alignment by right side.

8. Citing, tables, illustrations, all data are submitted with reference to the source. Under each table and figure should be indicated the source (Source: ...). For notations should be used the font: Verdana, 9 point.

9. It is possible to format the text using the lists. Lists can be bulleted, numbering and multilevel. For numbering lists should be used Arabic numbers «1.», «1.1.», «2)», «2.1)» etc. For the bulleted lists be used symbols «-», «-» or «•».

Вимоги до оформлення авторських матеріалів

1. Стаття має бути написана на актуальну тему, містити результати глибокого наукового дослідження та обґрунтування отриманих наукових висновків.

2. Стаття має бути написана польською, англійською, українською, російською мовами, ретельно вичитана автором, відповідати тематичним спрямуванням Збірника наукових праць і включати всі структурні елементи (з дотриманням вказаної послідовності), а саме:

2.1) Метадані (інформація про автора(ів) статті та її реферативна частина), що розміщуються послідовно мовою статті та англійською мовами та включають у себе (якщо мова статті англійська, то метадані надаються тільки англійською мовою):

- відомості про автора (прізвище, ініціали, вчене звання і вчений ступінь, місце роботи або навчання, посада, населений пункт, держава, E-mail);

- назва статті;

- анотація мовою статті (від 30 до 100 слів), де чітко сформульовано головну ідею статті і обґрунтовано її актуальність. **Важливо!** Анотація англійською мовою (**Abstract**) має бути інформативною й оригінальною, відображати основний зміст статті та результатів дослідження (стилий виклад статті, її реферування), обсяг анотації англійською мовою: 100-250 слів;

- ключові слова (5-8 слів);

- кількість формул, таблиць, рисунків та літературних джерел в наступному вигляді: для польської мови (Formuły: 2; rys.: 3; tabl.: 1; bibl.: 12); для англійської (Formulas: 2; fig.: 3; tabl.: 1; bibl.: 12); для української мови (Формул: 2; рис.: 3; табл.: 1; бібл.: 12); для російської мови (Формул: 2; рис.: 3; табл.: 1; библ.: 12);

- JEL класифікацію (для статей з економіки).

2.2) Текст статті, який повинен вміщати в себе взаємопов'язані розділи, які повинні починатися вказаним заголовком, виділеним напівжирним шрифтом:

- **Вступ.** Постановка проблеми в загальному вигляді і її зв'язок з останніми дослідженнями і публікаціями, а також з важливими науковими і практичними завданнями, з обов'язковими посиланнями в тексті на використану літературу. Автор повинен виділити із загальної проблеми ту частину, яку він досліджує, і показати її актуальність;

- **Аналіз досліджень та постановка завдання.** Формулювання мети і методів дослідження теми, що розглядається;

- **Результати дослідження.** Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням одержаних наукових результатів;

- **Висновки.** Наукова новизна, теоретичне і практичне значення досліджень, соціально-економічний ефект, який виникає внаслідок впровадження наукових результатів. Перспективи подальших наукових розробок у цьому напрямку;

- **Література.** Список використаної літератури розміщується наприкінці статті. На всі першоджерела повинні бути зроблені посилання. У тексті посилання на першоджерела проставляються у квадратних дужках із зазначенням Прізвищ автора(ів) та роком видання (наприклад, «...[Аносов 2014] ...», «...[Коваленко, Подолай 2005] ...», «...[The World Bank 2009] ...», «...[Gray 1998]...», «...[Gray, Dooley 1999]...» тощо). Першоджерела подаються мовою оригіналу. Посилання на неопубліковані роботи не допускаються. **До списку літератури** додається її переклад англійською мовою (**References**), де розміщуються ті ж самі джерела англійською мовою оформлені за міжнародним бібліографічним стандартом **APA-2010**. Назви періодичних видань (журналів, збірників та ін.) подаються транслітерацією, а в дужках – англійською мовою.

Кількість літературних джерел має становити **не менше 10 посилань**, з яких не менше ніж половина має бути посиланнями на іноземні джерела (якщо мова статті українська або російська). **Назви джерел у списку літератури розміщуються за абеткою**. Посилатися на підручники, навчальні посібники тощо не доцільно.

3. Обсяг статті має становити 8 - 16 сторінок формату А4; всі поля – 2,5 см та:

– **для метаданих (інформація про автора)**: шрифт «Verdana»; 11 кеглем (розмір шрифту); міжрядковий інтервал – одинарний; вирівнювання тексту – ліворуч;

– **для назви статті**: через 1 інтервал після метаданих; шрифт «Verdana»; 13 кеглем (розмір шрифту); міжрядковий інтервал – одинарний; **ВЕЛИКИМИ ЛІТЕРАМИ**; напівжирний; вирівнювання тексту – по центру;

– **для метаданих (Анотація, ключові слова тощо)**: шрифт «Verdana»; 11 кеглем (розмір шрифту); міжрядковий інтервал – одинарний; вирівнювання тексту – по ширині;

– **для основного тексту**: через 1 інтервал після назви статті; шрифт «Verdana»; 11 кеглем (розмір шрифту); міжрядковий інтервал – одинарний; абзацний відступ – 1,25 см; вирівнювання тексту – по ширині.

4. Виклад статті мусить бути чітким, стислим, кількість таблиць, формул та ілюстрацій (схеми, рисунки, графіки, діаграми) – мінімальною і застосовувати їх потрібно лише у випадку, коли це значно поліпшує зміст статті, дає змогу зрозуміти його повніше і глибше порівняно з текстовою формою викладу.

5. Ілюстрації (схеми, рисунки, графіки, діаграми) по тексту мають бути розташовані по центру з підписом під ними «Рис. № – Назва ілюстрації» (підпис має бути розташований з вирівнюванням – по центру) з обов'язковим посиланням на них по тексту статті. Ілюстрації мають бути високої якості.

6. Таблиці повинні бути компактними, логічно побудованими, мати порядковий номер та короткий виразний заголовок, що точно охоплює тему і зміст таблиці. Оформлення тексту таблиці: шрифтом «Verdana», 11 кеглем (розмір шрифту), через 1 інтервал. Таблиці по тексту мають бути розташовані по центру документа з підписом над ними «Таблиця № – Назва таблиці» (підпис має бути розташований з вирівнюванням – ліворуч) з обов'язковим посиланням на них по тексту статті.

7. Формули створюються за допомогою редактору формул MS Equation. Кожна формула, на яку є посилання по тексту статті (наприклад, «... за допомогою співвідношення (3) можливо...»), повинна мати нумерацію, при цьому розташування формули – по центру тексту із нумерацією праворуч.

8. Цитати, таблиці, ілюстрації, всі цифрові дані подаються з обов'язковими посиланнями на джерела. Під кожною таблицею та рисунком має бути зазначено джерело (Джерело: ...). Для подання джерела потрібно використовувати шрифт «Verdana», 9 кегль (розмір шрифту).

9. Допускається форматування тексту у вигляді списків. Списки можуть використовуватись маркіровані, нумеровані та багаторівневі. Для нумерованих списків мають використовуватись арабські цифри «1.», «1.1.», «2)», «2.1)» тощо. Для маркірованих списків мають використовуватись символи «-», «-» або «•».

Требования к оформлению авторских материалов

1. Статья должна быть написана на актуальную тему, содержать результаты глубокого научного исследования и обоснования полученных научных выводов.

2. Статья должна быть написана на польском, английском, украинском или русском языках, тщательно вычитана автором, отвечать тематическим направлениям Сборника научных трудов и включать все структурные элементы (с соблюдением указанной последовательности), а именно:

2.1) Метаданные (сведения об авторе(ах) статьи и ее реферативная часть), которые размещаются последовательно на языке статьи и английском языках и включают в себя (если язык статьи английский, то метаданные приводятся только на английском языке):

- сведения об авторе (фамилия, инициалы, ученое звание и ученая степень, место работы или учебы, должность, населенный пункт, страна, E-mail);

- название статьи;

- аннотация на языке статьи (от 30 до 100 слов), где четко сформулирована главная идея статьи и обоснована ее актуальность. **Важно!** Аннотация на английском языке (**Abstract**) должна быть информативной и оригинальной, отражать основное содержание статьи и результатов исследования (краткое изложение статьи, ее реферирование), объем аннотации на английском языке: 100-250 слов;

- ключевые слова (5-8 слов);

- количество формул, таблиц, рисунков и литературных источников в следующем виде: для польского языка (Formuły: 2; rys.: 3; tab.: 1; bibl.: 12); для английского (Formulas: 2; fig.: 3; tabl.: 1; bibl.: 12); для украинского языка (Формул: 2; рис.: 3; табл.: 1; бібл.: 12); для русского языка (Формул: 2; рис.: 3; табл.: 1; библи.: 12);

- JEL классификацию (для статей по экономической тематике).

2.2) Текст статьи, который должен вмещать в себя взаимосвязанные разделы, которые должны начинаться указанным заголовком, выделенным полужирным шрифтом:

- **Вступление.** Постановка проблемы в общем виде и ее связь с последними исследованиями и публикациями, а также с важными научными и практическими заданиями, с обязательными ссылками в тексте на использованную литературу. Автор должен выделить из общей проблемы ту часть, которую он исследует, и показать ее актуальность;

- **Анализ исследований и постановка задачи.** Формулирование цели и методов исследования темы, которая рассматривается;

- **Результаты исследования.** Изложение основного материала исследования с обоснованием полученных научных результатов;

- **Выводы.** Научная новизна, теоретическое и практическое значение исследований, социально-экономический эффект, который возникает вследствие внедрения научных результатов. Перспективы дальнейших научных разработок в этом направлении;

- **Литература.** Список использованной литературы размещается в конце статьи. На все первоисточники должны быть сделаны ссылки. В тексте ссылки на первоисточники проставляются в квадратных скобках с указанием Фамилии автора(ов) и года публикации (например, «...[Аносов 2014] ...», «...[Коваленко, Подолай 2005] ...», «...[The World Bank 2009] ...», «...[Gray 1998]...», «...[Gray, Dooley 1999]...» и т.д. Первоисточники подаются на языке оригинала. Ссылки на неопубликованные работы не допускаются. **К списку литературы** прилагается его перевод на английском языке (**References**), где размещаются

те же источники на английском языке оформлены по международным библиографическим стандартом **APA-2010**. Названия периодических изданий (журналов, сборников и др.) подаются транслитерацией, а в скобках – на английском языке. Количество литературных источников должно составлять **не менее 10 ссылок**, из которых не менее чем половина должна быть ссылками на иностранные источники (если язык статьи украинский или русский). **Названия источников в списке литературы располагаются по алфавиту.** Ссылаться на учебники, учебные пособия не целесообразно.

3. Объем статьи должен составлять 8 - 16 страниц формата А4; все поля – 2,5 см, и:

– **для метаданных (информация про автора)**: шрифт «Verdana»; 11 кегель (размер шрифта); межстрочный интервал – одинарный; выравнивание текста – по левому краю;

– **для названия статьи**: через 1 интервал после метаданных; шрифт «Verdana»; 13 кегель (размер шрифта); межстрочный интервал – одинарный; ПРОПИСНЫМИ БУКВАМИ; полужирный; выравнивание текста – по центру;

– **для метаданных (Аннотация, ключевые слова и др.)**: шрифт «Verdana»; 11 кегель (размер шрифта); межстрочный интервал – одинарный; выравнивание текста – по ширине;

– **для основного текста**: через 1 интервал после названия статьи; шрифт «Verdana»; 11 кегель (размер шрифта); межстрочный интервал – одинарный; абзацный отступ – 1,25 см; выравнивание текста – по ширине.

4. Изложение статьи должно быть четким, кратким, количество таблиц, формул и иллюстраций (схемы, рисунки, графики, диаграммы) – минимальным и применять их нужно только в случае, когда это значительно улучшает содержание статьи, дает возможность понять его полнее и глубже по сравнению с текстовой формой изложения.

5. Иллюстрации (схемы, рисунки, графики, диаграммы) по тексту должны быть расположены по центру с подписью под ними «Рис. № – Название иллюстрации» (подпись должна располагаться с выравниванием по центру) с обязательной ссылкой на них по тексту статьи. Иллюстрации должны быть высокого качества.

6. Таблицы должны быть компактными, логично построенными, иметь порядковый номер и краткий выразительный заголовок, который точно охватывает тему и содержание таблицы. Оформление текста таблицы: шрифтом «Verdana», 11 кеглем (размер шрифта), межстрочный интервал – одинарный. Таблицы по тексту должны располагаться по центру документа с подписью над ними «Таблица № – Название таблицы» (подпись должна располагаться с выравниванием по левому краю) с обязательной ссылкой на них по тексту статьи.

7. Формулы создаются с помощью редактора формул MS Equation. Каждая формула, на которую имеется ссылка по тексту статьи (например, «... с помощью соотношения (3) можно...»), должна иметь нумерацию, при этом расположении формулы – по центру текста с нумерацией справа.

8. Цитаты, таблицы, иллюстрации, все цифровые данные подаются с обязательной ссылкой на источники. Под каждой таблицей и рисунком должен быть указан источник (Источник: ...). Для указания источника необходимо использовать шрифт «Verdana», 9 кегель (размер шрифта).

9. Допускается форматирование текста в виде списков. Списки могут использоваться маркированные, нумерованные и многоуровневые. Для нумерованных списков должны использоваться арабские цифры «1.», «1.1.», «2.1.» и т.д. Для маркированных списков должны использоваться символы «-», «-» или «•».

Portable leafy functional diagnostics laboratory «PF-014»

The principle of operation of the device:

- The device is designed for measuring of the spectral coefficient of aqueous solutions directional transmission to determine the causes of lack of nutrition in the plant and develop recommendations for its feeding.
- On the ground of the measurements done recommendations for fertilizing a soil substrate on which crops are grown are made.
- The measuring effect of the device is based on the change of optical density of physical solutions under the light influence combined with chemicals (N, P, K, S, Ca, Mg, Cu, B, Zn, Mn, Fe, Mo, Co, J).
- The level of training is not essential for analysis.
- The duration of the research is 30-40 min. in place of growing crops without visiting specialized laboratories.

The portable laboratory allows:

- to determine the actual contents of elements in plants;
- to compare data of the contents of the plant with needs and allows to conclude about the excess or shortage of each element.

The principle of operation of the portable laboratory is based on:

- Chemical Law – Robert Hill Reaction – the photochemical reaction of chloroplasts extracted from plant during lighting reflects specularly the reaction of chloroplasts in natural photosynthesis;
- Physical Law – Beer–Lambert–Bouguer law – increasing of photochemical activity of chloroplasts is characterized by increased allocation of free oxygen. Its color dye chemical change causes the optical density of the solution to be measured.

Contacts on purchase of a portable laboratory:

+48-730-744-884

agro@clmconsulting.pl

Przenośne laboratorium liściowej funkcjonalnej diagnostyki «PF-014»

Zasada działania urządzenia:

- Urządzenie przeznaczone jest do pomiaru współczynnika spektralnego kierunkowej transmisji wodnych roztworów w celu określenia przyczyn braku energii rośliny i opracowania zaleceń dotyczących jej żywienia.
- Na podstawie pomiarów dostaje się zalecenia dotyczące nawożenia substratu glebowego, na którym rosną rośliny.
- Efekt pomiarowy urządzenia opiera się na zmianie gęstości optycznej roztworów fizycznych pod wpływem światła w połączeniu z substancjami chemicznymi (N, P, K, S, Ca, Mg, Cu, B, Zn, Mn, Fe, Mo, Co, J).
- Poziom szkolenia specjalista nie jest konieczny do analizy.
- Czas trwania badania - 30-40 minut na miejscu uprawy roślin bez konieczności odwiedzania specjalistycznych laboratoriów.

Przenośne laboratorium pozwala:

- Określić rzeczywistą zawartość elementów w roślinie.
- Porównać zawartość elementów w roślinie z jej optymalnym zapotrzebowaniem, czyli wyznaczyć nadwyżkę lub deficyt każdego z elementów.

Zasada działania laboratorium przenośnego opiera się na:

- Prawo chemiczne – Reakcja Roberta Hilla – reakcja fotochemiczna wydzielonych z rośliny chloroplastów podczas naświetlania odzwierciedla reakcję chloroplastów w czasie naturalnej fotosyntezy.
- Prawo fizyczne – prawo Beera-Lamberta-Bouguera – zwiększona aktywność fotochemiczna chloroplastów charakteryzuje się zwiększeniem wydzielania wolnego tlenu. Zmiana koloru dodanych barwników chemicznych odzwierciedla zmianę optycznej gęstości mierzonego roztworu.

Kontakt w sprawie zakupu przenośnego laboratorium:

+48-730-744-884

agro@clmconsulting.pl